

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління

Кафедра економічної теорії

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА Економічна аналітика

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ Економіка

Форма навчання: **очна (денна)**

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему ***«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в
управлінні людським розвитком»***

здобувача ***Мигуль Вікторії Сергіївни***

(підпис)

Науковий керівник: ***д.е.н, проф Кудінова А.В.***_____

(підпис)

Завідувач кафедри: ***д.е.н., проф Кириленко В.І.***_____

(підпис)

Київ – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Факультет економіки та управління

Кафедра економічної теорії

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Національна економіка
Економіка

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ А. В. Кудінова

_____ В.І. Кириленко

_____ 20__ р.

_____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти **Мигуль Вікторії Сергіївні**

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи
***на тему «Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні
людським розвитком»***

Тему затверджено наказом ректора Університету від 08.09.2022 р .№ 1171-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах

Інституту економіки та прогнозування НАН України

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1

**Теоретичні засади дослідження ролі людського та соціального капіталу в
управлінні людським розвитком**

(назва розділу)

Розділ 2	Дослідження ролі соціального та людського капіталу в управлінні людським розвитком (назва розділу)
Розділ 3	Оцінювання людського та соціального капіталу в Україні в розрізі управління людським розвитком (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	методологія управління людським розвитком
Предмет дослідження:	процеси та інструменти оцінювання людського та соціального капіталу
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	обґрунтувати стратегічні цілі трансформації людського та соціального капіталу для забезпечення людського розвитку в Україні

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	- Дослідити сутність, методологію та принципи управління людським розвитком. - Дослідити зміст поняття людський капітал та методологію його дослідження, та фактори формування. - Дослідити природу поняття соціального капіталу та визначити його особливості.
У розділі 2	- Визначити сучасний інструментарій дослідження людського капіталу. - Проаналізувати методику виміру соціального капіталу. - Дослідити особливості оцінювання людського та соціального капіталу в контексті управління людським розвитком.
У розділі 3	- Дати оцінку кількісному і якісному стану людського капіталу в Україні. - Проаналізувати процес формування та накопичення соціального капіталу в Україні. - Обґрунтувати тренди управління людським розвитком та розробити стратегічні заходи щодо покращення людського та соціального капіталу в Україні.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

А.В. Кудінова

(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 20__ р.

**Завдання одержав
здобувач**

(підпис)

В.С. Мигуль

(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 20__ р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 112 сторінок, 11 таблиць, 25 рисунків, список використаних джерел з 104 найменувань, додатки.

«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком»

(назва кваліфікаційної магістерської роботи)

Об'єктом дослідження є методологія управління людським розвитком.

Предметом дослідження є процеси та інструменти оцінювання людського та соціального капіталу.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтувати стратегічні цілі трансформації людського та соціального капіталу для забезпечення людського розвитку в Україні.

Відповідно до мети дослідження в процесі виконання роботи були поставлені наступні завдання:

- дослідити людський розвиток та управління ним, виокремити сутність, методологію та принципи ;
- дослідити людський капітал та методологію його дослідження;
- визначити природу та особливості соціального капіталу;
- обґрунтувати чинники інноваційного розвитку національної економіки;
- проаналізувати інструментарій дослідження людського капіталу;
- визначити методику виміру соціального капіталу;
- дати оцінку умов розвитку людського капіталу в Україні;
- кількісне та якісне оцінювання людського капіталу в Україні;
- дати оцінку людського і соціального капіталу в контексті управління людським розвитком;
- обґрунтувати тренди управління людським розвитком в Україні.

Практичне значення отриманих результатів: базується на дослідженні людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком, задля підвищення цінності «людини» в економіці та створення економіки знань. Описані заходи людського розвитку за рахунок покращення людського і соціального капіталу, наведено рекомендаційні кроки людського розвитку, які можуть використати державні установи в практичній діяльності.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи – 2022.

Рік захисту роботи - 2022.

Ключові слова: людський капітал, соціальний капітал, людський розвиток, освіта, довіра, знаннева економіка, добробут, свободи, соціальні зв'язки, знання.

ВІДГУК
наукового керівника
на кваліфікаційну магістерську роботу
Мигуль Вікторії Сергіївни,
здобувача освітньо-професійної програми «Економічна аналітика»,
на тему
«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком»

Модернізаційні зрушення світової економіки, переведення її на інноваційний шлях розвитку й одночасно надання їй більшої соціальної спрямованості є найважливішими стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку. Останні десятиліття важливим вектором наукових досліджень є питання якості життя населення, розвитку людини і розвитку людського потенціалу.

Водночас повномасштабна війна в Україні, яка не лише стала першою за останні 80 років на європейському континенті, але й зачепила всі країни світу – прямо чи опосередковано; пандемія та постпандемічні прояви, які ще не завершилися та продовжують впливати на темпи та вектори глобального економічного розвитку, з новою силою окреслили проблеми управління людським розвитком особливо в контексті розвитку людського та соціального капіталу. В цих умовах, що не просто супроводжуються, а є першопричиною загострення соціально-економічних проблем розвитку, існує великий ризик створення нових і поглиблення наявних асиметрій розвитку окремих територій та груп населення. Це негативно позначається на загальних показниках ефективності людського розвитку і потребує зваженого підходу до вироблення концептуальних засад державного регулювання розвитку людського потенціалу суспільства з урахуванням високої динамічності та складності його інтернального та екстернального середовища. Успішність вирішення цієї проблеми безпосередньо залежить від формування людського потенціалу нової якості, що відповідає вимогам сьогодення.

Дипломна робота Мигуль В.С виконана на достатньо високому рівні. Серед найбільш важливих задач, поставлених магістранткою, є обґрунтування стратегічних цілей трансформації людського та соціального капіталу для забезпечення людського розвитку в Україні. На даний час зазначена тема знаходиться в центрі дослідницького інтересу як теоретиків, так і практиків, що зайвий раз підкреслює актуальність обраної В.С. Мигуль теми.

В магістерській роботі проведено вивчення теоретичних засад дослідження ролі людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком, дослідження ролі соціального та людського капіталу в управлінні людським розвитком, оцінювання людського та соціального капіталу в Україні в розрізі управління людським розвитком. Автор представляє аналітичний вимір соціального капіталу в Україні через аналіз багатьох показників, індикаторів та критеріїв (рівень довіри до соціальних інститутів, показники релігійної ідентифікації та прихильності, їх кореляцію з рівнем освіти, індекс благодійності тощо). Кількісне та якісне оцінювання людського капіталу в Україні, що представлене у комплексній оцінці багатьох показників враховує і основні аспекти впливу війни, що є особливо цінним на даний час.

Заслуговує на увагу і обґрунтування трендів управління людським розвитком в Україні.

Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. Результати дослідження обумовлюють практичну значущість роботи, що визначається можливістю прогнозування економічних та соціальних наслідків неефективного управління людським розвитком, окресленням основних напрямків, трендів та аналітичних інструментів дослідження соціального та людського капіталу.

Таким чином, дипломна робота Мигуль Вікторії Сергіївни на тему «Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком» відповідає вимогам до випускних робіт на освітньо-кваліфікаційному рівні магістр зі спеціальності 051 «Економіка», і може бути допущена до захисту.

Науковий керівник:
д.е.н., доцент,
професор кафедри економічної теорії

Кудінова А.В.

« ____ » _____ 2022 р.

Рецензія
на кваліфікаційну роботу магістра
Мигуль Вікторії Сергіївни

спеціальності «Економіка» освітньо-професійної програми «Економічна аналітика»
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
на тему **«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком»**

В умовах загальносвітового домінування концепції економіки знань головним чинником людського розвитку є збільшення та накопичення людського та соціального капіталу. Україна наразі характеризується високою спроможністю людського та соціального капіталу, проте досить низький рівень імплементації людського потенціалу, що знижує економічні можливості та загальну конкурентоспроможність економіки на міжнародному рівні. Світовими лідерами стають ті країни, які швидше за всіх використовують навички, знання, компетенції людей, посилюють соціальні зв'язки та в цілому правильно створюють стратегію управління людським розвитком. Такі обставини обумовлюють високу актуальність обраної теми дослідження, особливо в післявоєнному відновленні України.

Магістерська робота **«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком»** визначається цілісною характеристикою теоретичних засад, розкриває сутність понять людський розвиток, людський та соціальний капітал. Здійснено спробу, на основі вивчення умов формування людського та соціального капіталу, обґрунтувати стратегічні заходи щодо покращення якості управління людським розвитком. Проте одним із недоліків дипломної роботи є недостатньо повні аналітичні висновки. Слід зазначити, що план роботи та її структура логічно пов'язані, розділи послідовно доповнюють один одного, пропозиції, щодо змін управління людським розвитком обґрунтовані. Дипломна робота відповідає за структурою і змістом поставленим завданням. У результаті опрацювання наукової, нормативної літератури, використання фактичного матеріалу, визначені роботою завдання розкриті.

Автор роботи використовує для ілюстрації та узагальнення дослідженого матеріалу таблиці, рисунки, що також позитивно характеризує роботу. Рекомендації щодо покращення людського та соціального капіталу, в управлінні людським розвитком є обґрунтованими та логічними, та їх можна використати в практичній діяльності органів влади, як допоміжний аналітичний матеріал.

В цілому, завдання у дипломній роботі виконані, матеріал подано в логічній послідовності, магістерська робота **«Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком»** відповідає поставленим вимогам до написання кваліфікаційних робіт та може бути рекомендована до захисту із оцінкою «відмінно», а її автор – **Мигуль В.С.** заслуговує на присудження кваліфікації магістра з економіки.

Рецензент:
к.е.н, доцент кафедри
соціоекономіки та управління персоналом
Київського національного
економічного університету

Олена КИР'ЯНОВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЛЮДСЬКОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ.....	8
1.1 Людський розвиток та управління ним: сутність, методологія, принципи	8
1.2 Людський капітал та методологія його дослідження	19
1.3 Природа та особливості соціального капіталу	25
РОЗДІЛ ІІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ	34
2.1 Інструментарій дослідження людського капіталу	34
2.2 Методика виміру соціального капіталу	49
2.3 Особливості оцінювання людського та соціального капіталу в контексті управління людським розвитком.....	58
РОЗДІЛ ІІІ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ В РОЗРІЗІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ.....	68
3.1 Кількісне та якісне оцінювання людського капіталу в Україні	68
3.2 Соціальний капітал в Україні: аналітичний вимір.....	79
3.3 Обґрунтування трендів управління людським розвитком в Україні.....	89
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	106
ДОДАТКИ.....	
КОРОТКИЙ ЗВІТ ПОДІБНОСТІ	
КОПІЯ ТЕЗ ДОПОВІДІ	

ВСТУП

Актуальність роботи обумовлена тим, що сучасний етап розвитку економіки передбачає перехід від економічного розвитку не завдяки збільшенню об'ємів виробництва, а завдяки розвитку людини. Люди - це головне багатство країни, ефективне використання соціального і людського капіталу підвищують рівень конкурентоспроможності економіки. Основною ціллю є створення ефективної моделі, яку б можна було б застосувати задля людського розвитку в Україні, яка б відповідала сучасним умовам. Розвиток людського та соціального капіталу є дієвими та ефективними факторами розвитку держави. Важливо створювати нові зв'язки між економічними суб'єктами, які будуть ґрунтуватися на знаннях, довірі, досвіді та компетенціях. Також актуальним завданням є визначення людського та соціального капіталу, та аналіз їх в контексті управління людським розвитком, визначити шляхи вдосконалення та цілі структурного розвитку.

Дослідженням людського розвитку займалися досить багато науковців: розуміння важливості людини в економіці були ще закладені в роботах Аристотеля, А.Сміта, А. Маршала, основоположником теорії людського розвитку був А.Сена, Махбуб уль Хак створив концепцію людського розвитку, Сантош Мішра сформував сучасний погляд на людський розвиток. Темою людського капіталу займалися такі науковці: Т. Шульц і Г. Беккер основоположники теорії людського капіталу, О. Грішнова досліджувала людський капітал, його сутність взаємозв'язок і напрями розвитку, В. Антонюк виділила основні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу, Е. Прушківська та А. Переверзева досліджували людський капітал, М.Квак визначав людський капітал як національне багатство. також досліджували людський капітал. Темою соціального капіталу займалися: Г. Лоурі заклав базове розуміння про соціальний капітал, П. Бурдьє та С.Коулман ввели поняття в науковий обіг, Д. Патнем популяризував термін та привернув увагу дослідників, Д.Коулман досліджував людський та соціальний капітал, П.Бурдьє виділив форми капіталу та визначив соціальний капітал, Ф. Фукуяма зробив вагомий внесок в теорію соціального розвитку, Н. Лін досліджував людський капітал, з вітчизняних

дослідників вагомий внесок зробили А. Колот, А. Грішнова, М. Грицаєнко, К. Ковязіна, А. Колодій. Проте ці теми залишаються не повністю відкритими та вимагають сучасної трансформації, та адаптації до викликів сьогодення.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтувати стратегічні цілі трансформації людського та соціального капіталу для забезпечення людського розвитку в Україні.

Відповідно до мети дослідження в процесі виконання роботи були поставлені наступні завдання:

- дослідити людський розвиток та управління ним, виокремити сутність, методологію та принципи ;
- дослідити людський капітал та методологію його дослідження;
- визначити природу та особливості соціального капіталу;
- обґрунтувати чинники інноваційного розвитку національної економіки;
- проаналізувати інструментарій дослідження людського капіталу;
- визначити методику виміру соціального капіталу;
- дати оцінку умов розвитку людського капіталу в Україні;
- кількісне та якісне оцінювання людського капіталу в Україні;
- дати оцінку людського і соціального капіталу в контексті управління людським розвитком;
- обґрунтувати тренди управління людським розвитком в Україні.

Об'єктом дослідження є методологія управління людським розвитком.

Предметом дослідження є процеси та інструменти оцінювання людського та соціального капіталу.

Методи дослідження. Для проведення дослідження ми використали такі методи: системний аналіз та порівняння, для того, щоб визначити поняття «соціальний капітал, людський капітал та людський розвиток», за допомогою функціонально-системного методу – побудована концепція економічного розвитку, який залежить від інвестицій в людський розвиток, визначенні основні

показники людського розвитку, людського капіталу та соціального капіталу, систематизовані показники людського розвитку, соціального капіталу та людського капіталу, за допомогою статистичного аналізу – проведена оцінка стану людського розвитку, соціального капіталу та людського капіталу в Україні, та оцінка управління людським розвитком; логічний метод використаний для формування висновків.

Інформаційною базою дослідження є статті іноземних та вітчизняних дослідників, та монографії, статистичні дані.

У першому розділі досліджено поняття людського розвитку, проведено дослідження історичного розвитку поняття, досліджена концепція управління людським розвитком, показники оцінки людського розвитку за ІЛР, визначені виміри людського розвитку, досліджена сучасна концепція людського розвитку та наведена схема впливу людського розвитку на економічне зростання, визначено поняття людського капіталу та його історичний розвиток, наведена сучасна концепція формування та накопичення людського капіталу, проаналізовані та візуалізовано показники оцінки людського капіталу; досліджена теорія соціального капіталу та його історичний розвиток, виділені форми, типи та компоненти соціального капіталу. У першому розділі використані такі методи, як: історичний підхід, аналіз визначень та системний підхід.

У другому розділі проаналізовані та порівнянні основні підходи до оцінки людського капіталу, соціального капіталу та людського розвитку. Охарактеризовані основні індикатори, показники та індекси. Проаналізували людський розвиток за Індексом людського розвитку, порівняли з 2017 роком, наведені основні причини смертності, оцінено рівень нерівності в Україні. Використані методи порівняння, аналізу індексів, статистичного аналізу та логічного.

У третьому розділі досліджено стан людського та соціального капіталу в Україні, проаналізували динаміку ВВП та населення, в порівнянні до попередніх років. Визначили основні демографічні тенденції. Оцінено рівень освіти в Україні. Проаналізовано видатки бюджету та їх відповідність до вимог чинного

законодавства. Оцінено рівень соціального капіталу в Україні, який був до війни і який зараз. Виділено і проведено аналіз основних показників. Досліджено основні тренди людського розвитку в Україні, розроблений SWOT-аналіз, виокремлено ті аспекти людського розвитку, які є важливими, на нашу думку. У цьому розділі ми застосували методи порівняння, статистичний, узагальнення та логічний.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЛЮДСЬКОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ

1.1 Людський розвиток та управління ним: сутність, методологія, принципи

Характерною тенденцією останніх десятиліть є те, що в економіці відбувається фундаментальна переоцінка продуктивних сил, яка зумовлена тенденцією до переходу на економіку знань. Поступово роль та значення матеріального капіталу зменшується, при цьому на перший план виходять здібності та навички людей, високий професіоналізм і компетенції.

В основу сучасного соціально-економічного розвитку має бути закладено розуміння того, що для системної модернізації та побудови нового суспільства, яке базується на знаннях, необхідне переосмислення ролі людини в соціумі, економіці та державі, а також стратегічні цілі розвитку. Розуміння важливості розвитку людини як ціль набувало обрисів в роботах Аристотеля, «багатство – це не те благо, до якого ми маємо прагнути, бо воно лише причина для досягнення чогось більшого». [1, с 381]

Адам Сміт в своїй роботі «Дослідження про природу та причини багатства народів» вперше після Аристотеля, проаналізувавши людську цілеспрямовану діяльність, визнав людину як ключовий суб'єкт суспільного багатства: «людину, яка вивчила будь-яку професію, з використання часу та праці, можна порівняти з дорогою машиною. Варто очікувати, що праця, якої людина навчається, буде приносити йому більший дохід, в порівнянні з простою працею, на капітал, який буде дорівнювати сумі витрат». [2, с 149]

А. Маршал в роботі «Принципи економічної науки», поєднавши багато ідей щодо ролі людини в економіці, пов'язав накопичення багатства з розвитком людини, «виробництво багатства – це лише засіб підтримки життя, задоволення її потреб та розвитку її сил – фізичних, моральних, розумових. Проте сама людина – головний засіб виробництва цього багатства, і служить кінцевою метою багатства». [3, с 246]

Протягом довгого часу, під час індустріальної трансформації суспільства, економічна думка знаходилась під впливом матеріальних процесів, накопичення капіталу та матеріально-технічних засобів виробництва були основним фактором прогресу. Проте головна цінність будь-якої держави люди, тому основним фактором прогресу має бути людський розвиток.

Основоположником теорії людського розвитку є А. Сена, який в своїй роботі «Розширення людського вибору» представив концепцію, зміст якої полягав в тому, що добробут має оцінюватися не за рівнем доходу на душу населення, а за можливістю людей вести таке життя, яке вони визначають як гідне. Дохід має розглядатися не як кінцева мета, а засіб, який розширює людські можливості робити вибір: мати високу тривалість життя, доступ до медицини, можливість навчатися і розвиватися, бути активним в громадській та економічній діяльності. Сен вважав, що в кінцевому підсумку розвиток – це питання свободи. [4]

Можна вважати, що концепція людського розвитку вирізняє розвиток людини більше, ніж національний продукт, в ролі головного показника рівня розвитку. Підхід, який базується на розвитку людини взагалі змінює базовий підхід, який був оснований на розвитку за рахунок накопичення фізичного капіталу. Інвестиції в матеріально-технічні засоби стають менш важливими.

Концепція людського розвитку написана на основі теорії людського капіталу та була розширена. Основні ідеї концепції Сена та інших теорій були поєднанні Махбубом улем Хаком та іншими дослідниками ПРООН в концепції людського розвитку, яка була представлена у «Звіті про людський розвиток» у 1990 році. У ній було зазначено, що: «справжнє багатство народів – це люди».[5] Звіт про людський розвиток виходить кожного року, у ньому розглядається розвиток людського потенціалу, як основна ціль і критерій суспільного розвитку. Людський розвиток «включає в себе процес розширення людського вибору та покращує добробут». [5, с 116]

Слід зауважити, що вибір з кожним роком може змінюватися і розширюватися, на сьогодні, основними правами є: гарантії прав людини, соціально-економічна та політична свобода, вільне переміщення і вибір місця

життя, вільне створення сім'ї, реалізація творчих здібностей, вільний доступ до знань, високий рівень охорони здоров'я, самоповага та повага до оточення.

На думку Махбуба уль Хака у першому «Звіті про розвиток людини», основна ціль розвитку суспільства – «створити середовище, яке б сприяло тому, щоб люди мали змогу проживати якісне, довге, здорове та творче життя». [6]

Справжнє багатство країн - люди. Часто намагаються поставити знак рівності між рівнем ВВП і людським благополуччям, звичайно, ВВП – це фундаментальне значення для стійкого прогресу людства, але більш надійним критерієм прогресу є якість життя людей.

Основною ознакою концепції людського розвитку є те, що «люди не потребують безмежно високого доходу для того, щоб забезпечити гідне життя». [6] Високий дохід збільшує можливості вибору, але цей вплив зменшується зі збільшенням доходу.

У концепції людського розвитку людський потенціал є головним елементом. Для того, щоб розкрити свій потенціал людям потрібно мати можливість приймати рішення, які б сприяли їх самореалізації, розвитку творчих здібностей та задоволеності. У «Звіті про людський розвиток» 2001 визначення людського розвитку представляється як: «це створення середовища, в якому люди можуть повністю розвивати свій потенціал та вести продуктивне, творче життя, відповідно до потреб. Важливим також є розширення вибору та можливість вести довге і здорове життя, мати гідні умови життя і робити те, що вони хочуть або до чого йдуть. Без вибору багато перспектив залишаються недосяжними». [6]

У концепції людського розвитку, високий розвиток людини та її благополуччя – кінцева мета. У своїй роботі Л. Шаульська «Стратегія розвитку трудового потенціалу України» визначає людський потенціал як сукупну здатність суспільства і окремої людини до економічної та соціальної діяльності та розвитку. [7] Людський потенціал це не тільки професійні навички, а і креативність, освіченість, мобільність, швидкість адаптації до змін в суспільстві.

Щоб мати змогу оцінити рівень людського розвитку та інтегрувати концепцію в державне управління необхідні показники, які б могли відобразити

можливості розвитку людського потенціалу. Для оцінки людського розвитку використовують різні комплексні індекси. Базовим індексом є Індекс людського розвитку (ІЛР) - який використовується задля оцінки рівня життя людей в країнах, синонімом до цього індексу є «якість життя». ІЛР складається з трьох показників:[8]:

1. Індекс очікуваної тривалості життя: здоров'я та довголіття, які вимірюються показником середньої очікуваної тривалості життя при народженні.
2. Індекс освіти: доступ до освіти, середня очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку та середня тривалість навчання дорослого населення.
3. Індекс рівня життя : гідний рівень життя, який вимірюється величиною валового внутрішнього доходу (ВВП) на душу населення, в доларах США за паритетом купівельної спроможності (ПКС).

Індекс людського розвитку можна розрахувати як просту середню арифметичну трьох індексів[9]:

$$ІЛР = \frac{I_{Life} + I_{educ} + I_{inc}}{3} \quad (1.1)$$

Індекс тривалості життя можна розрахувати за формулою:

$$I_{life} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (1.2)$$

Де x_i - очікувана тривалість життя при народженні населення i -тої території; x_{max} - максимальне значення показника (85 років), x_{min} - мінімальне значення показника (25 років).

Індекс рівня освіченості можна обчислити:

$$I_{educ} = \frac{2 \cdot I_{adult} + I_{child}}{3}, \quad (1.3)$$

Де I_{adult} -індекс грамотності дорослого населення; I_{child} - індекс загальної частки учнів у чисельності населення відповідного віку. Розраховується у той же спосіб як очікувана тривалість життя при народженні.

Індекс ВВП на душу населення за КПС розраховується за формулою:

$$I_{inc} = \frac{\log x_i - \log x_{min}}{\log x_{max} - \log x_{min}}, \quad (1.4)$$

Де x_i - скоригований реальний ВВП у розрахунку на рік (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення i -тої території; x_{max} - максимальне значення показника (40 000 доларів на рік); x_{min} - мінімальне значення показника (100 доларів на рік).

Країни з дуже високим рівнем ІЛР мають значення показника більше 0,9, з високим від 0,8 до 0,9, з середнім значенням від 0,5 до 0,8, з низьким менше 0,5. Також сюди включають показники соціальної захищеності, культурний розвиток, стан здоров'я, злочинність і охорона навколишнього середовища.

На сьогодні, разом з ІЛР використовується індекс людського розвитку, який скорегований з врахуванням нерівності (ІЛРН). Під час підрахунку цього індексу враховується нерівність розподілу кожного показника серед населення. Якщо б все населення було рівномірно забезпечене по всім показникам ІЛР, то всі показники нерівності дорівнювали 0, а ІЛРН дорівнював би ІЛР. Оскільки в реальному житті нерівність має місце серед населення, то ІЛРН менше, ніж ІЛР. Цей показник більш реально показує справжній рівень життя, а ІЛР можна розглядати як потенціально можливий рівень, при повній відсутності нерівності. Тому різниця між ІЛР і ІЛРН це втрати потенціалу розвитку, які виникли через нерівність.

У «Звіті про людський розвиток» за 2010 рік також додаються нові показники оцінки[10]:

- раніше згаданий ІЛР з врахуванням нерівності;
- індекс гендерної нерівності, в який включена материнська смертність та кількість жінок у парламенті;
- багатовимірний індекс бідності, який включає в себе стандарти для оцінки домогосподарств: доступ до шкільної освіти, наявність чистої води і медичної допомоги.

Проте людський розвиток досить складно виміряти одним індексом, адже концепція набагато складніша, ніж ІЛР. Тому варто виділити основні виміри людського розвитку:

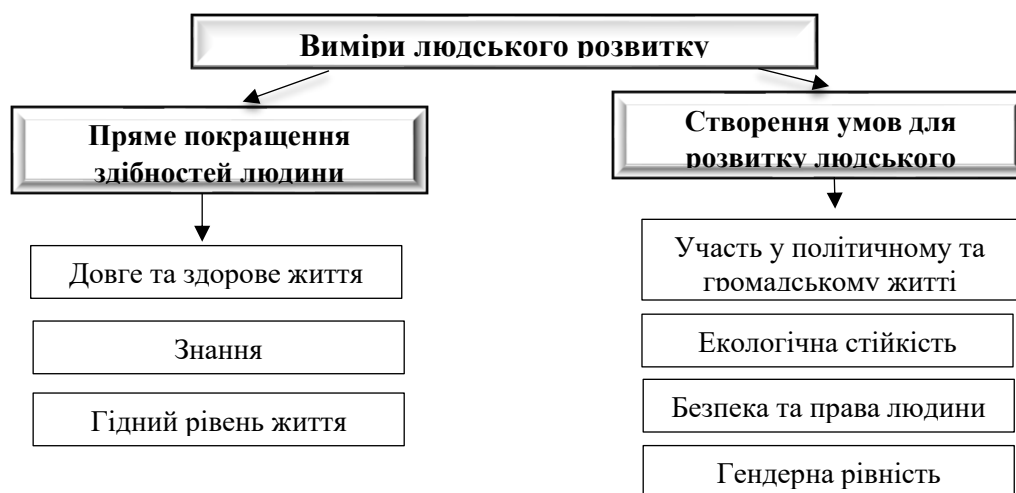

Рисунок 1.1 – Виміри людського розвитку

Джерело: побудовано за даними [11]

Як бачимо з рисунку 1.1, існує два підходи до людського розвитку, а саме: пряме покращення здібностей людини та створення умов для розвитку людського потенціалу. Взагалі, людський розвиток – це надання людям можливості вибору. Це можливість вести довге та здорове життя, отримувати знання та ресурси, які необхідні для гідного рівня життя. Більш того, це надання можливості покращувати своє життя. Дохід, безумовно важливий аспект покращення життя, але освіта та здоров'я також життєво важливі.

Вплив на людський розвиток мають політичні інститути. Зокрема, людський розвиток вищий при демократії. Хоча загальне економічне зростання в демократичних країнах не прискорюється, демократія робить позитивний вплив на дохід на душу населення, який впливає на розвиток людського потенціалу. І що важливо, демократія не сама по собі не обумовлена економічним зростанням. Не зважаючи на те, що ймовірність виживання демократії в багатих країнах вища, чим у бідних країнах, немає жодних доказів того, що в цих умовах ймовірність її зародження вища.

Що не мало важливо, демократичні політичні інститути позитивно впливають на освіту і охорону. Проте не можна говорити, що демократія ендегенна. Демократія впливає на людський розвиток, завдяки тому, що громадяни можуть притягати політиків до відповідальності за допомогою виборів. Люди беруть участь у політичному та громадському житті. Таким чином можливість вибирати

створюють стимули для політиків розширювати надання суспільних благ та покращувати їх якість, там самим підвищуючи рівень освіти, грамотності, державні витрати, тривалість життя і т.д.

Проте концепція людського розвитку набагато складніша, ніж ІЛР. Оскільки світ розвивається виникає потреба переглянути парадигму людського розвитку, щоб краще враховувати складності шляхів її розвитку. Цілі розвитку мають бути зосереджені на людях та їх розвитку та доповнені взаємопов'язаними показниками, які зазначені в виданні "Розмови про переосмислення людського розвитку" від ПРООН, такими як [12]:

- Екологічні зміни та сталий розвиток. За словами Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріша на останньому Саміті з питань зміни клімату : "Ми свідомо руйнуємо системи підтримки, які потрібні для нашого життя".[13] Основні проблеми, такі як: зміна клімату, забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів впливають на добробут, одна із найбільших загроз для людського розвитку. Екологічні проблеми поглиблюють проблему нерівності і обмежують перспективу добробуту для майбутніх поколінь та найбільш вразливих верств населення. Тому проблема екологічної стійкості є однією із паралельних проблем, які потрібно вирішувати задля людського розвитку.

- Колективний вимір та вимір відносин. Люди є соціальними істотами; їхній добробут залежить від соціальних інститутів, які дозволяють їм процвітати. Соціальна згуртованість і соціальна стійкість мають вирішальне значення для оптимального розвитку, орієнтованого на людину, в той час як конфлікти і насильство залишаються основними загрозами для добробуту людей.

- Добробут людини та розвиток особистості. Сукупний людський розвиток залежить від кожного індивіда, який входить в склад суспільства. Психічне і психологічне благополуччя є важливими факторами, від яких залежить як люди сприймають своє життя. Найважливішим аспектом психологічного розвитку є розвиток в дитинстві. Адже ранні роки людського життя важливі задля формування психологічної стійкості та розвитку мозку, що досить важко компенсувати на пізніх етапах.

- Цифрова трансформація. Технологічні зміни відбуваються кожного дня. В наше життя все більш проникають технології, такі як: робототехніка, 3D-друк, великі обсяги даних, штучний інтелект, машинне навчання, глобальний зв'язок. Також відбувається трансформація того, як ми споживаємо і виробляємо, змінюються бізнес-моделі, стосунки з роботодавцями, та навіть взаємодія з державними службовцями. Завдяки штучному інтелекту та цифровізації створюються нові віртуальні простори, мережі, тому це все спонукає до переосмислення розуміння, що означає бути «людиною».

- Місцева специфіка. Розуміння «добробуту» залежить від контексту та місцевості. Концепція людського розвитку не може бути єдиною для кожної місцевості. Адже різні проблеми, такі як: бідність, нерівність, мобільність і відштовхуватися від вирішення перш за все базових питань.

- Глобальна взаємозалежність. Глобальна взаємозалежність, на сьогодні, має більший вплив, ніж уряди. Довіра до урядів руйнується, соціальна згуртованість перебуває під загрозою. Проте можна оживити міжнародне співробітництво і багатонаціональні організаційні механізми поживити міжнародне співробітництво та багатонаціональні організаційні механізми як для кращого управління глобальними ризиками та кризами, так і, що найважливіше, для сприяння людському розвитку.

На думку Сантоша Мішра, «розвиток, який орієнтований на людину передбачує щось більше, ніж вибір. Насправді, йде мова про те, щоб надати людям можливості, але не наполягати на тому, щоб вони їх використали. Процес розвитку має створити середовище для людей, щоб вони мали змогу розкрити свій потенціал і мати шанс прожити продуктивне і творче життя».[14] Виходячи з цього визначення, ми маємо тільки створити умови задля можливості людей розвиватися і прожити гідне життя, реалізуючи свій потенціал.

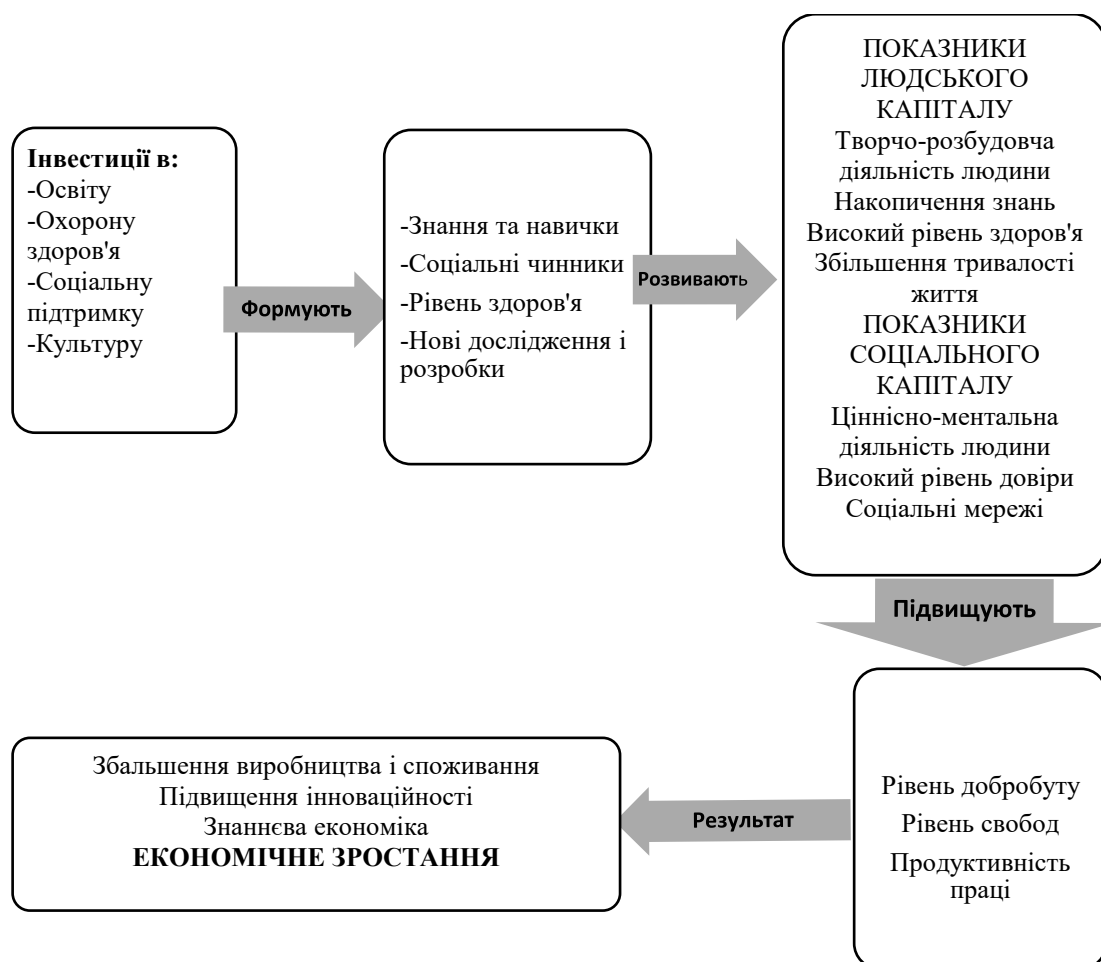

Рисунок 1.2 – Вплив людського розвитку на економічне зростання

Джерело: сформовано автором

Отже, на основі попереднього дослідження людського розвитку ми сформувавши певну схему, в якій поетапно вказано, що впливає на людський розвиток і який результат ми отримаємо, якщо будемо інвестувати в основні його складові.

Показники людського та соціального капіталу включають в себе такі елементи розвитку людини та суспільства: накопичення нових знань, розвиток компетенцій, творча та інноваційна діяльність людини, збільшення рівня здоров'я та очікуваної тривалості життя, збільшення віддачі від інвестицій, збільшення рівня довіри в суспільстві, гендерна рівність, взаємоповага, налагодження і створення нових соціальних зв'язків.

Також, COVID-19 та інші можливі виклики і загрози, для прикладу, війна в Україні, створюють нову соціально-економічну кризу. Країни мають великі борги та значні бюджетні дефіцити. Найважливіша проблема - це обмежений фінансовий

простір та обмежені ресурси для інвестицій в те, що потрібно. Якщо розглянути сектор охорони здоров'я, то багато країн постраждали від скорочень та жорсткої економії: скорочувалась кількість лікарень, лікарняних ліжок, лікарів, медичних сестер та інших працівників лікарень. Виходячи з цього, система охорони здоров'я не була готова до епідемії, тому ми маємо такі наслідки і втрати: мільйони людей втратили життя та ще більше людей були в групі ризику.

Кризи – це не тільки втрати, але і можливості для трансформації. Необхідно забезпечити виконання всіх прав людини, фінансова підтримка має відповідати цим зобов'язанням. Люди мають право на життя, здоров'я, освіту, соціальне забезпечення, на гідні умови життя, на працю. Потрібно інвестувати в охорону здоров'я, освіту та соціальне забезпечення. Жорстка економія стабілізує макроекономічні показники, але і завдає шкоди людському розвитку. Звичайно що уряди не виступають проти людського розвитку чи прав людини, вони стикаються з декількома пріоритетними напрямками, при обмежених бюджетах. Можливість забезпечення прав людини належним чином зменшується через жорстку економію, бюджетний дефіцит та обслуговування боргу. Проте важливо пам'ятати, що здорові, освічені і заможні люди мають високу продуктивність, підвищуючи доходи, тим самим створюючи внутрішній попит та споживання. Людський розвиток є ціллю і відіграє головну роль у зростанні.

Соціальний захист є важливою частиною людського розвитку, але він не включений в Індекс людського розвитку. На нашу думку, Індекс людського розвитку мав би включати і охоплення соціального захисту, наскільки пільги і допомога від держави є адекватною. Проте соціальний захист це не тільки про допомогу найбільш вразливим верствам населення, це про допомогу на дітей, високі пенсії, допомога при вагітності, виплати людям з інвалідністю та людям, які були травмовані на виробництві, безробітнім особам. Соціальна допомога не має бути виражена у мінімальній системі безпеки.

Отже, теорія людського розвитку має включати та охоплювати не тільки природничі, медичні та технічні знання, але і включати в себе екологічні, соціальні та гуманітарні знання. При плануванні системного людського розвитку необхідно

переналагодити взаємодію показників та балансувати між основними системами, які формують нашу цивілізацію. Переосмислення людського розвитку має включати оцінку проблем місцевості, розвиток має бути адаптивний відповідно до проблем, визнання неявних знань і досвіду, розгляд і вирішення проблем психологічного розвитку, гендерна рівність, повага в суспільстві, і всі проблеми соціального і екологічного характеру.

1.2 Людський капітал та методологія його дослідження

На сьогодні, людський капітал набуває все більшого значення, адже відбувається процес формування економіки заснованої на знаннях, який ґрунтується на досконалому людському розвитку. Основними факторами виробництва стають творчий потенціал людини та нематеріальні активи.

Людський капітал є саме тим фактором, який стимулює розвиток економіки в умовах обмежених ресурсів матеріального і природного характеру, і цей ресурс є безмежним. Конкурентоспроможність економіки держави визначається рівнем людського капіталу, правильністю його розвитку та застосування. Знання, рівень освіти, кваліфікація, досвід, мотивація – саме ці показники втілені в людському капіталі, визначають можливість модернізації та розвитку економіки. Людський капітал невіддільний від носія, проте, він не прив'язаний до місця, технології дають можливість створити віртуальні ринки і організації, які дають постійний доступ до ресурсів.

Американські вчені Т. Шульц та Г. Беккер вважаються засновниками концепції теорії людського капіталу. У своїй роботі «Людський капітал: питання [політики і можливості дослідження]» [15, с 83] Т. Шульц зазначив, що рівень розвитку економіки залежить від інвестицій в освіту та охорону здоров'я. У поняття людський капітал він включав: професійний досвід, рівень освіти та можливості людини, які б підвищували їх рівень життя. Набуті людські якості можна покращати за рахунок інвестицій.

Шульц запропонував основний шлях розвитку, який полягав в підвищенні рівня освіти, збільшенні витрат на охорону здоров'я, а також доступності для незахищених верств, в поєднанні ці шляхи б дали зростання якості трудових відносин. У своїх роботах він зазначає, що людський капітал має здатність до накопичення та відтворення на відновлювальній основі. На накопичення людського капіталу використовується приблизно 3/4 від сукупного продукту, який вироблений суспільством. [15, с 129]

Основну теоретичну модель людського капіталу Г. Беккер запропонував у своїй роботі «Поведінка людини: економічний підхід», він вказав, що людський капітал формується через інвестиції в людину, включаючи навчання, підготовку на робочому місці, витрати на охорону здоров'я, доступ до інформації та географічна мобільність.[16, с 39] У рамках цієї теорії він аналізує вплив інвестицій у людський капітал на майбутні доходи, виявляючи залежність суми інвестованих коштів та норми їх віддачі.

Вартість людського капіталу змінюється протягом всього часу, підлягає амортизації, при цьому він вичерпний і поновлюваний. Людський капітал невіддільний від носія, а вкладення відображаються в інвестиції в конкретну людину, цим самим підвищуючи значущість досліджень людського розвитку. Г. Беккер в статті «Інвестиції в людський капітал: теоретичний аналіз» доказав, що інвестиції в освіту молоді з низьким рівнем доходу дозволять в майбутньому отримати доступ до високооплачуваних робочих місць.[17, с 9-49]

В Україні концепція людського капіталу почала розвиватися з кінця 90-х років, тому поняття «людського капіталу» не розкрито цілісно і потребує дослідження. У своїй роботі О. Грішнова «Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку» зазначає, що «людський капітал – це сформований і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу. [18, с 34] Як зазначала В. Антонюк, «людський капітал - якості людини, такі як: знання, продуктивні здібності, здоров'я, володіння інформацією, мобільність, вмотивованість, які вона застосовує в економічній діяльності для виробництва товарів, надання послуг та які забезпечують їй отримання прибутку». [19, с 40] На думку Н. Головай «людський капітал – це певний специфічний ресурс, який відображений за допомогою спеціальних знань, навичок та вмінь, які використовуються у діяльності підприємства, задля отримання доходу або створення певних інноваційних

процесів для створення нових товарів та ноу-хау». [20] Взагалі, розуміння поняття людський капітал в Україні представлений широко, але чіткого визначення не існує.

Можна сформулювати більш цілісне визначення поняття людський капітал, додавши «додану вартість» та «вартість капіталу», тому що капітал – вартість, яка приносить дохід. Працездатна людина містить в собі певні інвестиції, які відображаються в спеціальності, знаннях і вміннях, ці ж інвестиції формують робочу силу і людський капітал. Праця належить людині і продається роботодавцям, в момент продажу вона є капіталом. Виходячи з того, що людський капітал невіддільний від носія і людина не є предметом купівлі-продажу, його «орендують». Отже, вартість капіталу – це оплата за оренду і інвестиції в розвиток, а дохід – створення доданої вартості і отримання прибутку підприємства. Повне сформоване нами визначення людського капіталу є: «людський капітал – це запас здоров'я, набутті вміння та знання, творчий підхід, інноваційна діяльність, які сформовані під час навчання і трудової діяльності людини, які використовуються працедавцем в формі орендування, задля залучення працівника до виробництва». [21]

У своїй роботі «Людський капітал: проблеми і перспективи», Е.В. Прушківська та А.В. Переверзева зазначили, що виходячи з того, що визначення людського капіталу багатогранне, існує багато параметрів, які формують його, проте, є три базових компонента: професійний капітал, культурний капітал і капітал здоров'я. [22, с 157]

У Преамбулі Статуту ВООЗ визначено поняття здоров'я: «це повне фізичне, духовне здоров'я і соціальний добробуту, а не тільки відсутність хвороб і вад». [23] Людина не може ефективно працювати, якщо у неї низький рівень здоров'я. Необхідно інвестувати в капітал здоров'я для того, щоб прокращувати рівень здоров'я і працездатність. Капітал здоров'я поділяється на базовий та набутий. Отже, одним із базових складових людського капіталу є здоров'я, воно визначає тривалість і повну можливість використовувати людський капітал.

Людський капітал – важливий елемент національного багатства. Його можна структурувати за рівнями та аналізувати на рівні індивіда, підприємства і держави. Людський капітал можна поділити за такими рівнями: мікрорівень, мезорівень, макрорівень та мегарівень. До мікрорівня можна віднести знання і навички окремого індивіда; до мезорівня – людський капітал накопичений окремою організацією; макрорівень – сукупний людський капітал, який включає в себе трудові ресурси, рівень показників здоров'я, навички, інтелектуальний капітал; до мегарівня включають весь людський капітал, який визначає рівень конкурентоспроможності на світовому ринку. На всіх рівнях людський капітал має свої показники, які економічно характеризують внесок кожної особистості або групи людей.

У своїй роботі «Національне багатство України: стан та перспективи», М. Квак дає визначення національному людському капіталу, як: «нагромаджені елементи людського капіталу: знання, рівень здоров'я, культурний капітал, інтелектуальний рівень, технології, які забезпечують економіці конкурентоспроможний рівень на міжнародному ринку. Національний людський капітал – є національним багатством». [24, с 29-36]

Сучасна концепція формування і нагромадження національного капіталу представлена на рисунку 1.1.

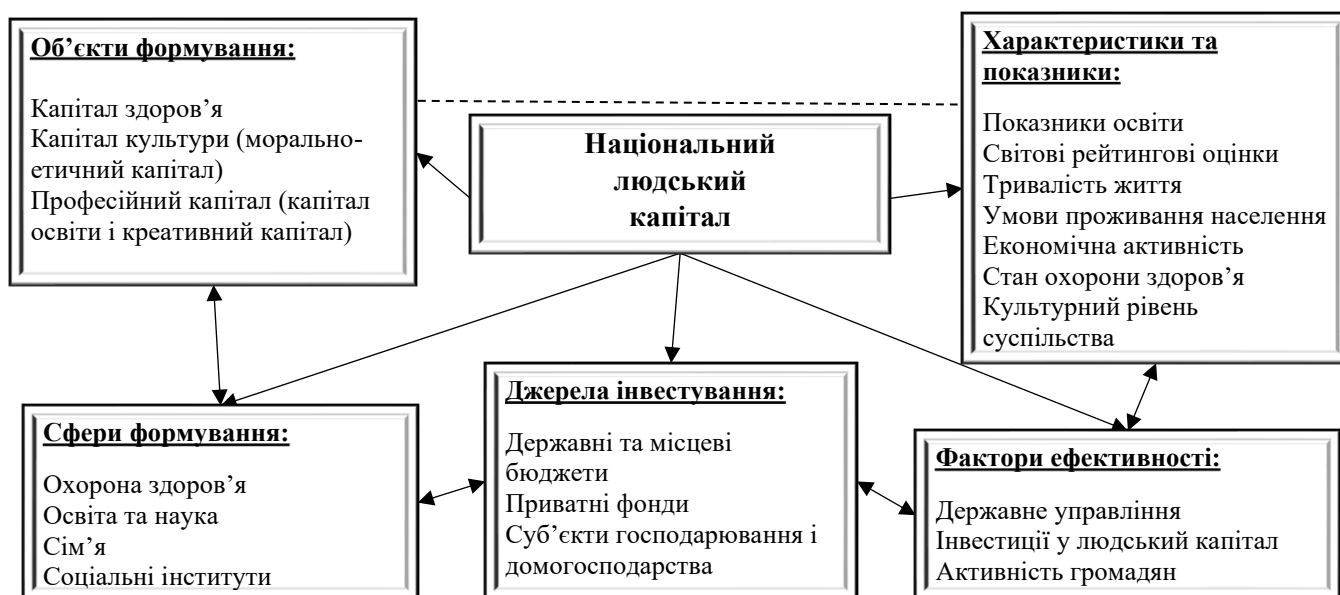

Рисунок 1.3 – Концепція формування та накопичення людського капіталу

Джерело: побудовано за даними [25]

Пояснення та визначення механізму формування людського капіталу є важливим для подальшого створення плану структурного розвитку людини та національної економіки. Як бачимо з рисунку 1.3, людський капітал можна оцінити завдяки показникам: освіти, світових рейтингових оцінок, тривалості життя, умов проживання населення, економічної активності, стану здоров'я, культурного рівня суспільства.

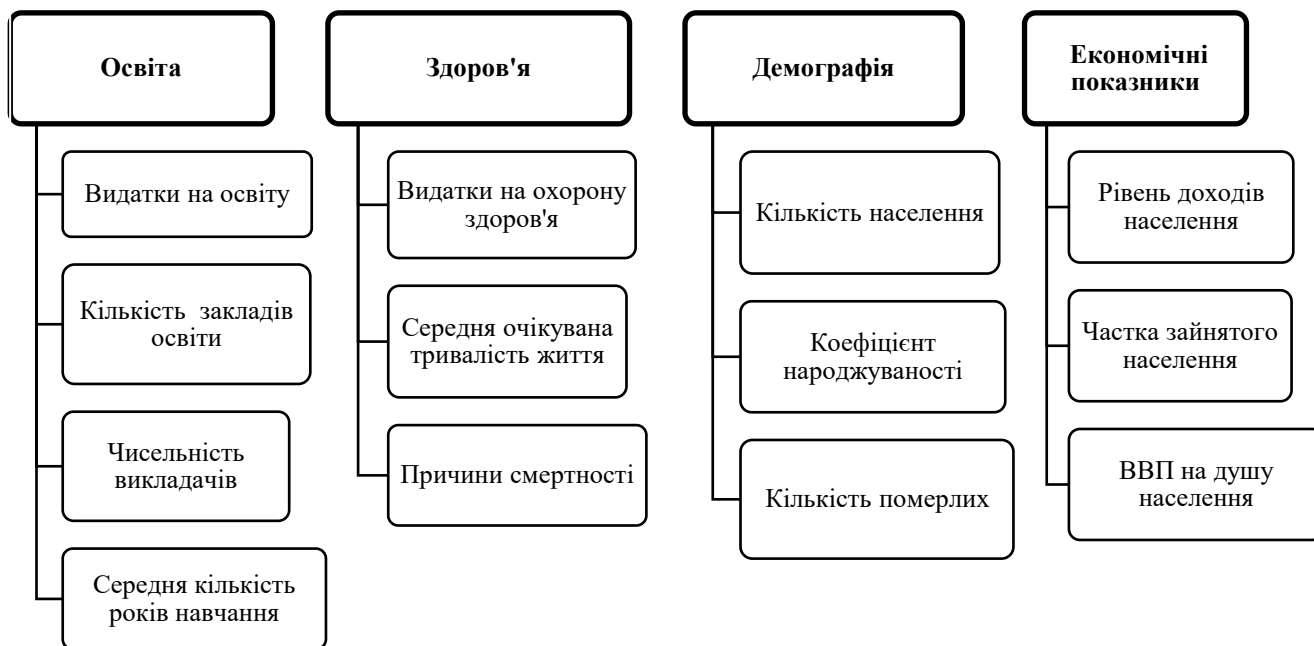

Рисунок 1.4 – Показники оцінки людського капіталу

Джерело: побудовано за даними [26]

Більш ширше показники за якими можна оцінити людський капітал національної економіки наведено на рисунку 1.4, їх можна поділити на чотири підгрупи: показники освіти, здоров'я та демографії. До показників освіти можна віднести: видатки на освіту, кількість закладів освіти, чисельність викладачів, середня кількість років навчання; до охорони здоров'я: видатки, очікувана тривалість життя, причини смертності; до демографії: кількість населення, кількість померлих, коефіцієнт народжуваності; до економічних показників: рівень доходу населення, частка зайнятого населення, ВВП на душу населення.

Людський капітал у вигляді рівня здоров'я, освіти та культурному розвитку закладений в людині, проте, коли людина мігрує вона забирає людський капітал з собою. Тому концепція оцінки людського капіталу за чотирма підгрупами не є

цілісною. Постає питання, як більш широко оцінити людське життя, а не тільки показниками інвестицій в здоров'я і освіту. Як зазначено у виданні "Розмови про переосмислення людського розвитку" від ПРООН: «аргументи на користь інвестування в освіту не ґрунтуються в першу чергу на економетричному аналізі. Внутрішні культурні та моральні цінності та імперативи освіти рідко розглядаються в теоретичних моделях економістів». [27] Проте освіта є тим інструментом задля диференціації населення, індивід маж право і змогу обрати напрям свого розвитку, а держава має забезпечити можливість реалізації цього права. З часом, за рахунок своєї трудової діяльності людина компенсує ті інвестиції, які були вкладені в неї державою та принесе дохід.

Отже, модель розвитку людського капіталу потребує більш широко погляду на включення показників, які б не неї впливали. Багато моделей, які включають не тільки обсяг ВВП на душу населення, а і показники освіти, здоров'я, науки, мобільності, професійної підготовки проєктують людину як капітал. Проте важливо ставити людину в центр, крім цих показників людина має безліч побічних, які не враховуються в таких моделях. Ці показники включають в себе: емоції, психологічний стан, культуру, цінності, переконання, релігію, які критично важливі задля розуміння розвитку, який орієнтований на людину. Дійсно, аналіз людського капіталу, без ширшого розуміння значень є обмеженим.

1.3 Природа та особливості соціального капіталу

Теорія соціального капіталу є однією з найвпливовіших і найпопулярніших теорій, що з'явилися в соціальних науках за останні два десятиліття. Популярність концепції соціального капіталу є результатом спроб підкреслити цінність соціальних відносин у політичних дебатах, відновити нормативний вимір як предмет соціального аналізу та створити концепції, що відображають складність та взаємопов'язаність явищ у реальному світі.

Теорія соціального капіталу стверджує, що соціальні відносини - це ресурси, які можуть призвести до розвитку та нагромадження людського капіталу. Наприклад, стабільне сімейне середовище може сприяти здобуттю освіти й розвитку високо цінуються і винагороджуються навичок і умінь. В еволюційних термінах соціальний капітал можна визначити як будь-яку особливість соціальних відносин, яка приносить репродуктивні вигоди.

Великий внесок в подальший розвиток та дослідження теорії соціального капіталу зробив Г.Лоурі, він виокремив зв'язок між життєвими успіхами та різними формами капіталу та стверджував, що «кількість ресурсів, які ми можемо інвестувати у свій розвиток (тобто рівень освіти), суттєво залежить від того, який рівень освіти ми можемо отримати». [28, с 167]

Перший систематичний виклад терміну соціальний капітал та його введення в науковий обіг можна віднести до робіт П. Бурдьє та С. Коулмана. Однак, саме початкова робота Д. Патнема значно популяризувала термін серед суспільствознавців та привернула увагу дослідників, економістів і політиків, він визначає соціальний капітал як: «сукупність зв'язків між людьми, соціальні мережі, норми взаємності та довіри, які на них впливають». [29] Будучи багатогранною конструкцією, важко очікувати єдиного визначення соціального капіталу. Різні автори визначали соціальний капітал по-різному, виходячи з власних інтересів.

Ідея соціального капіталу була сформована Джеймсом С. Коулманом у рамках поєднання загальної теорії соціальних відносин. Він використовував

термін соціальний капітал в поєднанні з фізичним та людським, при цьому проводив відмінності між ними. Інвестиції в фізичний капітал - це інвестиції в інструменти, машини та матеріальне виробниче відновлення, інвестиції в людський капітал представлені менш відчутними інвестиціями в знання і навички людей, як зазначали Шульц і Беккер. Соціальний капітал ще менш відчутний, адже він виникає внаслідок змін у відносинах між людьми. У своїй роботі «Соціальний капітал у створенні людського капіталу» Коулман виділяє три форми людського капіталу: «взаємність (включаючи довіру), інформаційні канали та потік інформації, а також норми, що забезпечуються санкціями. Соціальний капітал – це аспект суспільного блага: актор або актори, що його генерують, зазвичай отримують невелику частину його вигід. Цей факт призводить до недоінвестування в соціальний капітал». [30, с 99]

Бурдьє в своїй роботі «Форми капіталу» розрізняє три форми капіталу: економічний, культурний і соціальний. Соціальний капітал він визначає як: "...суму фактичних або потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням стійкою мережею більш-менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства і визнання - іншими словами, з членством у групі". [31, с 248]

Це визначення підкреслює важливість соціальної мережі, тобто можливостей та переваг, що надаються членам групи завдяки членству в ній. Бурдьє розглядає соціальний капітал як актив, що перебуває у колективній власності, який наділяє членів групи кредитами, тобто індивідуальними благами.

Вагомий внесок в теорію соціального розвитку зробив Френсіс Фукуяма, на його думку, соціальний капітал – «це здатність людей працювати разом задля досягнення спільних цілей у групах та організаціях» або як альтернативне визначення «це існування неформальних цінностей або норм, які приймаються членами групи і уможливають співпрацю між ними». [32] У своїх роботах він стверджує, що довіра це основний показник соціального капіталу.

Лін в своїй роботі «Соціальний капітал: теорія соціальної структури та дії» визначив соціальний капітал як: «інвестиції в соціальні відносини з очікуваною прибутковістю на ринку». [33]

Міжнародні організації, зокрема ОЕСР та Світовий банк також дали визначення соціальному капіталу. ОЕСР визначає соціальний капітал як: «...мережі разом із спільними нормами, цінностями, розумінням, які сприяють співробітництву всередині груп».[34] Світовий банк має більш ширше визначення і визначає соціальний капітал як: «інститути, відносини та норми, які формують якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві. Це не просто сума інститутів, це клей який тримає їх разом».[35]

Зрозуміло, що розвитком теорії соціального капіталу збільшується кількість визначень. Теорія соціального капіталу розглядає капітал як ресурси, що містяться в соціальних відносинах. Дослідження соціального капіталу також є актуальною темою для українських науковців. Аналіз вітчизняних наукових праць показав, що одного базового визначення соціального капіталу немає. На думку Колот, «соціальний капітал – це сукупність причинно-наслідкових зв'язків, які створюються між індивідами та соціальними групами для того, щоб ефективної економічної взаємодії на основі довіри і взаємних зобов'язань». [36] На нашу думку, соціальний капітал це не тільки про економічну взаємодію, адже, він виражається на всіх рівнях людських взаємовідносин.

Більш широко визначення соціального капіталу дає А. Колодій, «це ознака зрілості та ефективності громадянського суспільства та основний його продукт, який забезпечує вплив на інші сфери життя, в тому числі і на політику». [37] Погоджуємося з визначенням Ю. Зайцева, що «соціальний капітал – це цілеспрямовані соціальні зв'язки, які виникають на рівні суспільства та на рівні підприємства (фірми), які забезпечують соціальну організацію взаємовідносин, в основі яких взаємодія, довіра, надійність та прозорість у стосунках». [38]

На сьогодні, не існує єдиного визначення соціального капіталу, який би дійсно відобразив його багатоаспектну сутність. На нашу думку, соціальний капітал визначається його функцією, яка складається з якогось аспекту соціальної структури і полегшує певні дії людини, яка знаходиться всередині будь-якої соціальної структури.

Соціальний капітал – атрибут суспільства в цілому. Відносини між людьми лежать в його основі, які він регулює завдяки виробленим нормам, цінностям, правилам, законам та інститутам. У своїй роботі «Громадянське суспільство і крах Веймарської республіки» Ш. Берман поділяє соціальний капітал на дві групи:

Рисунок 1.5 – Форми соціального капіталу

Джерело: побудовано за даними [39, с 29]

Як бачимо з таблиці 1.3, соціальний капітал поділяється на інституційний та реляційний. Інституційний капітал більш структурований, існують певні правила та процедури, які регулюють поведінку людини, тоді коли капітал відносин більш аморфний. Проте існуючі правила і процедури, які підходять до вирішення однієї проблеми не можуть бути застосовані до іншої, тому інституційний капітал не є взаємозамінним. Тому більш дієво відбувається процес регулювання взаємовідносин, коли поєднуються капітал відносин та інституційний капітал. Інституційний та реляційний капітал навряд чи можна знайти емпірично в чистому вигляді, більш вірогідними є його змішані прояви. До інституційного капіталу можна віднести ринки та законодавчу базу, адже, на них існують певні правила та угоди, які мають дотримуватися всі учасники процесу. До реляційного: сім'я, етнічна приналежність та релігія.

Виходячи з різних характеристик та функцій, на сьогодні, соціальний капітал поділяється на різні групи. Найбільш поширені типи соціального капіталу :

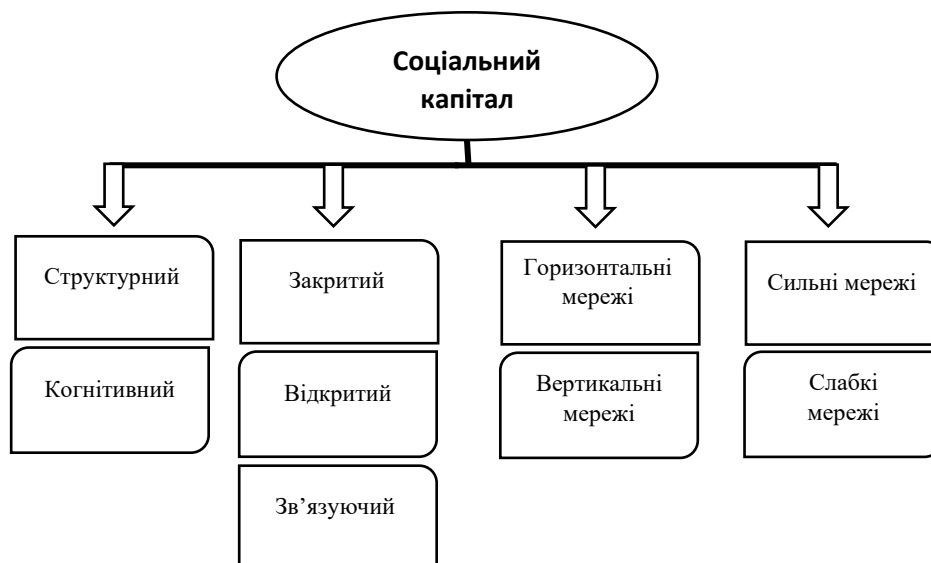

Рисунок 1.6 – Типи соціального капіталу

Джерело: побудовано за даними [40]

Як бачимо з рисунку 1.3 , соціальний капітал має дев'ять різних непок'єднаних форм. До першої групи відноситься структурний та когнітивний. Структурний пов'язаний з моделлю структур соціальних мереж та інших структур, таких як асоціації, клуби, культурні групи, інститути, а також правила, процедури, які ним керують. Когнітивний складається з норм, цінностей та переконань людей, які пов'язані з довірою, взаємністю і співпрацею. Ці форми капіталу часто взаємопов'язані і посилюють один одного.

До другої групи відносяться: закритий, відкритий та зв'язуючий. Закритий (bonding) соціальний капітал має на увазі дуже близькі зв'язки між людьми, сімейні зв'язки, друзі, сусіди. Також в цю форму капіталу можуть входити люди з схожими особистими характеристиками, такі як раса, клас, етнічна приналежність, вік, релігія, стать і політична приналежність. Це допомагає людям об'єднуватися та досягати спільних цілей, та створювати громадські організації, такі як групи волонтерів або місцеві асоціації. Відкритий (bonding) соціальний капітал є більш зовнішнім за своїм характером, він звужує розрив між різними громадами та має особливе значення для громад, адже зв'язки в громаді допомагають вирішувати проблеми та мобілізувати її ресурс. Зв'язуючий соціальний капітал включає в себе

зв'язки окремих осіб і груп, які займають дуже різні соціальні позиції і владу. Він включає в себе зв'язки людей в несхожих ситуаціях, таких як ті, хто повністю знаходиться за межами громади.

До третьої групи: сильні та слабкі зв'язки. Сильні зв'язки відносяться до близьких, постійних і зобов'язуючих відносин, таких як ті, які існують в сім'ях і в групі близьких друзів; вони виникають з прихильності, готовності допомогти і великого знання один одного. Слабкі зв'язки, з іншого боку, відносяться до більш тимчасових і умовних відносин, таких як ті, які існують з людьми з різних верств суспільства і друзями з різних соціальних класів; вони пов'язують людей з більш широкими спільнотами і з більш широким спектром потенційних ресурсів. Сильні зв'язки створюють велику солідарність і пропонують особисту підтримку, в той час як слабкі зв'язки використовуються більше для інформаційної підтримки.

До четвертої групи: горизонтальні та вертикальні мережі. Горизонтальний соціальний капітал належить до латеральних зв'язків між людьми з однаковим статусом і владою в спільноті, вертикальний соціальний капітал, з іншого боку, відноситься до зв'язків між людьми з різною ієрархією і нерівною владою серед людей. У той час як горизонтальний соціальний капітал діє через загальні норми і цінності, вертикальний соціальний капітал діє через формальні ієрархічні структури.

Глибоке розуміння цих різновидів форм соціального капіталу допомагає краще концептуалізувати і виміряти соціальний капітал. Ці кілька форм соціального капіталу також припускають, що соціальний капітал можна операціоналізувати і вимірювати різними способами.

У структурі соціального капіталу частіше за все виділяють три основні компонента:

Рисунок 1.7 – Компоненти соціального капіталу

Джерело: сформовано автором

Говорити про соціальний капітал без будь-якого з цих компонентів не має сенсу: без довіри люди уникатимуть одне одного, без спільних цінностей і норм спільна робота стане тягарем, відсутність залученості у суспільні мережі ускладнить початок комунікації.

Проте однієї базової моделі виміру соціального капіталу не існує, тому що не існує чіткої думки про те, що таке соціальний капітал і якими показниками чи індексами його можна виміряти.

Для того, щоб вирішити проблему аналізу соціального капіталу, необхідно продовжувати досліджувати цю тему. Подальші дослідження та дискусії можуть бути корисними для розуміння характеристик соціального капіталу, розробити загальноприйнятую методологію його вимірювання та встановити його практичну цінність для пояснення результатів розвитку, а також встановити його практичну цінність для пояснення результатів розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

В основу сучасного соціально-економічного розвитку має бути закладено розуміння того, що для системної модернізації та побудови нового суспільства, яке базується на знаннях, необхідне переосмислення ролі людини в соціумі, економіці та державі, а також стратегічні цілі розвитку. Концепція людського розвитку вирізняє розвиток людини більше, ніж національний продукт, в ролі головного показника рівня розвитку.

Нами визначено, що основним індексом для оцінки людського розвитку є ІЛР, який містить три основних показника: індекс очікуваної тривалості життя, індекс освіти, індекс рівня життя. Також визначено, що людський розвиток вищий при демократії, адже вона позитивно впливає на дохід на душу населення, та ймовірність виживання демократії в багатих країнах вища, ніж у бідних країнах. Що не мало важливо, демократичні політичні інститути позитивно впливають на освіту і охорону. Демократія впливає на людський розвиток, завдяки тому, що громадяни можуть притягати політиків до відповідальності за допомогою виборів.

Також ми визначили сучасну парадигму людського розвитку, яка включає в себе нові виклики та загрози, а саме екологічні зміни, добробут людини та розвиток особистості, цифрову трансформацію сучасного світу, місцеву специфіку кожного регіону та його проблеми, та глобальну взаємозалежність.

Нами була створена схема впливу людського розвитку на економічне зростання, яка включає в себе важливі показники соціального та людського капіталу, та їх вплив на людський розвиток. Люди мають право на життя, здоров'я, освіти, соціальне забезпечення, на гідні умови життя, на працю. Потрібно інвестувати в охорону здоров'я, освіти та соціальне забезпечення. Жорстка економія стабілізує макроекономічні показники, але і завдає шкоди людському розвитку. Тому необхідно інвестувати в людський розвиток, соціальний та людський капітал.

Також нами досліджено поняття людського капіталу та створена сучасна концепція його формування і нагромадження. Пояснення та визначення механізму

формування людського капіталу є важливим для подальшого створення плану структурного розвитку людини та національної економіки.

Теорія соціального капіталу стверджує, що соціальні відносини - це ресурси, які можуть призвести до розвитку та нагромадження людського капіталу. Соціальний капітал менш відчутний, ніж людський капітал, адже він виникає внаслідок змін у відносинах між людьми. На сьогодні, не існує єдиного визначення соціального капіталу, який би дійсно відобразив його багатоаспектну сутність. На нашу думку, соціальний капітал визначається його функцією, яка складається з якогось аспекту соціальної структури і полегшує певні дії людини, яка знаходиться всередині будь-якої соціальної структури. Також нами були охарактеризовані основні типи соціального капіталу та виокремлені 3 основні компоненти соціального капіталу, які на нашу думку є найважливішими в концепції соціального капіталу та мають вплив на подальший людський розвиток.

Отже, в першому розділі ми досить повно виклали сутність понять людський розвиток, людський та соціальний капітал. Дослідили теоретичні засади ролі людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ

2.1 Інструментарій дослідження людського капіталу

Постійні виклики та загрози, з якими стикаються країни надають, все більше значення важливості переходу на економіку знань, при цьому головним об'єктом змін виступає суспільство, як платформа для стійкого економічного, людського та соціального розвитку. Необхідно розуміти і виділити ті аспекти, за рахунок яких буде побудована економіка знань. Безумовно, розвиток людського капіталу зараз займає центральне місце в сучасних концепціях економічного розвитку.

На сьогодні, стан людського капіталу визначає конкурентоздатність країни та її можливість використовувати відновлювальний капітал в побудові економіки. Необхідно модернізувати підходи до розвитку людського капіталу, але щоб це зробити максимально якісно необхідно оцінити перед тим його стан. Рівень і якість людського капіталу визначає потенціал людського розвитку. Основною задачею, яка була б актуальною і в умовах людського розвитку в Україні, є розвиток людського капіталу після війни та максимальне збереження під час. Необхідно виділити основні чинники, які найбільше впливають на стан людського капіталу і потребують першочергових інвестицій, задля збалансованого майбутнього соціально-економічного розвитку та економічного зростання, за рахунок людського капіталу, підвищення рівня життя і соціальними перетвореннями суспільства.

Вирішення поставленої проблеми потребує найпершого – це створення ефективної системи людського розвитку. Проте виникає проблема в тому, що до сьогодні не існує загальноприйнятої методології оцінки та системи показників. Інвестиції та віддачу від інвестицій в людський капітал досить складно виміряти. Інвестиції в людський капітал – це навички і досвід, якими володіє людина або

суспільство, які розглядаються з точки зору їх виробничої цінності і можуть бути виражені в будь-якій формі.

Формування людського капіталу починається ще з дитинства та залежить від рівня соціального капіталу, а саме від родини, в якій зростає дитина. Час, який приділяють батьки в ранньому дитинстві можна також назвати інвестиціями в когнітивні, соціальні та емоційні здібності. Саме батьки впливають на початкове формування людського капіталу. Далі починається процес навчання в школі і формально закінчується в університеті, це вважається додатковою інвестицією в розвиток здібностей учнів. Після закінчення школи люди можуть пройти структуроване навчання, в вигляді додаткових курсів, або менш офіційне навчання на робочому місці.

Також можна вважати формами інвестицій у людський капітал розвиток медицини, зниження смертності за рахунок пропаганди здорового способу життя, але перше на що ми звернемо увагу - вимірювання людського капіталу через показники інвестицій в освіту. Адже, освіта є тим фундаментом для людського капіталу. Проте варто не забувати, що проблема міграції – це одна із основних причин втрати рівня людського капіталу, тому що він невіддільний від індивіда. Переїжджаючи до іншої країни, держава втрачає створений людський капітал.

Людський капітал можна оцінити за допомогою трьох різних підходів: показниковий, вартісний та дохідний. Основні характеристики кожного з підходу представлені в таблиці:

Таблиця 2.1 – Характеристика основних підходів оцінки людського капіталу

Підхід	Приклади відповідних досліджень	Вимоги до даних	Плюси та мінуси
Показниковий : Показник або показники, які показують рівень інвестицій в людський капітал в країні; зважені для формування індексу	-Барро і Лі: середні роки навчання. [41, с 98] -Світовий банк 2020: Індекс людського капіталу Світового банку (враховує очікувані роки навчання, результати тестів, поширеність затримки росту і показники виживання дітей і дорослих).[42] -Всесвітній економічний форум: Глобальний Індекс людського капіталу (враховує показники, які включають зарахування до школи, рівень освіти, грамотність, участь в робочій силі, поєднання навичок у сфері зайнятості). [43]	Обстеження, переписи або адміністративні дані для вибраних показників, які узгоджуються між країнами та з часом	(+) Просто сконструювати та пояснити (-) Показники шкільної освіти можуть означати різні речі у різних контекстах (-) Ваги для показників, що об'єднують кілька показників, можуть бути довільними (-) Несумісно з національними рахунками чи показниками інших видів капіталу

Вартісний: поточні валові інвестиції дорівнюють прямим витратам, плюс оціночна вартість неоплаченого часу, який приділений розвитку людського капіталу; запас дорівнює сумі відповідним амортизаційним минулим інвестиціям.	Кендрік: (розширені рахунки охоплюють інвестиції у виховання дітей, формальну освіту, професійну підготовку та здоров'я) оцінки інвестицій у формальну освіту, заснованої на витратах.[44]	Зарахування до школи в розбивці за віком, статтю та типом навчання (наприклад, за класами); кількість учасників для інших інвестицій у людський капітал Прямі витрати на формальну освіту, професійну підготовку та інші інвестиції в людський капітал.	(+) Грошовий показник, придатний для інтеграції в національні рахунки та сумісний з показниками інших видів капіталу (-) Відносно високі вимоги до даних, особливо для інвестицій, відмінних від формальної освіти (-) Чутливий до припущень про величину номінальних витрат у різні періоди та швидкості знецінення інвестицій (-) Відображає ресурси, що виділяються на формальну шкільну освіту та (якщо застосовано) інші інвестиції в людський капітал, не обов'язково прогнозовану вартість цих витрат
Дохідний: поточні валові інвестиції дорівнюють річному збільшенню наведеної вартості майбутніх трудових доходів; запаси дорівнюють наведеним вартості майбутніх трудових доходів поточного населення.	Йоргенсон та Фраумені: оцінки інвестицій через формальну освіту та приріст населення, а також вартості людського капіталу.[45] Крістіан та Фраумені: оновлення та розширення більш ранніх робіт Йоргенсона та Фраумені[46]	Зарахування до школи у розбивці за віком, статтю та типом навчання (наприклад, рівень освіти). Чисельність населення у розбивці за віком, статтю та рівнем освіти. Доходи у розбивці за віком, статтю та рівнем освіти Показники смертності у розбивці за віком та статтю	(+) Грошовий показник, придатний для інтеграції у національні рахунки та сумісний з показниками інших видів капіталу (-) Відносно високі вимоги до даних (-) Чутливий до припущень щодо майбутнього зростання доходів, відповідної ставки дисконтування майбутніх доходів та, що стосується формальної освіти, того, як неповний рік навчання впливає на подальші досягнення у галузі освіти

Джерело: побудовано за даними^[41-46]

З трьох представлених підходів найлегший до виміру інвестицій в людський капітал і в цілому є підхід, який ґрунтується на показниках. Показники зазвичай пов'язані або з потоком інвестицій в капітал освіти, який виражається, для прикладу, кількістю учнів в школах або запасом капіталу освіти, який виражає, наприклад, в рівні освіченості і грамотності дорослих. Підхід на основі показників забезпечує досить економний спосіб порівняння інвестицій в людський капітал між країнами. Останнім відомим набором показників про рівень освіти, для 146 країн був розроблений Барро і Лі у 2021 році.[47]

Рисунок 2.1 – Методика оцінювання людського капіталу Барро і Лі

Джерело: побудовано на основі[47]

В ньому найбільш повним чином розглядається населення за рівнями освіти, а саме: ніякої шкільної освіти, початкова школа, середня школа, вища освіта; при цьому населення розбивається по 5-ти річним інтервалам; середня кількість років початкової, загальної та вищої освіти; кількість населення. Проте, ці показники ґрунтуються на показниках відповідно перепису населення, що може викривлювати достовірність показників. Тому вважати цей показник абсолютно достовірним не потрібно.

Наступними показниками йдуть зважені індекси, які ґрунтуються на багатьох базових компонентах, які включають більше, ніж просто показники освіти. Остання версія Індексу людського капіталу Всесвітнього банку охоплює 174 країни. Показники, які входять до цього індексу: ймовірність дожити до 5-ти річного віку, очікувані роки навчання в школі, відповідність результатів тестів, показник виживання дорослих. Також цей індекс не дає змоги побачити повну картину, а характеризує лише певну складову людського капіталу.

Іншим індексом є Глобальний індекс людського капіталу від Всесвітнього економічного форуму, який включає ще більше показників. Він охоплює не тільки робочу силу і підвищення її кваліфікації, рівень освіти, отриманий в результаті минулих інвестицій, а також і ноу-хау, наскільки глибокі знання і навички, які використовуються в роботі, застосування цих навиків і накопичення серед дорослого населення.

Іншим Індексом, який ми розглянемо є Індекс людського капіталу Всесвітнього економічного форуму, який містить такі показники, як:

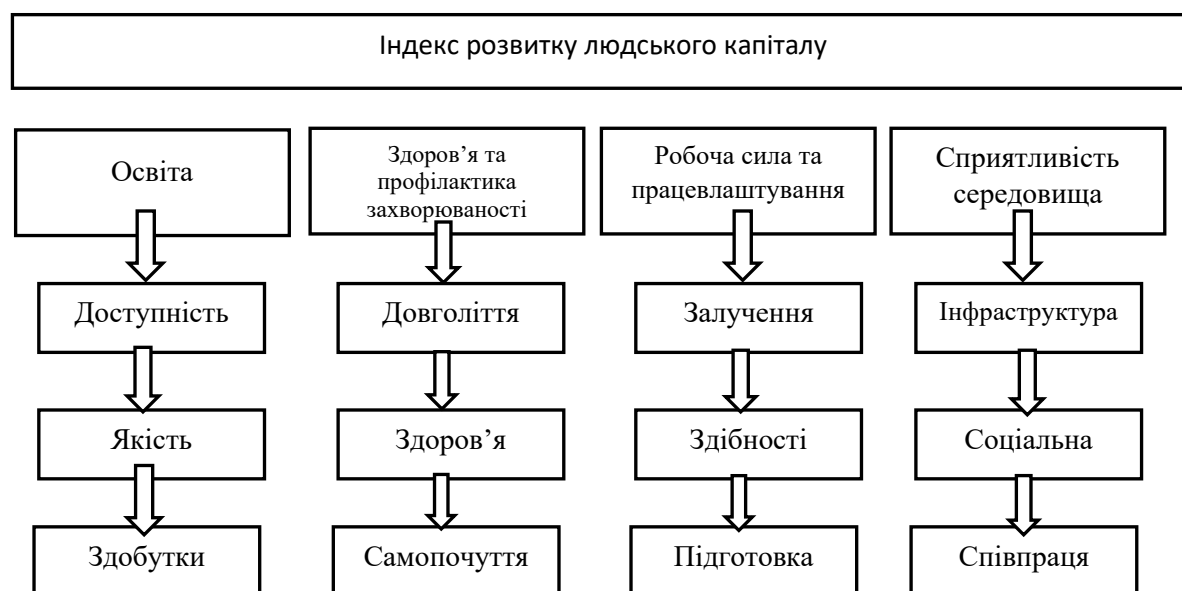

Рисунок 2.2 – Методика Індексу розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму

Джерело: побудовано на основі [48]

Як бачимо, індекс включає в себе показники освіти: доступність, якість та здобутки. Освіта грає важливу роль при формуванні людського капіталу, адже знання визначають подальшу успішність життя. Здоров'я та профілактика захворюваності відображає рівень медицини та медичної допомоги, на довголіття і рівень здоров'я впливає також пропаганда здорового способу життя, поширеність залежностей та психологічне здоров'я.

Більш детально ми описали компоненти, індикатори та методику виміру цього Індексу в таблиці:

Таблиця 2.2 – Характеристика Індексу розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму

Компонент	Індикатор	Методика виміру
Ємність (25% від значення Індексу)	Грамотність і рахунок	Відсоток населення, яке вміє як читати, так і писати, та робити прості арифметичні розрахунки.
	Рівень досягнень початкової освіти	Відсоток населення принаймні з початковою освітою. Ці дані є кумулятивними, тобто ті, хто має середню освіту і вищу, включені в показники початкової освіти. Тому значення цього показника може бути більше 100%.
	Рівень досягнень середньої освіти	Відсоток населення принаймні з середньою освітою. Також сюди включають показники тих, хто має вищу освіту.
	Рівень досягнень вищої освіти	Відсоток населення з вищою освітою.
	Рівень участі у робочій силі	Відсоток населення, яке активно бере участь у ринку праці, працюючи чи шукаючи роботу.
Розгортання	Гендерний розрив у сфері зайнятості	Відношення рівня участі жінок у робочій силі до значення чоловіків, виражене відсотком, і обмежене паритетом. Значення, яке дорівнює 1 – вказує на гендерний паритет; значення нижче 1 – вказує на диспропорцію на користь чоловіків.
	Рівень безробіття	Кількість безробітних у відсотках від загальної кількості робочої сили. Цей показник показує неспроможність економіки створювати нові робочі місця для всіх бажаючих працювати.
	Рівень неповної зайнятості	Загальне охоплення вищою освітою, незалежно від віку, виражене у відсотках від загальної кількості населення, яка закінчила середню школу. Вища освіта ґрунтується на середній освіті, забезпечуючи навчальну діяльність в

		спеціалізованих областях навчання. Вона спрямована на навчання на високому рівні складності та спеціалізації. Вища освіта включає те, що зазвичай розуміється як академічна освіта, але також включає поглиблену професійну освіту.
Розвиток (25% від значення Індексу)	Якість початкової школи	Визначається проведенням опитування, відповідь на питання: "наскільки система освіти у вашій країні відповідає потребам конкурентоспроможної економіки? (1 - зовсім не відповідає, 7 - відповідає)".
	Рівень охоплення початковою освітою	Чистий скоригований коефіцієнт охоплення, який відноситься до процентної частки дітей в офіційному віці початкової школи, які охоплені або початковою, або середньою освітою.
	Рівень охоплення середньою освітою	Відсоткова частка дітей в офіційному віковому діапазоні для здобуття освіти. У більшості країн мета освіти полягає у тому, щоб закласти основу для навчання протягом усього життя.
	Гендерний розрив у середній школі	Співвідношення показників охоплення жінок неповною середньою освітою порівняно з показниками чоловіків, виражене у відсотках, обмежене паритетом. Значення, як дорівнює 1 - вказує на гендерний паритет, значення, менше 1 вказує на нерівність на користь чоловіків.
	Рівень охоплення професійно-технічною освітою	Охоплення технічно-професійною освітою у відсотках від загального числа учнів старших класів середньої школи після завершення обов'язкової загальної (базової) освіти.
	Рівень охоплення вищою освітою	Загальне охоплення вищою освітою, незалежно від віку, виражене у відсотках від загальної кількості населення, яка закінчила середню школу. Вища освіта ґрунтується на середній освіті, забезпечуючи навчальну діяльність в спеціалізованих областях навчання. Вона спрямована на навчання на високому рівні складності та спеціалізації. Вища освіта включає те, що зазвичай розуміється як академічна освіта, але також включає поглиблену професійну освіту.
	Різноманітність навичок випускників	Показник різноманітності областей навчання недавніх випускників вищих навчальних закладів в країні. Розраховується як індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) концентрації серед широких областей навчання, визнаних міжнародною стандартною класифікацією освіти ЮНЕСКО. Абсолютно рівний розподіл випускників у дисциплінах призвело б до нормованого значення ННІ 0,090, тоді як повна концентрація випускників лише в одній дисципліні призвела б до значення ННІ, який дорівнює 1.
	Якість системи освіти	Визначається проведенням опитування, відповідь на питання: "наскільки система освіти у вашій країні відповідає потребам конкурентоспроможної економіки?" 1 - зовсім не відповідає, 7 - відповідає.

	Ступінь підготовки персоналу	Визначається проведенням опитування, відповідь на питання: "якою мірою компанії у вашій країні інвестують в навчання і розвиток співробітників?» 1 - майже ніяк, 7 - значною мірою.
	Частка висококваліфікованої зайнятості	Число осіб обох статей, зайнятих в професіях, для яких потрібна вища освіта, розраховується: вимоги до освіти у відсотках від загального числа зайнятих.
Ноу-хау(25% від значення Індексу)	Частка висококваліфікованої зайнятості	Число осіб обох статей, зайнятих в професіях, для яких потрібна вища освіта, розраховується: вимоги до освіти у відсотках від загального числа зайнятих.
	Частка зайнятих із середньою кваліфікацією	Число осіб обох статей, зайнятих в професіях, які вимагають освіти не нижче середнього рівня, у відсотках від загального числа зайнятих. Ці дані є кумулятивними, що означає, що особи, зайняті в професіях з вимогами до вищої освіти також враховуються в показниках зайнятості середньої кваліфікації.
	Наявність кваліфікованих працівників	Визначається проведенням опитування, відповідь на питання: "наскільки легко компаніям у вашій країні знайти працівників, які мають необхідні навички для потреб їхнього бізнесу?» 1 - надзвичайно складно, 7 - надзвичайно легко
	Економічна складність	Показник широти і глибини виробничих знань і навичок робочої сили країни, втілений в складності її експортної продукції. Метою якого є показати, наскільки сучасні суспільства можуть накопичувати великі обсяги продуктивних знань, оскільки вони розподіляють їх по частинах серед своїх численних членів. Індивідуальна спеціалізація породжує різноманітність на національному та глобальному рівнях.

Джерело: побудовано на основі [48]

Показники мають розбивку за віком, поділ відбувається на 5 вікових груп: 0-14, 15-24, 25-54, 55-64, 65+ років. Також, в залежності від показника його значення вимірюються різними методами: показники освіти компоненту ємність вимірюються завдяки методу Барро і Лі; показники вмінь та навичок - ЮНЕСКО; безробіття, гендерний розрив, участі і робочій силі, неповної зайнятості – ILOSTAT.

Для формування більшості показників використовують шкалу на основі контрольних точок, для перетворення значень необроблених даних у загальну метрику. Значення показників знаходяться від 0 до 100 балів. Визначаються

логічні мінімальні і максимальні значення. Існує 3 типи інтервалів. Опитування від 1 до 7, різноманітність від 0,090 до 1,000, розрив від 0 до 1.

Далі бали даних перетворюють на їх стандартизований бал на основі наступної формули:

$$\text{Оцінка 1} = \frac{\text{Значення показника країни} - \text{логічне мінімальне значення}}{\text{Логічне максимальне значення} - \text{логічне мінімальне значення}} \quad (2.1)$$

Значення показників безробіття та освіти сильно спотворені в одному кінці шкали. Вони не змінюються з часом однаково, не реагують аналогічно на політичне втручання. Інфраструктура та доступ можуть впливати на результати освіти по всій шкалі, від дуже високого до низького, безробіття носить більш асиметричний характер. Для перетворення одного з показників використовують натуральний логарифм:

$$\text{Оцінка 2} = \frac{=([\log(\text{Значення показника країни} + 1) / 2] \times 100 - \text{Логічне мінімальне значення})}{\text{Логічне мінімальне значення} - \text{логічне максимальне значення}} \quad (2.2)$$

За всіма показниками підсумкові бали можна грубо інтерпретувати як відсоток, що відображає ступінь оптимізації людського капіталу в даній країні.

Проте цей підхід має певні обмеження. Логічне максимальне і мінімальне значення не залежать від розкиду діапазону значень показника, тому найбільше значення показника буде мати найбільший вплив на загальний показник індексу. Чотири тематичні вимірювання служать субіндексами і зважуються однаково, тоді як дані про конкретні вікові групи в них зважуються за кількістю населення.

Об'єднується кожна вікова група в рамках субіндексу, та отримують оцінку шляхом зважування кожної групи за конкретним розподілом населення країни. Враховуючи це індекс відображає більш детально сильні та слабкі сторони потенціалу.

Показник різноманітності областей навчання недавніх випускників вищих навчальних закладів в країні. Розраховується як індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) концентрації серед широких областей навчання, визнаних міжнародною

стандартною класифікацією освіти ЮНЕСКО. Абсолютно рівний розподіл випускників у дисциплінах призвело б до нормованого значення ННІ 0,090, тоді як повна концентрація випускників лише в одній дисципліні призвела б до значення ННІ, який дорівнює 1.

Однією із проблем цих індексів є вибір вагових коефіцієнтів для різних компонентів. Для прикладу, середня кількість років навчання може відрізнятися наповненістю і якістю навчання, тому що рік навчання може мати різне значення в різних країнах. Для цього додають непрямі показники, як співвідношення викладачів та учнів, результати тестів, для корегування на різну якість освіти. Також варто враховувати не тільки рівень освіти, а і інститути країни, соціальні зв'язки та рівень соціального капіталу, який буде впливати на подальший розвиток людського капіталу, після формування в школі.

Витратний підхід визначається тим, що досить легко відслідкувати зміну номінальних витрат на людський капітал в цілому, та зокрема на освіту, з плином часу. Необхідно перевести номінальні дані про витрати в реальні, а далі використовувати їх для побудови оцінок амортизації капіталу та запасу, що є більш складною задачею. Обмеженість даних, робить виконання цих задач для будь-якого виду інвестицій в людський капітал ще більш складним. Можливо саме через обмеженість даних і складність використання цей підхід не є надто популярним під час оцінки людського капіталу.

Взагалі, базове розуміння переведу номінальних показників в реальні полягає в використанні індексу цін на продукцію, для корегування суми витрат з врахуванням інфляції. Проте, проблема в тому, що держава не продає освітні послуги по ринковим цінам, тому цей підхід, в даному випадку не є дієвим. Якщо оцінювати освіту, то головною задачею є те, щоб створити кількісний показник реального випуску, який можна було б відслідкувати протягом часу. Також немає прямих доказів, як для прикладу в фізичному капіталі, для кількісної оцінки того, як знецінюється людський капітал.

Оцінка запасу людського капіталу, яка базується на витратному підході, базується лише на припущеннях на рахунок амортизації. І основною проблемою, на наш погляд, під час розгляду витратного підходу, є те, що видатки на освіту з національного бюджету, які використовують під час аналізу освіти, не враховують кількість годин, які учні проводять в школі або витрачають на навчання, а також кількість годин затрачені батьками на допомогу дітям. Варто не забувати про невіддільність людського капіталу, під час вартісного підходу, оцінка запасу освітнього капіталу, який базується на попередніх витратах на освіту, на жаль, не враховує наслідки імміграції та еміграції.

На основі дохідного підходу виміру людського капіталу, на вільному ринку, який оперує повною інформацією, ціна, яку хтось готовий заплатити за товарний актив буде дорівнювати вартості майбутніх доходів, які цей актив принесе. Для того, щоб використовувати цей підхід для оцінки запасу людського капіталу необхідно дані про кількість населення, розбиття за віком, статтю та рівнем освіти. Для розрахунків також потрібно приблизний зарібок для кожної з утворених груп. Проте, неточні і неякісні в деяких випадках дані можуть спотворити модель розрахунку, яка побудована на основі дохідного підходу. Не завжди високий дохід людини буде відображати віддачу від інвестицій в освіту, але і віддачу від інвестицій, для прикладу, в розвиток в ранньому дитинстві.

Виходячи з даних характеристик трьох основних підходів ми зосередимо нашу увагу саме на підході, який ґрунтується на показниках. Адже його найлегше реалізувати під час оцінки людського капіталу. Розпочнемо з дослідження показника HSI – Індексу людського капіталу. HSI характеризує покращення в галузях освіти, медицини і як вони впливають на продуктивність наступного покоління працівників. HSI фіксує всі ключеві етапи розвитку людини, від дитинства до дорослого життя.[49]

Складовими Індексу людського капіталу є:

$$HSI = \text{Вживання} \times \text{Освіта} \times \text{Здоров'я} \quad (2.3)$$

Вживання розраховується за формулою:

$$\text{Виживання} = \frac{1 - \text{Рівень смертності дітей в віці до 5 років}}{1}, \quad (2.4)$$

Інтерпретація цього показника полягає в тому, що діти, які не виживають в дитинстві, не будуть продуктивними дорослими.

Показник освіти розраховується за формулою:

$$\text{Освіта} = e^{\varphi(\text{Очікувані роки навчання} \times \frac{\text{Гармонізований бал тесту}}{625} - 14)}, \quad (2.5)$$

Вік навчання в школі, який вважається еталонним – 14 років, найвищий бал за тест – 625. Приблизно вираховано, що один додатковий рік навчання збільшує заробіток на 8%. Значення параметру $\varphi = 0.08$, виміряє віддачу від кожного додаткового року і дає змогу різні показники в різних країнах до одного вигляду. Для прикладу, якщо дитина навчалась всього 9 років до своїх 18, то різниця продуктивності в дорослому віці з дитиною, яка навчалась 14 років буде 40%.

Показник здоров'я:

$$\text{Здоров'я} = e^{(\gamma_{ASR} \times (\text{Коефіцієнт виживання дорослих} - 1) + \gamma_{\text{Відставання в рості}} \times (\text{Не загальмований темп} - 1)) / 2}, \quad (2.6)$$

Цей показник показує залежність між збільшенням зросту в дитячому віці і вплив на подальший розвиток, адже ріст відражає стан здоров'я і накопиченні потрясіння. Збільшення росту на 1 см – підвищує продуктивність на 3.4%. Також проводиться оцінка за показником виживання дорослого населення. Значення параметру $\gamma_{ASR} = 0.65$, а $\gamma_{\text{Відставання в рості}} = 0.35$.

Результат індексу знаходиться в межах від 0 до 1, тому дитина, яка народилась в країні, де значення наближається до 1 може розраховувати на досягнення повного здоров'я, якісну освіту та досягнення дорослого віку.

Проте нам здається, що для більш глибокого дослідження людського капіталу цих показників недостатньо. Вони характеризують лише маленьку частину показників освіти, медицини, трудової діяльності, які впливають на показник людського капіталу. При цьому зовсім не даючи оцінку демографічному стану, причинам смертності та низького рівня виживання, міграційним процесам, які впливають на стан людського капіталу. Також на наш погляд, оцінка очікуваних років навчання не відображає якості витрачених годин навчання, які залежить від

багатьох факторів, включаючи відповідність навчальної програми до запропонованого тесту, рівня підготовки вчителів та якості школи.

Оцінку якості знань і досягнень учнів та компетенцій дорослих дає методологія вимірювання людського капіталу ОЕСР. Основні компоненти цього індексу наведені на рисунку:

Рисунок 2.4 – Методики вимірювання людського капіталу за методологією ОЕСР

Джерело: побудовано на основі[50]

На людський капітал впливають показники з трьох груп: інвестиції в людський капітал, якість регулювання інвестицій в людський капітал та результати освіти. До компонентів інвестицій в людський капітал відносять: кваліфікація високого рівня, показники зарахування та випуску та час вкладений в освіту; до якості регулювання інвестицій в людський капітал: оцінка PISA та PUAIAA, у жовтні 2022 року Україна приймає участь в міжнародній програмі оцінки досягнень учні, не дивлячись на війну; результати освіти: відповідність освіти професії, показники ринку праці за віком статтю та рівнем освіти, економічна ефективність освіти.

Це дослідження дає змогу оцінити ключові компетенції людей, такі як: грамотне читання, математична грамотність, володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями. Також є можливість оцінити мотивацію, яка пов'язана з інтересом людей освоювати нові засоби комунікації та розвиток інтелектуальних здібностей. Це дає змогу побудувати моделі поведінки дорослого населення в сучасному інформаційному середовищі, оцінювати рівень і якість адаптації різних соціальних груп до інституційних та економічних умов, що досить швидко змінюються. Дані моделі дають змогу вибудувати політику економічного добробуту країни.

Також в рамках індикаторного підходу виділяють ще одну методику оцінювання, яка використовується в рамках Програми міжнародного оцінювання компетенцій дорослих. Дослідження навичок дорослих проводиться більше, ніж у 40 країнах. Він вимірює ключові когнітивні і робочі навички, необхідні людям для участі в житті суспільства і для процвітання економіки. Фактичні дані, отримані в ході опитування, допомогли країнам краще зрозуміти, як системи освіти та професійної підготовки можуть сприяти розвитку цих навичок.

Оцінка людського капіталу на сьогодні є надзвичайно важливим етапом задля створення економіки заснованої на знаннях. Управління людським капіталом і інвестиції в нього один із пріоритетних напрямів розвитку держави, адже, немає більшої цінності, ніж людина. Різні дослідження вимірюють людський капітал шляхом дослідження рівня освіти, навичок та компетенцій людей. Навички та компетенції вимірюються стандартизованими тестами. Також варто оцінити інвестиції в основні напрямки розвитку людського капіталу, а саме освіту і медицину. На рівень знань впливає і стан науки.

Отже, за рахунок інвестицій в людський капітал та його покращення, ми зможемо збільшити показник очікуваної тривалості життя та тривалість навчання, які враховані в Індексі людського розвитку, тим самим впливаючи на загальний стан людського розвитку.

2.2 Методика виміру соціального капіталу

Важливість соціального капіталу підтверджується протягом останніх 30-ти років вченими, які проводять дослідження пов'язані зі стихійним лихом. Доказано, що держави, які мають більш розвинену соціальну інфраструктуру, яка включає міцні соціальні зв'язки, які базуються на довірі, взаємодопомозі, колективних діях краще реагують на кризи та відновлюються після них. Протягом останніх тридцяти років дослідники стихійних лих підкреслювали, що громади з більш розвиненою соціальною інфраструктурою, включаючи соціальні зв'язки, які забезпечують довіру, взаємодопомогу та колективні дії, як правило, краще реагують на кризи та відновлюються після них. Однак комплексні вимірювання соціального капіталу в різних громадах були рідкістю.

Складність в створенні однієї моделі оцінки соціального капіталу відображає його багатоаспектну сутність. Також проблема полягає в тому, що методології недосконалі і якість даних низька. Більша частина показників, які в сукупному дають соціальний капітал, існують в відносній і важко вимірній формі, і позбавляє можливості виміру. Соціальний капітал, як ми виділили в 1 розділі, визначається як довіра, яка включає терпимість, соціальні зв'язки, дух рівності, волонтерська діяльність, участь в групах та суспільних справах. Він породжує соціальну згуртованість і забезпечує певну стабільність економіки.

Проте, щоб більш якісно дослідити соціальний капітал необхідні моделі з показниками. Як і в людському капіталі, до оцінки соціального капіталу застосовують підхід, який ґрунтується на показниках. Ми розглянули певні методики оцінювання соціального капіталу, які представлені в таблиці:

Дослідження, які містять компоненти аналізу соціального капіталу та його складових:

Таблиця 2.3 – Характеристика основних досліджень соціального капіталу, його компонентів та методики вимірювання

Дослідження	Компоненти	Методика вимірювання
Огляд світових цінностей (WVS), який включає огляд європейських цінностей [51]	Індекс соціального капіталу (SCI) • Загальна довіра • Інституційна довіра • Приналежність до асоціацій • Громадянські норми	Визначається проведенням опитування, містить велику кількість питань (близько 231 питань) з різними варіантами відповідей, на різну тематику: моральні, релігійні, соціальні, політичні, сімейні цінності, культурна та національна ідентичності, шлюб, гендер і гендерні ролі. Проводиться серед осіб віком від 18 років без верхнього вікового обмеження. Процедура відбору осіб у кожній країні вона різна: імовірісна вибірка, випадкова вибірка, репрезентативна одноетапна вибірка або багатоступенева вибірка. Спосіб збору даних: очне інтерв'ю, за допомогою комп'ютера, анкета для самостійного заповнення (веб-версія та паперова).
Індекс соціального капіталу Патнема [52]	Організаційне життя суспільства - Участь в суспільних справах - Волонтерство в спільноті - Неформальна комунікабельність - Соціальна довіра	Визначається за допомогою різних показників: визначення частки населення, яке знаходиться в будь-яких громадських організаціях, професійних організаціях, частка людей, які працювали в комітеті місцевої організації, кількість відвіданих засідань клубу, кількість членів клубу, явка на президентських виборах, кількість відвіданих публічних зборів, частка людей, які здали кров, пожертвували гроші або витратили свій особистий час. Ці показники поєднуються в єдину зміну завдяки факторному аналізу.
Загальне соціальне дослідження (GSS) [53]	Довіра ("взагалі, ви б сказали, що більшості людей можна довіряти або що ви не можете бути обережними у спілкуванні з людьми?") - Чесність ("як ви думаєте, більшість людей спробували б скористатися вами, якби у них був шанс або вони спробували б бути справедливими?")	Відбір даних відбувається за допомогою методу пропорційної вибірки. Опитування проводиться за найвищих стандартів опитування: дизайн анкети, проведення опитування, обробка та документація. Використовується багато перевірок якості даних, від перевірки до верифікації.

	- Готовність допомогти ("ви б сказали, що більшість часу люди намагаються бути корисними або що вони в основному просто піклуються про себе?")	
Глобальний огляд соціального капіталу [54]	- Характеристики групи (включаючи членство в асоціаціях) - Узагальнені норми -Згуртування -Повсякденна товариськість -Зв'язки з сусідами і участь у об'єднаннях - Волонтерство -Довіра (включаючи інституційну довіру)	Визначається за допомогою таких показників, як:ступінь участі особи в різних типах соціальних організацій, громадських організаціях та неформальних групах, а також внесків, які він надає або отримує; показник довіри включає в себе дані про довіру до сусідів, постачальників послуг, незнайомих людей, а також дані про те, як вона змінюється з часом; волонтерство включає в себе показники об'єднання людей для роботи над спільними проектами або у відповідь на кризові ситуації, а також очікування спільноти, щодо участі.
Всесвітній банк – Соціальний капітал [55]	Структурний соціальний капітал -Членство в місцевих асоціаціях (кількість членів асоціації, внутрішня неоднорідність, ступінь демократичного прийняття рішень) -Мережі (охоплення мереж, внутрішня різноманітність членства в мережі) Когнітивний соціальний капітал -Показники довіри (очікування довіри; поведінка, що вимагає довіри) -Дотримання норм Соціальна згуртованість - Показник колективних дій (добровільна співпраця)	Показники отримуються шляхом проведення інтерв'ю. Для розробки профілю спільноти використовують кілька методів участі, до формату фокус-групи додається складання карти спільноти, а потім складання інституційної діаграми. Групи людей можуть бути стратифіковані за будь-якими соціально-демографічними характеристиками, які є важливими в певній групі, такі як вік чи етнічна приналежність Питання поділяють на 6 груп. До 1 групи «визначення та ідентифікація активів спільноти» відносять питання про рівень освіти, медичні послуги, джерела води, місце збору відходів та сміттєпереробки, інфраструктура, засоби переміщення. До 2 групи «колективні дії та солідарність»: чи збираються люди разом, щоб вирішити конкретну проблему, які з проблем спільнота розглядала останні три роки, рівність доступу до

		всіх благ, чи були зроблені якісь покращення шляхом колективних дій. До 3 групи «управління громадою та прийняття рішень»: хто головний лідер в спільноті та питання пов'язані з лідерством та доступом до влади. До 4 групи «список громадських установ»: питання про групи, організації та асоціації в суспільстві. До 5 групи «відносини між організаціями та спільнотою»: які організації є важливими в житті людини та частка доступних організацій в суспільстві, участь людей в організаціях. До 6 групи «інституційні мережі та організаційна щільність відносять»: блок-схема з дослідження місцевих урядових установ, неурядових організацій та інших суб'єктів громадянського життя, та взаємозв'язок кожної з структур в житті людей.
--	--	--

Джерело: побудовано на основі [51-55]

Для виміру соціального капіталу зазвичай використовують лише декілька базових характеристик, таких як: довіра, толерантність, приналежність до груп, якість зав'язків і їх близькість, соціальні норми. Далі ми розглянемо деякі з цих характеристик, а саме довіру, повагу й толерантність та соціальні мережі, та методи їх оцінки.

Довіра є найбільш часто використовується під час характеристики стану соціального капіталу, виділяється на рівні з мережами і нормами. Довіра містить загальну довіру до всіх людей, довіра до влади, військових, ЗМІ та всім іншим соціальним структурам, вона також включає і довіру до друзів, рідних і близьким людям. Для виміру довіри використовують два методи: перший метод оцінює думку людей відносно рівня довіри, інший метод вимірює довіру через

спостереження за поведінкою людини в ситуаціях, які могли б охарактеризувати їх рівень довіри. Виходячи з цих методів, перший включає інструмент такий як опитування, другий проведення експериментів.[56]

Довіра також вивчалась в всесвітньому дослідженні World Values Survey, де було додано питання: «правда, що можна довіряти більшості людей чи все ж потрібно бути обережними в спілкуванні з ними?».[57] Також респондентам запропоновано відповісти на перелік питань, які оцінюють їх довіру до: сім'ї, сусідів, знайомих, людей, яких вони зустріли вперше, людей з інших релігій, людей іншої національності.

Інший підхід, використовуючи експерименти, моделюють людям ситуацію, в якій потрібно зробити певний вибір, тим самим, в залежності від відповіді, оцінюється рівень довіри. Для прикладу, вам потрібно дати в борг друзями гроші або речі, як ви вчините, або наскільки часто ви можете залишити квартиру незакритою. Цей підхід є більш достовірним, як нам здається, адже, дія в представлених умовах більш реально виражає рівень довіри до інших.

Взагалі, на нашу думку, довіра грає досить велике значення в суспільстві та економіці, адже, чим вищий рівень довіри, тим швидше люди будуть об'єднуватися в групи для досягнення спільних цілей, високий рівень довіри до соціальних структур та до держави, не може не бути позитивним явищем. Поряд з довірою також йдуть два показники: повага і толерантність, вимірюють їх також за допомогою опитувань.

Наступним компонентом йдуть соціальні мережі, під ними розуміють особисте спілкування та громадянські обов'язки. Мережі поділяють на: формальні та неформальні, відкриті та закриті, вертикальні та горизонтальні.[58] Відповідно до Патнема, оцінка мереж визначається їх простотою кооперацій, якщо конкретніше, то чисельністю учасників добровольчих організацій і силу взаємодій всередині мережі. Цей підхід взаємозалежний з довірою, адже від рівня довіри залежить чи проявлять бажання учасники вступити до організації.

Проте, на нашу думку, дані методи оцінки не повністю розкривають сутність соціального капіталу, та досить складно його виміряти дохід, який він приносить, тому більш доцільно використовувати індекси.

Варто зазначити, що було досить багато спроб інтегрувати різні підходи в одному інструменті виміру. Це призвело до виникнення різних індексних підходів до виміру соціального капіталу. При вимірі соціального капіталу використовують такі індекс, за якими, як ми вважаємо можна оцінити соціальний капітал наведені в схемі:

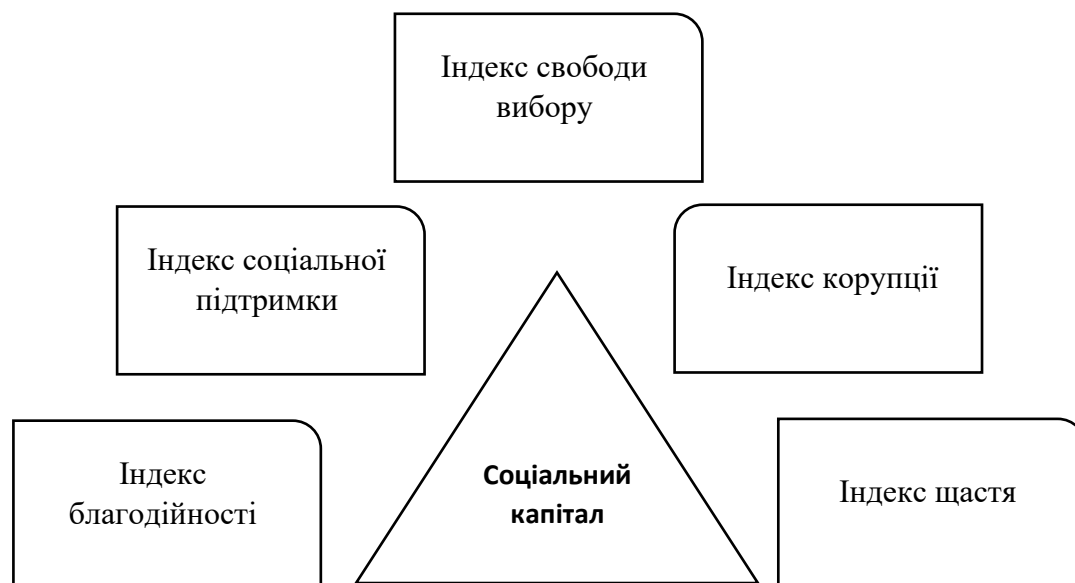

Рисунок 2.5 – Індекси оцінки соціального капіталу

Джерело: побудовано автором

З цієї схеми, на нашу думку, охарактеризувати соціальний капітал можуть: індекс благодійності, індекс соціальної підтримки, індекс свободи вибору, індекс корупції, індекс щастя. Пояснити вибір саме цих індекс можна тим, що всі вони включають в себе базові взаємозв'язки в суспільстві і показують рівень згуртованості, задоволеності від життя, свободу, рівність та поширення корупції. Індекс благодійності дає уявлення про щедрість суспільства, його емпатію та готовність допомагати оточуючим, у 2022 році Україна посіла 10 місце серед 119 країн за загальним індексом благодійності.[59]

Індекс соціальної підтримки – це середнє значення по країні бінарних відповідей 0-ні, 1-так на питання «чи є вам до кого звернутися, якщо ви потрапили в біду?». В Україні цей показник надзвичайно високий, в порівнянні з країнами

найближче розташованими до нас в рейтингу, у 2021 році значення було 0.9, на рівні з країнами, які входять в топ 10.[60]

Індекс свободи вибору – це також середнє значення по країні бінарних відповідей так або ні на питання: «чи задоволені ви своєю свободою обирати, що вам робити зі своїм життям?». По Україні цей індекс мав значення у 2021 році 0.77, це означає, що українці мають майже повну свободу вибору.[60]

Індекс корупції вимірюється за допомогою опитування, відповідь на питання «чи широко поширена корупція в уряді в цій країні чи ні?"і" чи широко поширена корупція в бізнесі в цій країні чи ні?", в Україні цей індекс у 2021 році 0,92, надзвичайно високий рівень корупції, на жаль, залишається найбільшою проблемою для українського суспільства.[60]

Індекс щастя дійсно той показник прогресу людського розвитку, який можна виміряти. Щастя людей може бути однією із цілей при побудові системи управління людським розвитком. Можна сказати, що відчуття щастя досить суб'єктивне, проте підібрані дійсно вимірні показники, які мають вплив на показник щастя людей і якості їх життя. У 2021 році індекс щастя в Україні був на рівні 5,3, ми посіли 98 місце з 146 країн, що є досить низьким показником.[60]

Проте така велика кількість індексів не завжди дає можливість зробити його результати зіставними, для емпіричного виміру необхідно підібрати характеристик соціального капіталу, які найбільше його опишуть. На основі проведеного аналізу найбільш повний, з максимально розглянутими різними аспектами впливу є Індекс соціального капіталу, який є субіндексом Глобального індексу сталої конкурентоспроможності, основними показниками, який враховує цей індекс є:

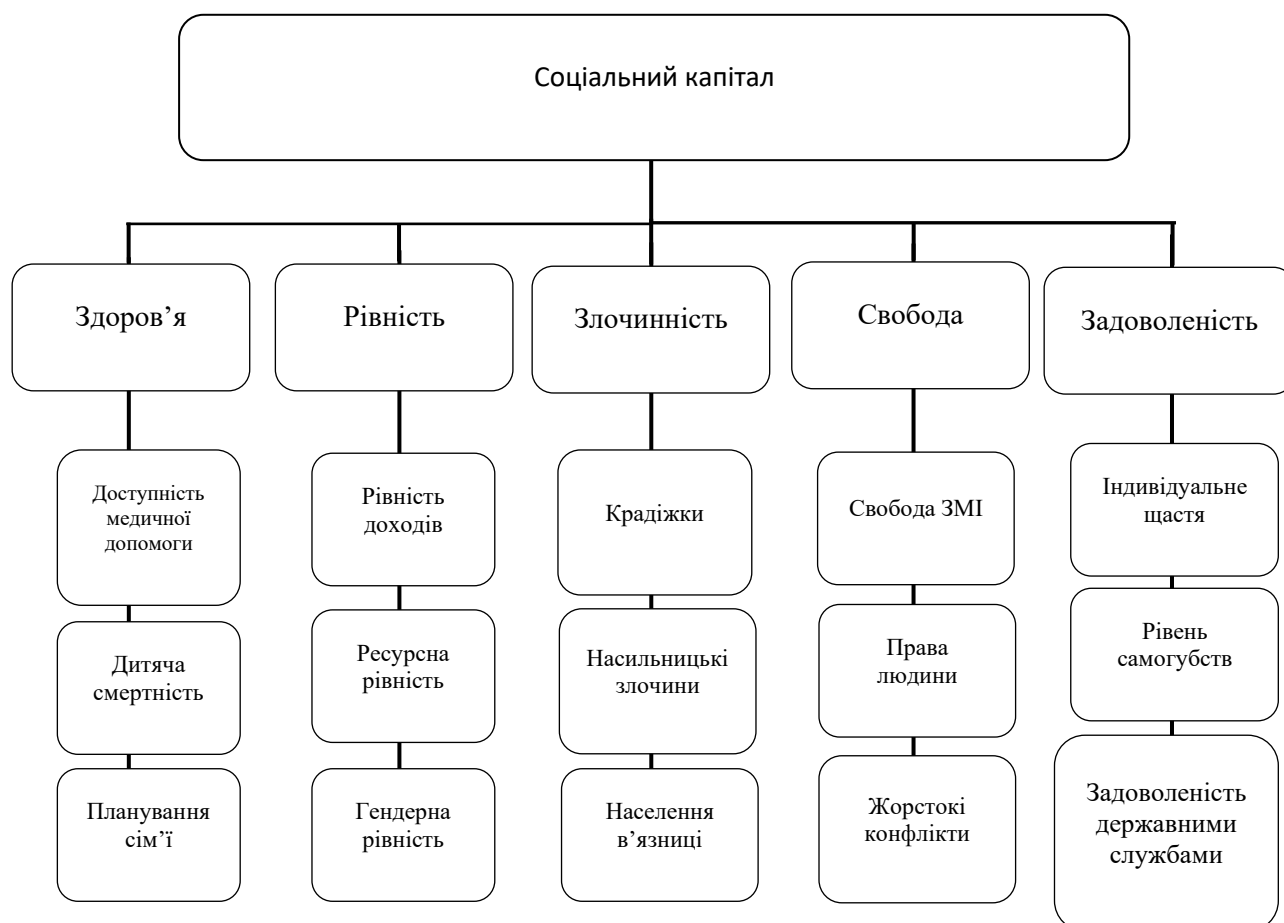

Рисунок 2.6 – Методика Індексу соціального капіталу

Джерело: побудовано автором [61]

Як бачимо з таблиці, соціальний капітал це не тільки історичні і місцеві впливи, норми моралі і цінностей, проте і такі фактори як: доступність медичної допомоги, яка вимірює фізичне здоров'я, дитяча смертність та планування сім'ї, рівність доходів і ресурсна рівність, яка корелює з рівнем злочинності, яка включає в себе відсоток крадіжок, насильницьких злочинів, населення в'язниці, гендерна рівність, свобода ЗМІ, права людини та частка жорстоких конфліктів, оцінка індивідуального щастя, рівень самогубств та задоволеність державними службами. Також до цих показників можна додати свободу вираження думок і свобода від страху, та оцінку демографічної структури, для оцінки майбутнього балансу поколінь в суспільстві. На нашу думку, тільки в таких умовах економіка може розвиватися, створювати нові робочі місця і забезпечувати високий рівень життя.

Також, на нашу думку, важливо було б виділити вплив релігії на соціальний капітал. Під час аналізу оцінки соціального капіталу ми помітили

відносно малу кількість уваги до ролі релігії в формуванні соціального капіталу. Це можна пояснити тим, що релігійні асоціації можна розглянути як аналогічні асоціації, які містять соціальні зв'язки. Проте існують певні аспекти релігійного життя, які відрізняють релігійні асоціації від інших видів об'єднань. Патнем у своїй роботі також визначав важливість релігії: «релігійні об'єднання, в яких люди здійснюють спільні богослужіння, є, можливо, найбільш важливим сховищем соціального капіталу».[62] Проте, незважаючи на це визнання, він розглядав релігію як одну із форм асоціацій.

Існує багато причин, чому важливо досліджувати вплив релігії на формування соціального капіталу, приналежність до церкви в Україні є найпоширенішою формою об'єднання, і ці асоціації надають важливі послуги та ресурси своїм членам, для прикладу, фізичну допомогу, соціальну підтримку та соціальні зв'язки. Релігійні переконання можуть служити для визначення рівня, форми та цілей життя, доктрини впливають на людське розуміння життя, їх ролі в цьому житті, на те, як спілкуватися з тими, хто перебуває за межами релігійної громади, які пріоритети надавати в політичному виборі та інші суспільні питання. Врешті-решт, релігійна поведінка може сприяти формуванню соціального капіталу у вигляді волонтерства, благодійних внесків та інших активів.

Отже, соціальний капітал досить складний в плані економічного виміру та для встановлення кореляції з економічним та людським розвитком. Проте адекватні системи охорони здоров'я, довіра, соціальні мережі, свобода від страху, свобода вибору і рівні можливості – це передумови розвитку. Відсутність чи погіршення соціальної згуртованості, вплив негативних соціальних зв'язків та організацій, зростання рівня злочинності, відсутність моральних та поведінкових норм приводить до паралічу людського розвитку.

2.3 Особливості оцінювання людського та соціального капіталу в контексті управління людським розвитком

Ефективність людської діяльності, в тому числі й економічної, залежить від якості людського та соціального капіталів. З багатьох розглянутих нами концепцій людського капіталу, зазначено, що його характеристики визначають соціально-культурні, і ідеологічні норми кожного носія. Якщо покращувати соціально-культурні, моральні і ідеологічно норми в суспільстві, змінювати і задавати правильний напрям, то це матиме позитивний вплив на накопичення соціального капіталу. Таким чином людський і соціальний капітал знаходяться в тісній взаємозалежності, та використовуються для вирішення проблем людського розвитку. Людський капітал та його вираження в здоров'ї, освіті – виражений в людині, соціальний капітал це атрибут суспільства в цілому.

Про роль людського та соціального капіталу в людському розвитку пишуть наступне: «соціальний ресурс або потенціал, який перетворюється в певних умовах в соціальний капітал, почав розвиватися ще з початку розвитку трудових відносин, які породили розділ праці і породили соціально-класову диференціацію населення».[63]

Розглянемо людський капітал в питанні людського розвитку. Найперше, це питання оцінки людського розвитку, через призму людського капіталу. Виділимо основні аспекти людського капіталу, це термін, який відображає можливість людини реалізувати закладений потенціал. І саме реалізація потенціалу ми будемо вкладати в ідею добробуту, який забезпечується високим рівнем людського розвитку. Проте основним питання є створення умов і обставин за яких люди могли б досягти повного потенціалу. Досягнення певного потенціалу це досягнення певного стану, при переході від однієї стадії розвитку до іншого етапу. Виділяють такі стадії: вагітність, дитинство, підлітковий вік, молодість, дорослість і батьківство (18-35 років), середня дорослість років (35-55 років), пізня дорослість і старість. [64]

Будь-яка оцінка людського розвитку, якщо оцінювати з включенням соціального і людського капіталу, має враховувати такі компоненти:

- Здоров'я , де врахована максимальна тривалість здорового життя;
- Психічне, емоційне здоров'я, наявність в людини стабільних стосунків, наповнене суспільне життя;
- Освіта, за допомогою якої люди зможуть досягнути повного потенціалу;
- Стосунки та зв'язки в соціальному контексті.

Також розділяють оцінку людського розвитку на структурні рівні, макро-, мезо- та мікрорівень. Модель розвитку має враховувати кожен рівень, на макрорівні важливими є економічні та політичні фактори, на мезорівні важливі житло, санітарія, зайнятість, захист сім'ї та відсутність домашнього насилля, рівень бідності і відсутність конфліктів. На мікрорівні людини можна назвати: її розвиток, психічне здоров'я, рівень освіти, здоров'я мають найголовніше значення. Якщо дивитися через призму особистості, то підхід до людського розвитку на основі життєвого циклу і показників, які б характеризували якість та наповненість життя досить реально застосовувати на практиці.

Необхідно оцінити всі фактори, які мають вплив на людський потенціал та призводять до потенційних суспільних втрат. Це може проявлятися в недостатньому рівні освіти, безробітті, низькому рівні зарплати, нестабільних стосунках, низькій довірі, низькому фізичному здоров'ї, алкогольній та іншій залежності та скорочення продуктивного життя.

Людський розвиток є багатовимірним і взаємозалежним, це додає складність його виміру. Зазвичай підхід до його виміру ґрунтується на одиничних показниках одного виміру в певний момент часу, для прикладу, зайнятість, відсоток випускників середніх шкіл, рівень злочинності серед молоді та соціальний тягар. Досить складно визначити взаємозалежність цих показників, для прикладу, стан психічного здоров'я та насильство в сім'ї, їх досить складно виміряти і частіше всього їх взагалі не враховують.

Певні інтегровані індекси були розроблені для міжнародного порівняння - наприклад Індекс кращого життя Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Індекс людського розвитку. Але вони не є достатньо

деталізованими для ефективного моніторингу політичних програм, майже завжди орієнтовані на доросле населення і, як правило, виходять з економічного підґрунтя.

Проте, на нашу думку, якщо ми дійсно хочемо побудувати модель людського розвитку, яка б працювала і була орієнтована перш за все на людину, то необхідні індекси, які б характеризували кожен із етапів: народження, шкільне життя, закінчення школи, молодість та доросле життя. Лише в такий спосіб можна адекватно оцінювати програми в межах певного часового інтервалу.

Необхідний новий погляд на оцінку людського розвитку. Потрібно зосередити свою увагу на розвиток людського та соціального капіталів ще на початку його формування, а саме в дитинстві, зосередитися на особистості, сім'ї, моральних нормах і суспільних звичаях.

Розглянемо як оцінюється індекс людського розвитку за методикою UNDP:

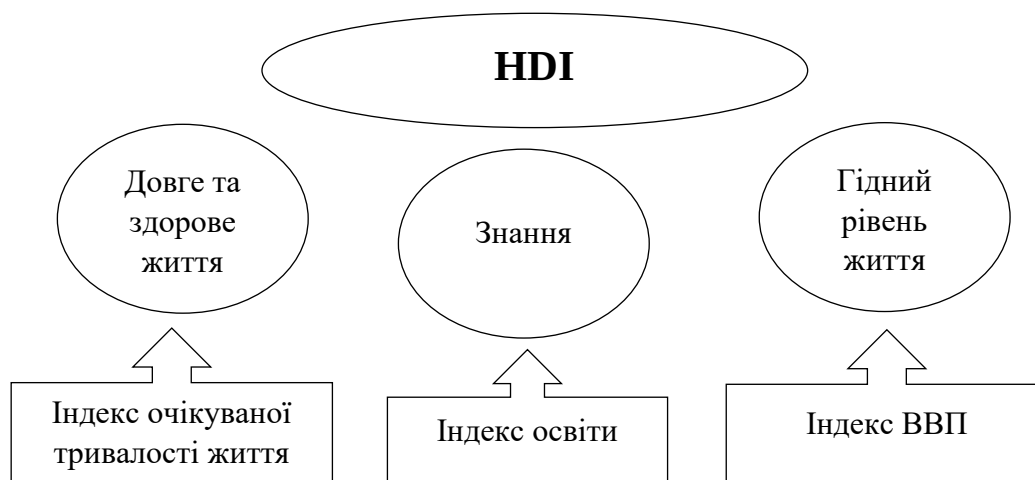

Рисунок 2.7 – Методика оцінки Індексу людського розвитку UNDP
Джерело: побудовано на основі [64]

Як бачимо з рис. 2.7, першим показником йде довге та здорове життя, адже найцінніша здатність людини це бути живим. Найпершим завданням при людському розвитку стоїть створення для людей таких умов життя, щоб збільшити реальні можливості людини уникати передчасної смерті від хвороб, травм, вести здоровий спосіб життя, отримувати належну медичну допомогу, бути не тільки фізично здоровим, а і психічно. В українських умовах сьогодення це максимально

зберегти кожному життя. Далі йде доступ до знань, це той фактор, який визначає довгострокове благополуччя, яке необхідне для реальної свободи вибору людей, бути і робити те, що вони хочуть. Освіта несе в собі розвиток людини як особистості, укріплює впевненість, розширює горизонти, при цьому дозволяє набувати певних навичок та вмінь, і отримувати дипломи. Гідний рівень життя характеризує доступ до реалізації базових потреб, таких як їжа і дах, а також вихід за ці потреби, повна свобода вибору та свободи.

Таблиця 2.4 – Індекс людського розвитку за основними показниками в Україні та світі

Показник	Рівень в Україні			2020	2021	Зміна 2021/2017	Середньосвітовий рівень
	2017	2018	2019				2021
ІЛР	0,75	0,75	0,778	0,775	0,773	Збільшення на 2,98%	0,732
Очікувана тривалість життя, років	71,8	72	72,01	72,6	72,01	Зменшення на 0,28%	71,4
Середня кількість років навчання	11,4	11,4	11,4	11,1	11,1	Зменшення на 2,70%	12,7
ВВП на душу населення, за ПКС, дол.	11 943	12 716	13442	12718	13256	Збільшення на 10,9%	16752

Джерело: побудовано на основі [65]

Як бачимо з таблиці, відбувається скорочення всіх показників, які складають ІЛР у 2021 році. Сам індекс збільшується в порівнянні з 2017 роком на 2.98%, проте зменшується в порівнянні з 2020 роком. Тривалість життя, середня кількість років навчання, також мають тенденцію до зниження. Проте показник ВВП на душу населення зростає, але в порівнянні з середньосвітовим значенням залишається досить низьким.

Таблиця 2.5 – Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні

Рік	Обидві статі, років	Жінки, років	Чоловіки, років
2010	70,44	75,50	65,28
2011	71,02	75,88	65,98
2012	71,15	76,02	66,11
2013	71,37	76,22	66,34
2014	71,37	76,37	66,25
2015	71,38	76,25	66,37
2016	71,68	76,46	66,73
2017	71,8	76,78	67,02
2018	72	76,72	66,69

2019	72,01	76,98	66,92
2020	72,6	76,22	66,39

Джерело: побудовано на основі [66]

Результати показують, що середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні за 2021 знижується, в порівнянні з 2020 роком, 2021 – 72,01 та 2020 – 72,6 . Це може бути ознакою того, що знижується якість життя, медицина на досить низькому рівні, проте не заперечуємо також вплив COVID-19 на цей показник. Також довжина життя жінок на 10 років більше, ніж чоловіків.

Рівень здоров'я та якість медицини впливає на показник очікуваної тривалості життя, тому досить важливо оцінити рівень медичної системи. Найпоширеніша причина смертності в Україні від хвороб системи кровообігу – 64,15% (Додаток А) , пояснити цей показник можна тим, що через низькі доходи та низьку якість життя люди не мають можливості дотримуватися призначеного лікування, своєчасно відвідувати лікаря та проходити профілактичне обстеження . До того ж одним із ускладнень від COVID-19 є серцево-судинні захворювання. Від COVID-19 померло 7,71%, від новоутворень 10,09% (Додаток А).

Для стабільного людського розвитку також важливо згадати про нерівність, а саме розподілення доходів та соціальної нерівності. За допомогою Індексу Джині визначимо нерівномірність розподілу доходу в Україні.

Таблиця 2.6 – Індекс Джині в Україні за 2014-2020 роки

Рік	Значення Індексу Джині
2014	24,00
2015	25,50
2016	25,00
2017	26,00
2018	26,10
2019	26,60
2020	25,60

Джерело: побудовано на основі [67]

Нерівність на досить низькому рівні, у 2020 році вона зменшується. Найвищий показник за індексом в Україні був у 1995 році, і становив 39,30, нерівність тоді була значно вища. Проте оцінка нерівності за індексом Джині

досить неоднозначна, в реальності дохід розподілений максимально нерівномірно. Як одне із пояснень такого низького значення є тіньова економіка. На сьогодні, в умовах війни, коли люди втрачають роботу та не мають можливості знайти іншу, це поглиблення буде тільки посилюватися. Крайня нерівність дуже згубна для людського розвитку, адже, вона посилює нерівне ставлення багатих до бідних. Досягнути абсолютної рівності нереально, до того ж небажано, адже повинен бути той рівень рівності, за якого буде доступ до можливостей для всіх громадян.

Поряд з економічним виміром нерівності йде і соціальний. Основними факторами соціальної нерівності є дискримінація: за расою, статусом, заможністю, владою, етнічною приналежністю та навіть приналежність до жіночої статі.

Україна завжди характеризувалась освіченими, висококваліфікованими, з креативним інноваційним мислення людьми. Оцінити людський капітал можна за показниками, які представлені в рейтингу конкурентоспроможності талантів. У 2021 році у цьому рейтингу, Україна набрала 47.18 балів та посіла 61 місце серед 155 країн, та 35 місце серед країн Європи. [68] Також в цей рейтинг включена оцінка за такими показниками: можливостей Україна на 85 місці, за залученням на 80, зростанням – на 57, збереженням на – 59, професійно-технічними навичкам – 69, глобальними знаннями навичками – 39. Україна у цьому рейтингу віднесена до країн з доходом нижче середнього, проте має досить високі показники і знаходиться у верхній половині рейтингу. Це пов'язано з високим рівнем навичок та знань. Освіта займає 46 місце та якісно розвиває таланти, але навчання протягом всього життя має негативний вплив (60 місце), як і низький доступ до можливостей.

Наступним, важливо оцінити рівень соціального капіталу. Оцінка буде проводитися за розрахунком Індексу соціального капіталу, який представлений у звіті Глобального Індексу стійкої конкурентоспроможності 2021 року. У таблиці представлені значення індексу країн топ-3, України та наближених країн у рейтингу:

Таблиця – Рейтинг країн за Індексом соціального капіталу Україна та окремі країни за 2021 рік

	Рік	2021
Країна	Значення індексу	Місце в рейтингу
Ісландія	64,1	1
Норвегія	63,5	2
Швеція	62,4	3
Нігер	44.0	84
Україна	43.9	85
Туніс	43,8	86

Джерело: побудовано автором на основі [69]

Цей показник в себе включає: здоров'я, свободу, безпеку, рівність та задоволеність життям, наявність соціальних зв'язків, які сприяють розвитку. Як бачимо, сукупний індекс соціального капіталу в Україні у 2021 році на рівні країн Африки, з цього можна зробити висновок, що розвиток був не дуже правильний. Для того, щоб підтримувати стабільне середовище та розвивати економіку, необхідний певний соціальний консенсус. Чим вище цей соціальний консенсус та кращий стан соціального капіталу, тим вище мотивація окремих осіб вносити вклад в сталий розвиток нації, і менше шансів, що люди будуть незаконно накопичувати багатство, що в кінцевому підсумку тільки розвиває тіньову економіку. Тому досить логічно стверджувати, що чим вищий рівень соціального капіталу, тим вищий рівень економічного зростання, і збільшення легальної економіки.

Отже, як ми могли побачити в цьому розділі на людський розвиток дійсно впливають показники соціального та людського капіталу. Людський розвиток передбачає реалізацію закладеного потенціалу у кожній людині, прогрес розвитку потенціалу кожної людини залежить від освіти, здоров'я, соціальних норм і правил, соціального консенсусу. Саме реалізація потенціалу є тією основою метою людського розвитку. У 2021 році ІЛР в Україні скорочується, тому необхідно змінити напрям і підхід до управління людським розвитком. Рівень соціального капіталу у 2021 році був на досить низькому рівні. Незважаючи на те, що нерівність

за офіційними даними індексу Джині на низькому рівні, в Україні високий рівень тіньової економіки. А це на пряму залежить від соціального консенсусу, чи готові люди докладати зусиль задля розвитку нації, легально накопичувати багатство та оприлюднювати свої доходи. Для вирішення цієї проблеми необхідно дійсно дієву систему антикорупційного моніторингу, для того, щоб забезпечити прозорість всієї економіки.

Також скорочується рівень життя, а отже і якісь здоров'я, це можна пояснити неготовністю систем охорони здоров'я до COVID-19, що поставило під загрозу смерті мільйони людей. Для вирішення цієї проблеми необхідна повна реформа системи охорони здоров'я та збільшення видатків. Також варто вирішити проблему великої смертності від серцево-судинних захворювань, створити державну програму безкоштовного огляду у лікаря-кардіолога, привчити людей проходити повний огляд кожного року та слідкувати за своїм способом життя і здоров'ям.

Отже, обравши правильний підхід до управління людським розвитком ми зможемо наростити людський та соціальний капітал в Україні. Проте зміни в соціальному капіталі відбуваються вже зараз, що ми розглянемо в наступному розділі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Постійні виклики та загрози, з якими стикаються країни надають, все більше значення важливості переходу на економіку знань, при цьому головним об'єктом змін виступає суспільство, як платформа для стійкого економічного, людського та соціального розвитку.

Людський капітал можна оцінити за допомогою трьох різних підходів: показниковий, вартісний та дохідний. Характеристику цих підходів було наведено в таблиці, виділені основні дослідження кожного з підходів, вимоги до даних та плюси і мінуси. Нами проаналізовані основні набори показників, які використовуються під час оцінки людського капіталу, а саме: методика Барро і Лі, Індекс розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму, Індекс людського капіталу та вимірювання за методологією ОЕСР. Найбільш повним дослідженням, на нашу думку, є Індекс розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму, адже він включає в себе не тільки показники освіти та знань, а і показники гендерного розриву, рівня безробіття, та компоненти «Ноу-хау», це дає можливість розвивати наукоємність економіки. Проте, якщо рівень життя на низькому рівні, досить складно оцінювати людський капітал тільки через рівень знань, треба зважати на всі аспекти впливу на розвиток людського капіталу.

Складність в створенні однієї моделі оцінки соціального капіталу відображає його багатоаспектну сутність. Як і в людському капіталі, до оцінки соціального капіталу застосовують підхід, який ґрунтується на показниках Ми розглянули певні методики оцінювання соціального капіталу: огляд світових цінностей, індекс соціального капіталу Патнема, загальне соціальне дослідження, глобальний огляд соціального капіталу, оцінка соціального капіталу від Всесвітнього банку. Проте, ми сформували власну схему індексів оцінки, які більш точно можуть охарактеризувати соціальний капітал, а саме: індекс благодійності, індекс соціальної підтримки, індекс свободи вибору, індекс корупції, індекс щастя. Згадані індекси включають в себе базові взаємозв'язки в суспільстві і показують рівень згуртованості, задоволеності від життя, свободу, рівність та поширення корупції.

Також важливо виділити вплив релігії на формування соціального капіталу, Релігійні переконання можуть служити для визначення рівня, форми та цілей життя, доктрини впливають на людське розуміння життя, їх ролі в цьому житті, на те, як спілкуватися з тими, хто перебуває за межами релігійної громади, які пріоритети надавати в політичному виборі та інші суспільні питання.

Ми розглянули людський капітал в питанні людського розвитку та виділили, що реалізацію потенціалу ми заклали в ідею добробуту, який забезпечується високим рівнем людського розвитку. Необхідно оцінити всі фактори, які мають вплив на людський потенціал та призводять до потенційних суспільних втрат.

Проаналізовано стан людського розвитку в Україні за основними показниками та у світі, основною тенденцією, яка проглядалась в Україні було зростання цього показника, починаючи з 2017 року. Також нами досліджено середню очікувану тривалість життя та основні причини смертності в Україні. Для стабільного людського розвитку також важливо згадати про нерівність, а саме розподілення доходів та соціальної нерівності, тому була проведена оцінка значень Індексу Джині в Україні за 2014-2020 роки. Оцінка нерівності за індексом Джині досить неоднозначна, в реальності дохід розподілений максимально нерівномірно.

Оцінка соціального капіталу в Україні за 2021 рік показав, що сукупний індекс соціального капіталу в Україні у 2021 році на рівні країн Африки, з цього можна зробити висновок, що розвиток був не дуже правильний. Для того, щоб підтримувати стабільне середовище та розвивати економіку, необхідний певний соціальний консенсус.

У цьому розділі ми побачили, що на людський розвиток дійсно мають вплив показники соціального та людського капіталу. Людський розвиток передбачає реалізацію закладеного потенціалу у кожній людині, прогрес розвитку потенціалу кожної людини залежить від освіти, здоров'я, соціальних норм і правил, соціального консенсусу.

РОЗДІЛ III

ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ В РОЗРІЗІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ

3.1 Кількісне та якісне оцінювання людського капіталу в Україні

Людина та її розвиток має бути основним завданням на національному та міжнародному рівнях. Основною метою є людський розвиток, а економічне зростання країни виключно засіб досягнення цієї мети.

Необхідно оцінити стан людського капіталу та визначити основні аспекти впливу війни на нього та його розвиток. Також важливим питанням є його майбутній розвиток, в післявоєнній країні.

Важливим показником, який має вплив на людський капітал є демографічний стан. Основними чинниками, які варто проаналізувати є: чисельність населення та його відносний приріст, кількість померлих та народжених, очікувана тривалість життя, економічно активне населення, міграційні процеси та вплив війни на демографічний стан.

В останні роки спостерігалась негативна тенденція до зниження показників демографічного стану України, ми мали постійне зниження кількості людей, старіння нації, все це знижувало якість людського капіталу.

Таблиця 3.1 – ВВП на душу населення в Україні

Роки	ВВП, млн. дол.	Населення		ВВП на душу населення	Приріст ВВП на душу населення	
		тис. ос.	відносний приріст, %		абсолютний Дол.	відносний, % до попереднього року
2010	136419	45963	-	2974,4	428,4	16,7
2011	163160	45779	-0,4	3570,8	596,4	20,1
2012	175781	45634	-0,32	3856,8	286	8
2013	183310	45553	-0,17	4030,3	173,5	4,5
2014	131805	45426	-0,27	3014,6	-1015,7	-25,2
2015	90615	42929	-5,81	2115,4	-899,2	-29,8
2016	93270	42760	-0,4	2185,9	70,5	3,3
2017	112154	42585	-0,41	2640,3	454,4	20,8
2018	130832	42386	-0,47	3095,2	454,9	17,2
2019	153781	42153	-0,55	3659,8	564,6	18,2
2020	155582	41 902,4	-0,75	3725,6	65,8	1,8
2021	200090	41588,4	-1,01	4834,3	1108,7	29,8

2021-2010	63671	-4374,6	-	1859,9	680,3	-
-----------	-------	---------	---	--------	-------	---

Джерело: сформовано автором на основі даних: [70], [71]

Як видно з таблиці 3,1, відбувається негативна тенденція скорочення населення України та процес старіння нації, у 2021 році відбувається скорочення населення на 1.01% в порівнянні з 2020, але якщо порівнювати з 2010, то ми маємо зниження на 10,52% за 11 років. ВВП на душу населення зріс у 2021 році на 29,8% в порівнянні з 2020 році, в абсолютному вимірі це зростання на 1108,7 доларів. Як бачимо, негативний вплив на показник в 2014-2015 році несе нестабільне політичне середовище, окупація Криму та Луганської і Донецької областей, початок АТО, це пов'язано з припиненням всіх економічних зв'язків з країною агресором та неготовність нашої держави до розвитку таких подій. Проте уже в 2016 році ми бачимо зростання показника на 3.3%. У зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України у 2022 році, логічно очікувати в майбутньому ще гірших значень показників, не тільки ВВП, а і кількості населення. У рейтингу від CIA World Factbook за показником приросту населення Україна має значення -0.50 і займає 225 місце серед 237 країн. [72]

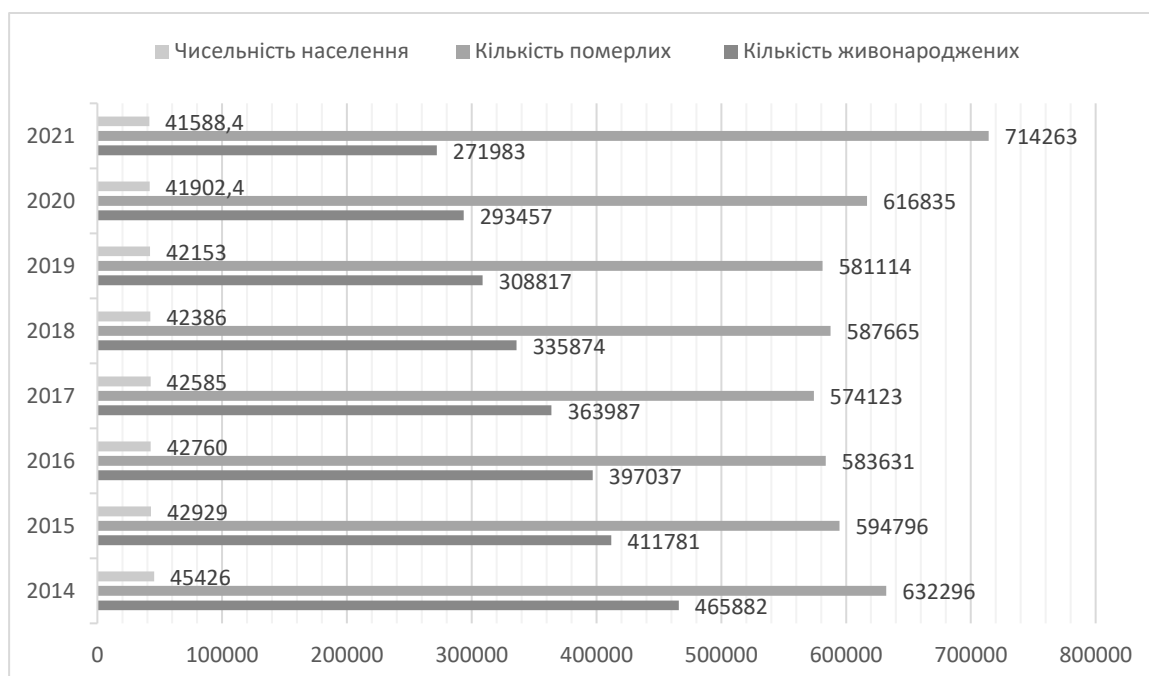

Рисунок 3.2 – Чисельність населення, кількість померлих і живонароджених в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [73], [74]

Проаналізувавши кількість населення, померлих і живонароджених, ми прийшли до висновку, що наша країна має жакливу демографічну проблему, проте, в цьому аналізі не врахований вплив війни. Починаючи з 2014 року ми спостерігаємо процес зменшення чисельності населення та зростання показнику смертності. У 2021 році показник кількості померлих зростає на 15.79% в порівнянні з 2020 роком. У рейтингу від CIA World Factbook у 2022 році показник смертності на 1000 осіб становить 13.77, в той час показник народжуваності 9. Кількість померлих у 2021 році в 2.6 рази більша, ніж кількість живонароджених. Це призводить до процесу старіння нації, на сьогодні, в Україні налічується близько 10.8 мільйонів пенсіонерів.[75] Проте в умовах війни демографічний стан набуває критичних показників, за останніми офіційними даними про загиблих, зниклих безвісти та людей, які були вимушені мігрувати складена таблиця:

Таблиця 3.2 – Чисельність людей в Україні за 2022 рік з початку війни

Показники	Чисельність
Загальна чисельність населення	41.1 млн. осіб
Убитих	6430
Поранених	9865
Біженці з України зареєстровані в Європі та Азії	7 786 195 осіб
Внутрішньо переміщені особи	7.7 млн. осіб

Джерело: сформовано автором [76]

Як бачимо з таблиці ми маємо стрімке скорочення населення за рахунок біженців, майже 7,8 мільйонів осіб офіційно зареєстровані в Європі та Азії станом на жовтень 2022 (Додаток Б), найбільше біженців в Росії, але є багато підтверджених випадків насильного вивезення людей. Показник убитих і поранених офіційно підтверджених в цій війні 6430 і 9865 відповідно, проте, ми не знаємо точних даних про загиблих цивільних і військових, адже, доступу до офіційної статистики немає. Фактичні цифри можуть бути в рази вищі, тому що інформація з міст, де були інтенсивні бойові дії затримується, це стосується Маріуполя, Ізюма, Сєверодонецька, Попасної, Лисичанська, де багато інформації

про жертви серед цивільних. За даними проєкту закону «Про державний бюджет на 2023 рік» кількість населення скоротилось до 34,5 мільйонів. За нашими підрахунками цей показник зараз на рівні 33,3 мільйонів.[77]

Від рівня освіти в Україні залежить рівень розвитку людського капіталу, та від її якості майбутнє економічне відновлення. Адже, освіта дає людині знання і навички, які вона зможе використати в дорослому житті на роботі, тим самим сформувавши додану вартість. Важливо проаналізувати стан освіти до війни та виявити його сильні та слабкі сторони, для подальшого людського розвитку.

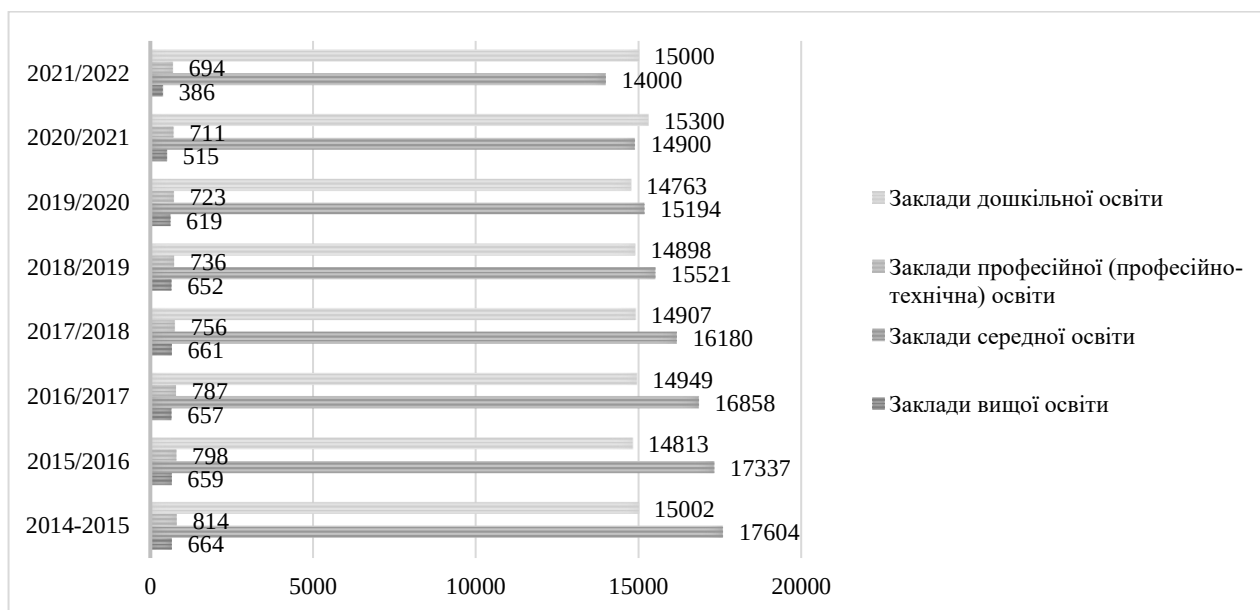

Рисунок 3.3 – Кількість закладів освіти в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [78]

Як видно з рисунку 3.3, кількість закладів освіти поступово зменшується, це пов'язано з процесом реорганізації закладів середньої і дошкільної освіти та створення на їх базі опорних закладів. У 2021-2022 роках кількість закладів дошкільної освіти скоротилася на 2%, середньої освіти – 6,43%, професійно-технічної освіти – 2,45%, вищої освіти – 33,42%. Відповідно до даних наданих Міністерством освіти та науки України, близько 1635 шкіл та університеті було пошкоджено та 126 знищено, внаслідок бойових дій.[79] Необхідно в цей час підтримати залученість студентів та школярів, 86% відсотків шкіл відновили навчальний процес після вторгнення, але в дистанційному режимі.

На основі вже створеної платформи під час пандемії, учні мають доступ до дистанційного навчання через AllUkrainian Online School, проте, багато вчителів нею не користується, а для дітей 1-4 класів досить мало онлайн-контенту. Тому ми маємо досить серйозні проблеми: скорочується час на навчання, знижується якість через дистанційне навчання, також однією з вагомих проблем, з якими зіштовхнулись українські учні є проблема відключення світла, за рахунок чого витрачені часи на навчання скорочуються, діти не мають доступу до дистанційних уроків, а самостійне освоєння теми, особливо, якщо дитина навчається в початковій школі, є досить складним процесом, якщо батьки не допомагають. Якщо зараз не змінити підхід до надання дистанційних освітніх послуг і не покращити якість, то в майбутньому ми будемо мати великі втрати людського капіталу. Адже, втрачений 1 рік навчання в майбутньому несе втрати в 8% від продуктивності. Виходячи з того, що ми маємо скорочення кількості закладів, необхідно проаналізувати кількість учнів:

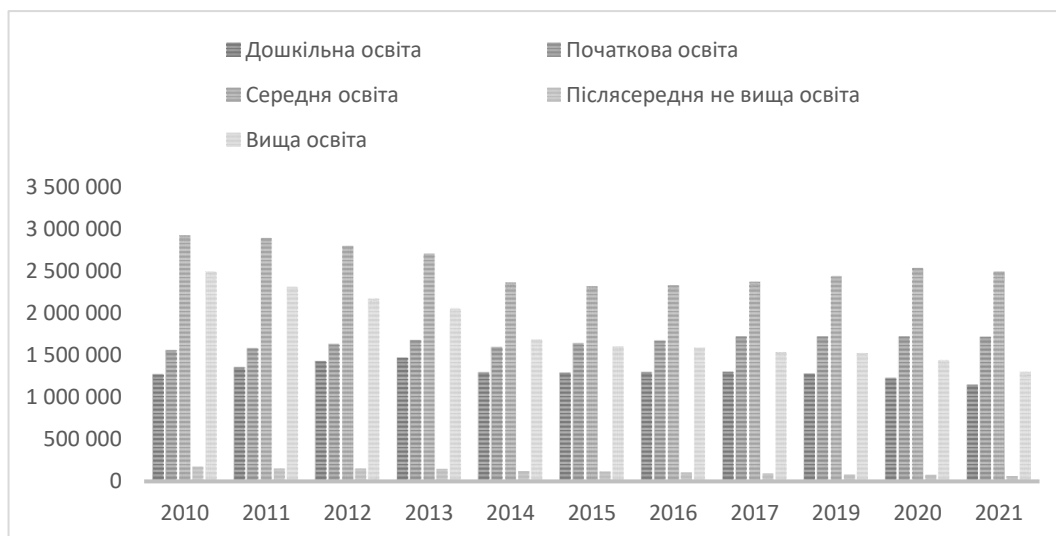

Рисунок 3.4 – Кількість здобувачів освіти в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [80]

Як бачимо з рисунку 3.4, прослідковується тенденція до зменшення кількості здобувачів освіти, лінія тренду набуває негативного значення. У показник вища освіта було включено 3 рівня освіти, а саме: короткий цикл вищої освіти, бакалаврат або його еквівалент, та магістратура.

У 2021 році значення кількості учнів зменшувалось за всіма рівнями освіти: дошкільної освіти знизилось на 6.94%, в порівнянні з 2020 роком, з 1230398 до 1150545, початкової освіти – на 0.15% з 1724705 до 1722098, середньої освіти – на 1.64% з 2539451 до 2498446, післясередньої не вищої освіти – 22,7% з 76998 до 62751, вищої – на 10.44% з 1439706 до 1303627. Це може пояснюватися тим, що система освіти не була готова до якісного переходу на дистанційне навчання, яке було викликано COVID-19. Також ми маємо проблему якості отримуваних знань в закладах вищої освіти, адже, більшість виконують роль «дипломних фабрик», при цьому не даючи належного рівня знань та вмінь, які вимагають роботодавці. Більшість університетів не відповідають рівню європейських університетів, навіть з врахуванням проведеної реформи та введення Болонського процесу. Реформа не вдалась через стандарти та систему управління, яка була ще за радянських часів. Якість навчання в приватних університетах дуже низька, в той час в розвинених вони більш престижні. Ми маємо досить високі показники кількості учнів, проте якість навчання не відповідає сьогоdnішнім вимогам.

Окрім проблем під час COVID-19, коли почали закриватися школи і ми отримали зниження показників в освіті, на сьогодні, українські діти стикаються з проблемою війни. Війна змушує людей втікати до сусідніх країн, за даними World Bank близько 665000 студентів і 25000 викладачів покинули Україну.[81] Переміщення має досить негативний вплив.

Для того, щоб зрозуміти чому відбувалось скорочення ці роки демографії, кількості навчальних закладів та учнів, не беручи до уваги 2022 рік і початок війни, оцінимо видатки бюджету:

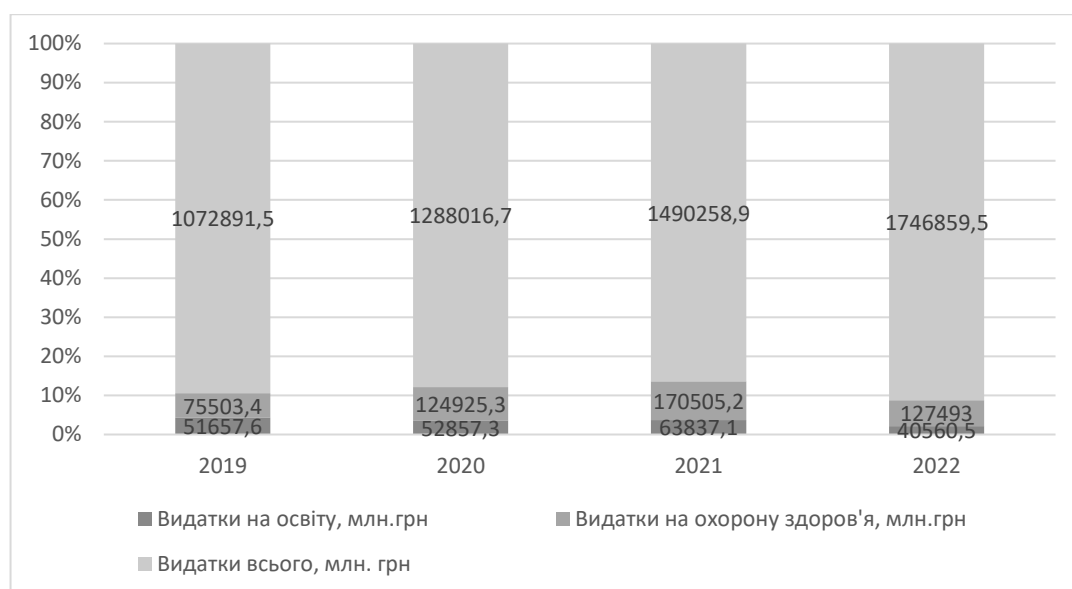

Рисунок 3.5 – Видатки бюджету України на освіту та науку, охорону здоров'я

Джерело: сформовано автором на основі даних [82]

Як видно з рисунку 3.5, на макроекономічному рівні людський капітал залежить від державних інвестицій в освіту та охорону здоров'я, як ми бачимо видатки в 2022 році скоротилися. Видатки на освіту – 40560,5 млн. грн., що становить 2.32%, на охорону здоров'я – 7.3%. Мінімальний відсоток видатків на освіту має становити 7% від ВВП, проте як ми бачимо всі оцінені роки з 2018 по 2022 найвище значення цього показника було 4.8% в 2019 році, в інші роки він був в межах від 2.29 до 2.32 (Додаток В). Проте в охороні здоров'я відсоток видатків від ВВП зростає в 2020 і 2021, пов'язано це з пандемією COVID-19, відсоток збільшився до 9,7 та 11,44 відповідно (Додаток В). Проте в 2022 році відбулось скорочення видатків на освіту та медицину.

Збільшення видатків на освіту та охорону здоров'я досить важливе, але не першочергове в стані війни, більше важливими звичайно є видатки на безпеку та соціальний захист населення, проте, показник в 2.32% у 2022 році та на нижчий у закладеному бюджеті на 2023 рік – 121,2 млрд. грн, в порівнянні з закладеними в 2022 – 153,7 млрд (131 млрд після секвестру). [83] Це занадто велике урізання видатків, уряд не передбачив ніяких коштів для створення нових програм, щоб адаптуватися до викликів пов'язаних з війною. Як ми зазначали раніше, кожен втрачений рік в навчанні скорочує продуктивність в майбутньому.

Для того, щоб оцінити раціональність використання людського капіталу необхідно оцінити: показник рівня життя, зайнятість населення, безробітне населення та соціальний захист.

Оцінити рівень життя можна за допомогою індексу якості життя від проєкту Numbeo. Оцінка відбувається за такими показниками як: клімат, екологічні показники, купівельна спроможність, як співвідноситься ціни на житло та дохід, якість медицини, час витрачений на дорогу. За цим індексом побудована таблиця:

Таблиця 3.3 – Індекс якості життя в Україні та окремих країнах за 2021 рік

	Рік	2021
Країна	Значення індексу	Місце в рейтингу
Панама	114,32	57
Йорданія	113,92	58
Україна	112,79	59
Індія	110,99	60
Північна Македонія	109,60	61
Мальта	109,50	62

Джерело: побудовано автором на основі [84]

Як бачимо, Україна посідає 59 місце в рейтингу і має показник 111,93, що зріс на 4,27% відносно показника за 2021 рік. Україна має дуже низький індекс купівельної спроможності – на рівні 38,24, негативне значення співвідношення ціни на нерухомість та доходу – 12.18, високий рівень індексу забруднення – 62.17 (Додаток Г). Ми маємо якість життя на рівні Панами, Йорданії, Індії.

Відбувається зниження кількості економічно активного населення у віці 15-70 років, у 2021 році на 1.55% в порівнянні з 2020 роком. За даними Державного центру зайнятості у 2022 році відбувається стрімке скорочення кількості вакансій, на 60% в порівнянні з 2021 роком, 29400 і 73900 одиниць, відповідно. Проте в порівнянні з 2021 роком відбувається скорочення кількості зареєстрованих безробітних на 2.2%, у 2022 цей показник становив 784400 безробітних. [85] Також з врахування війни відбувається перерозподіл цивільних осіб в військовий сектор, підраховані нами втрати таблиці 3.2 не включають в себе дані про військових. Це

велика частина людського капіталу, проте для того, давати оцінку в цьому напрямку потрібно знати даних, доступу до яких ми не маємо.

Світовий банк у своїй доповіді прогнозує зростання частки людей, які живуть за національною межею бідності до 70%, в порівнянні з 18% в 2021 році. [86] За оцінками міністра фінансів України втрати ВВП можуть сягнути близько 30%. [87] Міжнародна організація праці оцінює втрати робочих місць в 4.8 мільйона або у відсотковому вираженні 30% зайнятості до початку війни з рф. [88]

Через війну, стрімке зростання безробіття, зростання бідності, скорочення вакансій з'являється ще одна небезпека для розвитку людського капіталу та економіки – біженці, які покинули Україну, а це близько 7,7 мільйонів людей не повернуться в Україну. Наперед спрогнозувати, яка кількість повернеться або залишиться неможливо.

І ще одним, досить суттєвим індексом оцінки людського капіталу, на наш погляд є глобальний знаннєвий Індекс, який включає в себе показники: довузівської освіти, технічного та професійного навчання, та підготовки, вищої освіти, дослідження, розвиток та інновації, інформаційно-комунікаційні технології, економіка, сприятливе середовище. За 2021 рік, в порівнянні зі світовим показником, показники України мали вигляд:

Рисунок 3.6 – Глобальний Індекс знань України за 2021 рік
Джерело: побудовано на основі [89]

Як бачимо з поданої діаграми, найвище значення в Україні показника довузівської освіти – 79,78, в порівнянні зі середньосвітовим – 60,43, цей показник характеризує навчання в школі, ми маємо дуже якісну систему шкільної освіти. Також досить високий показник вищої освіти – 48,03 в порівнянні з 46,46, та Глобального Індексу знань – 49,60 в порівнянні 48,60.

Останнім індексом, який ми розглянемо буде зведений індекс людського капіталу України за 2020 рік в порівнянні з 2010 роком:

Таблиця 3.4- Індекс людського капіталу у 2010 та 2020 роках в Україні

Показник	Рік	
	2010	2020
Індекс людського капіталу (НСІ)	0,6326	0,6314
Рівень дитячого виживання	99	99
Очікувані роки навчання в школі	13,099	12,907
Гармонізований бал тесту	490	478
Рівень виживання дорослих	77	81

Джерело: побудовано на основі [90]

Взагалі, індекс людського капіталу НСІ – визначається як обсяг людського капіталу, який дитина народжена сьогодні отримає до 18 років у певній країні. Цей індекс використовують задля того, щоб поліпшити результати у галузях освіти, охорони здоров'я та підвищити рівень продуктивності наступного покоління працівників. Розвиток людського капіталу, який базується на основі цього індексу допоможе побороти проблему крайньої бідності та створити більш інклюзивне суспільство. Основною різницею між індексом НСІ та HDI є те, що індекс людського капіталу виключає показник рівня життя і залишає ті показники, які стосуються людського капіталу. НСІ не враховує нерівність між результатами людського капіталу чоловіків та жінок, та не враховує соціальні, економічні та політичні фактори, які формують робочу силу країни. Тому не можна вважати цей індекс повним та розробляти на основі нього стратегію людського розвитку.

Проте за даними таблиці показник соціального капіталу в Україні залишається на тому ж рівні, який він був в 2010 році, та навіть трішки знижується на 0.19%, це показує досить негативну тенденцію, адже, людський

капітал це основа будь-якого економічного зростання. Також ми маємо зниження якості освіти, який виражається в середньому балі тесту, який проводився у 2018 році міжнародною програмою оцінювання PISA, за 8 років показники впали на 12 балів, в порівнянні з 2010 роком.

Отже, війна в Україні призводить до стрімкого скорочення людського капіталу: смерть населення, поранення, руйнівний вплив на фізичне та психологічне здоров'я, переміщення населення та стрімке його скорочення, цей вплив може суттєво впливати на майбутній людський капітал, який зараз закладається в дітях. Віддача від інвестицій в людський капітал помітна не відразу, ми закладаємо ці інвестиції у дітей зараз з розрахунком отримати віддачу в майбутньому.. Якщо ми не змістимо пріоритети і не зрозуміємо, що капітал необхідно формувати, то це призведе до скорочення людського капіталу. Ми несемо не тільки втрати сьогодення, а і втрати майбутнього, які б могли скоротити шляхом інвестицій в освіту, розробку проєктів розвитку української школи закордоном, підтримки біженців, створення умов, при яких вони могли б повернутися. Для відновлення людського капіталу необхідно перш за все його якнайбільше зберегти. Необхідно розробити стратегічний план відновлення України, пріоритетним напрямком якого було б відновлення людського капіталу.

3.2 Соціальний капітал в Україні: аналітичний вимір

Під час пандемії COVID-19 всі ми відчували соціальну ізоляцію, через неможливість співіснування з іншими людьми у одному фізичному просторі, за рахунок цього об'єднуючий соціальний капітал постійно знижувався. Проте в умовах війни українське суспільство відчуває кардинальні зміни і перетворення, люди відчують близькість один з одним. Ми почали піклуватися про тих, хто нас оточує: починаючи від сусідів, колег, родичів, закінчуючи зовсім незнайомим нам людям. Соціальний капітал стрімко збільшується за рахунок поширення волонтерства та благодійної допомоги. Раніше ми мали досить слабкі зв'язки, низьку довіру, структурні діри, які перетворились на об'єднуючий соціальний капітал, створені нові горизонтальні і сильні зв'язки, рівень довіри на неймовірно високому рівні. Щоб більш детально оцінити рівень довіри, нами була складена таблиця основних структур, яким довіряють українці, на основі даних «центра Разумкова»:

Таблиця 3.5 – Рівень довіри українців до соціальних інститутів у 2022 році

Соціальні інститути	Рівень довіри
	2022
Збройні сили України	96%
Президент України	82%
Гуманітарні та добродійні організації	78%
Церква	70%
Університети	62%
Жіночі організації	59,5%
Державні установи	55%
Поліція	55%
Уряд України	51,5%
ЗМІ	49%
Суди	28%
Політичні партії	23%

Джерело: побудовано на основі [91]

Як бачимо, з таблиці найбільший рівень довіри до Збройних сил України, це пояснюється тим, що в перші дні вони показали неймовірний героїзм, вони не склали зброю, а продовжили знищувати вороги, не маючи, при цьому достатньо озброєння, вони не побоялися втратити навіть своє життя, захищаючи Україну. ЗСУ доказали, що вони заслуговують на безпрецедентний рівень довіри. Ми також бачимо високий рівень довіри до президента України та гуманітарних і

доброчинних організацій. Люди почали донатити з перших днів, допомагати один одному, підтримувати, надавати безкоштовно житло, евакуювати з зони бойових дій.

За даними цієї таблиці ми також можемо бачити високий рівень довіри до церкви, навіть більший, ніж до університетів, з цього можна зробити висновок, що релігія переважає над знаннями. При побудові економіки, яка базується на основі знань необхідно створити перехід від абстрактного розуміння світу, до більшої відданості науці, знанням та освіті. Проте, поряд з тим, важливо модернізувати освіту і науку, щоб рівень довіри і важливість знань були вищі, ніж релігія. Адже, релігія, особливо православна, виховує певну ірраціональність, утримує від матеріальних цілей, при цьому зосереджує увагу людей на потойбічному світі. Тоді коли освіта і знання розвивають незалежність, критичне мислення, творче мислення, відкритість та швидку адаптацію до інновацій. На основі цього питання було проведено опитування респондентів «Чи важлива релігія в їх житті, і наскільки рівень освіти впливає на цей вибір».

Аналіз розглядає показники релігійної ідентифікації та прихильності серед людей з різним рівнем освіти. Погляд на кореляції релігії і рівня знань досить неоднозначний, не завжди можна сказати, що чим вище рівень освіти, тим менш людина релігійна. Проте ми провели опитування для того, щоб виявити чи буде така залежність серед українців.

Для початку ми дізналися, який рівень освіти переважає серед наших респондентів:

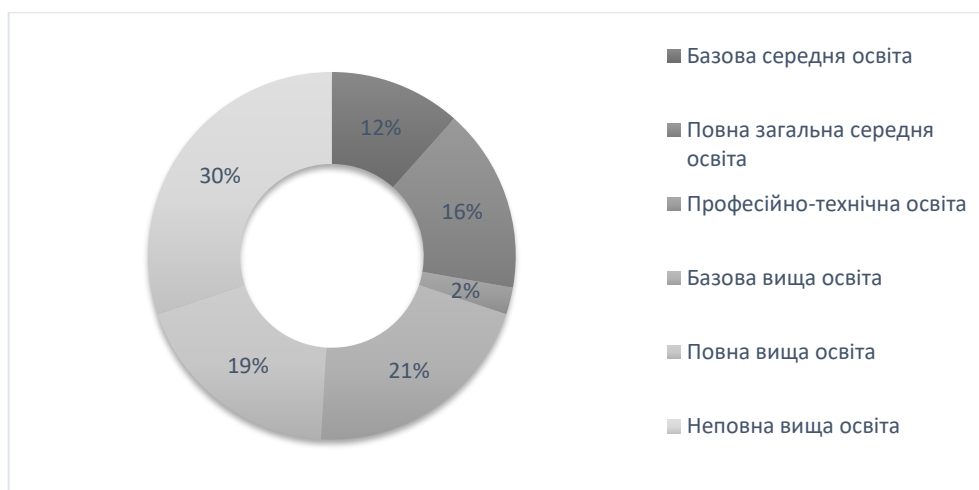

Рисунок 3.7 – Діаграма розподілу респондентів за рівнем освіти
Джерело: побудовано автором

Як бачимо, більшість людей, які пройшли це опитування мають неповну вищу освіту – 25,5%, 17,6% мають базову вищу освіту, 16% мають повну вищу освіту. Найменше серед опитаних представників професійно-технічної освіти – 2%.

Наступний етап опитування включає приналежність до релігійних конфесій:

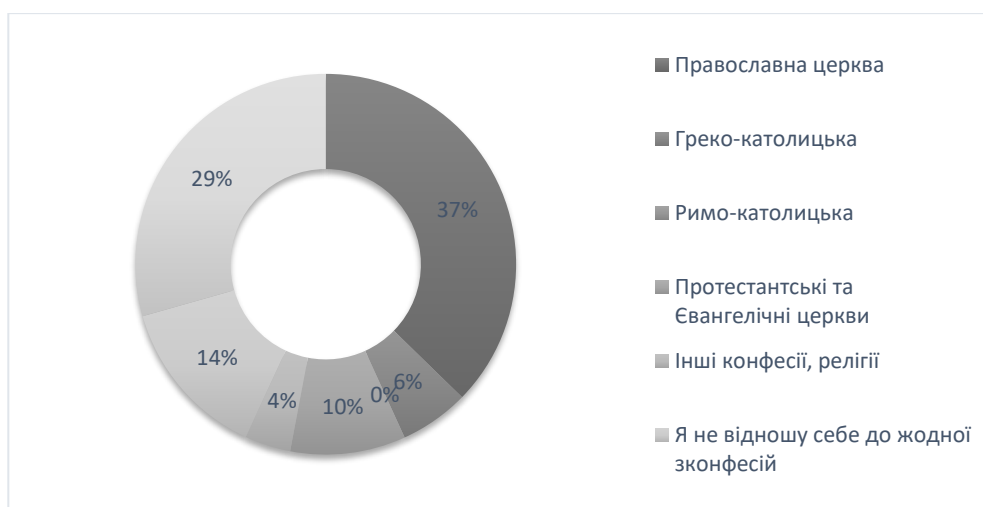

Рисунок 3.8 – Діаграма розподілу респондентів за приналежністю до конфесій
Джерело: побудовано автором

Як бачимо, найбільше серед опитаних представників православної церкви – 37%, 29% - ідентифікують себе як агностики/атеїсти, 14% не відносять до жодної з конфесій. Логічно, що православна церква найбільш поширена серед українців.

Наступним оцінили чи дотримуються люди релігійних обрядів, серед опитаних такі дані:

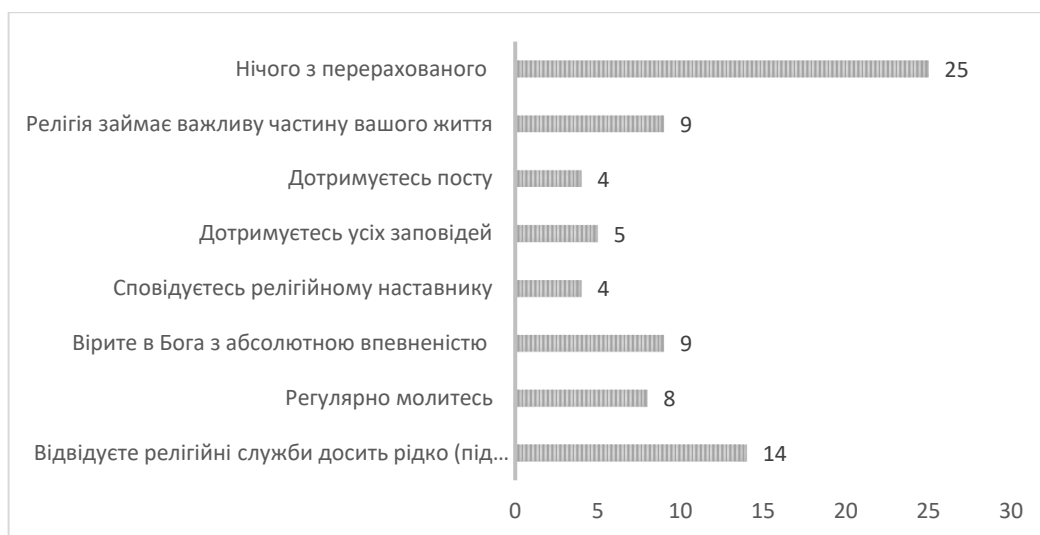

Рисунок 3.9 – Розподіл людей за дотриманням релігійних обрядів
Джерело: побудовано автором

Найбільше відповідей, майже 49% з опитаних зазначили, що вони не виконують нічого з зазначеного. Проте досить велика кількість людей відвідує релігійні служби під час свят, релігія займає важливу частину їх життя та вони вірять в Бога з абсолютною впевненістю.

І останнім питанням було «наскільки релігія важлива в вашому житті?». Розподіл був таким:

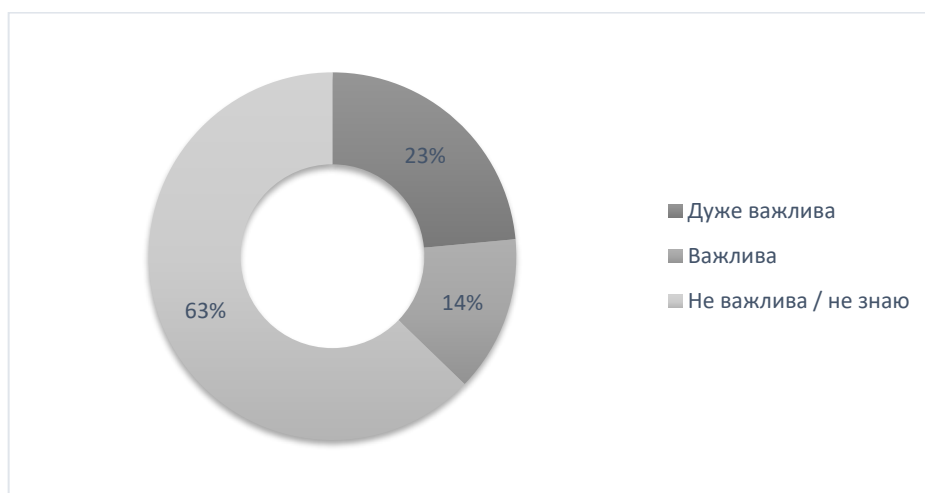

Рисунок 3.10 – Діаграма розподілу респондентів за важливістю релігії в житті

Джерело: побудовано автором

Як бачимо з діаграми, 63% опитаних респондентів заявили, що релігія в їх житті не є важливою. Після проведеного нами опитування, можна зробити висновок, що серед нашої вибірки просліджується динаміка малої приналежності і занурення в будь-яку релігію, проте, якщо повторити це опитування на більш

широкі маси чи отримаємо ми такі ж дані, напевно, ні. Україна досить релігійна країна і вплив православної церкви дуже великий. Ми маємо високі показники грамотності населення, але як і більшість православних країн у нас поширена корупція, церква не підтримує демократичні інститути та ринкову економіку. [92]

До того ж, українська церква має поділ на Київський патріархат та Московський, близько 11000 парафій належать до Московського патріархату, після вторгнення РФ в Україну необхідна «реформа» православної церкви або ролі церкви в державі. [93] Православна релігія подявляє людину, змушує її бути покірною, знаходитися під авторитетом, протистоїть нововведенням та соціальним змінам, вище стоїть колективізм, ніж індивідуалізм та фаталізм, ніж раціональність. Релігія не відповідає сьогоднішнім вимогам сучасного світу. Проте основне питання полягає в тому, чи зможе більшість православних християн прийняти нове бачення і переосмислення їх культури. Церква в Україні має великий вплив на створення моральних норм і цінностей, якщо ми приймемо нове бачення базових канонів церкви, то ми станемо на шлях прогресивних змін.

Щоб більш детально оцінити рівень емпатії українців використаємо Всесвітній Індекс благодійності CAF за 2022 рік. Дані аналізу індексу отримують з опитування, яке включає такі питання:

«Що ви робили з перерахованого за останній місяць:

- Допомогли незнайомцю, який потребував допомоги?
- Пожертвували гроші на благодійність?
- Витратили час на допомогу волонтерській організації?». [94]

За результатами цього дослідження:

Таблиця 3.6 – Індекс благодійності за основними показниками за 2022 рік в Україні та окремих країнах

Країна	Загальний Індекс благодійності		Допомога незнайомцю		Пожертвування		Витрати часу	
	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал
Індонезія	1	68%	76	58%	1	84%	1	63%
Кенія	2	61%	7	77%	20	55%	2	52%

США	3	59%	4	80%	9	61%	7	37%
Україна	10	49%	13	75%	29	47%	54	24%

Джерело: побудовано на основі [94]

Як бачимо з таблиці, Україна входить в топ 10 країн, яка має досить високі показники благодійності, що показує Україна була дуже згуртованою перед початком повномасштабної війни, що не мало важливо для пояснення швидкого згуртування і всеохоплюючого під час вторгнення, ми маємо досить сильне і впливове громадянське суспільство.

З лютого 2022 року ми спостерігаємо абсолютний бум в області благодійної діяльності. Супроводжується це укріпленням зв'язків на горизонтальному та вертикальному рівні, активне використання і створення нових соціальних зв'язків. Благодійництво перетворюється на скоординовану активну діяльність, проте ми ще й досі маємо проблеми з фінансовим питанням, організації мають обмежені методи фінансового стимулювання та державної підтримки. Але такого об'єднання суспільства заради однієї мети Україна не мала ні разу за всі часи незалежності.

Все частіше для визначення прогресу використовують оцінку рівня щастя. Цей показник допоможе оцінити задоволеність від життя, допомогти розробити більше ефективну політику. Проте розуміння щастя у кожної людини відрізняється, багато досліджень, на сьогодні, пояснюють це з різним генотипом, рівнем кортизолу і серотоніну. [95] Досить важливо включати знання генетичних досліджень, щоб мати можливість створити соціальну політику, яка покращить рівень щастя, дасть можливість зростання генетичного потенціалу і одночасно врахувати всі можливі ризики. Методика цього дослідження полягає в проведенні опитування від Gallup, респондентів просять оцінити свій рівень життя в порівнянні з уявним образом ідеального життя, оцінка виставляється в межах від 0 до 10. В порівняльній таблиці представлені показники за 2021 рік деяких країн:

Таблиця 3.7 – Індекс рівня щастя за основними показниками за 2021 рік в Україні та окремих країнах

Рейтинг	Країна	Набрані бали	Логарифмічний ВВП на душу населення	Соціальна підтримка	Очікувана тривалість здорового життя	Свобода робити життєвий вибір	Пожертвування	Сприйняття корупції	Вплив		Довіра до уряду
									Позитивний	Негативний	
1	Фінляндія	7,8	10,8	0,97	71,15	0,96	- 0,03	0,19	0,75	0,17	0,71
2	Данія	7,69	10,97	0,94	71,25	0,93	0,13	0,17	0,79	0,20	0,65
3	Ісландія	7,56	10,89	0,97	72,05	0,94	0,15	0,64	0,80	0,17	0,59
96	Алжир	5,43	9,28	0,84	66,60	0,55	- 0,11	0,71	0,49	0,25	-
98	Україна	5,3	9,5	0,9	64,55	0,77	0,17	0,92	0,57	0,25	0,21

Джерело: побудовано на основі [95]

Як бачимо, першим йде показник ВВП на душу населення за ППС, з коригуванням на приріст населення. Україна має досить низьке значення цього показника, але він зростає в порівнянні з 2021 роком. Значення показника соціальної підтримки формується за рахунок проведеного опитування, та відповіді на поставлене запитання «якщо ви потрапите в біду, чи можете ви розраховувати на допомогу рідних або друзів?». Цей показник по Україні має досить високе значення, тому можна зробити висновок, що рівень підтримки один одного і емпатія на високому рівні. Для показника свободи робити життєвий вибір також проводиться опитування: «чи задоволені ви, чи не задоволені, свободою обирати, що робити з життям?». Показник жертвування вимірюється шляхом розрахунку, регресія середніх відповідей на питання «чи жертвували ви гроші на благодійність, в минулому місяці?» на логарифмічний показник ВВП на душу населення. Україна має найвищий показник жертвувань, серед обраних порівнювальних країн, незважаючи на те, що Україна на 98 місці, а перші три країни входять в топ 3.

Сприйняття корупції також визначається шляхом проведення опитування, «чи широко поширена корупція в уряді країни чи ні?» та «чи широко поширена

корупція бізнесу в країні чи ні?»), ми маємо досить високий негативний показник, корупція поширена в Україні.

Позитивний вплив включає в себе такі аспекти, як: задоволеність днем, скільки разів ви сміялись, виконання або вивчення чогось цікавого для вас. Це дає змогу оцінити негативні та позитивні аспекти, які включають зацікавленість в справі. Негатив же вимірюється в протилежних емоціях: занепокоєння, печаль і гнів. Як бачимо, в Україні середні показники, що негативного впливу, що позитивного. І останнім показником є довіра до уряду, це значення в Україні негативно впливає на загальний бал індексу щастя.

Також, на наш погляд, дуже важливо оцінити рівень самогубства в Україні, адже, це напряму впливає на якість життя та є гострим питанням під час війни.

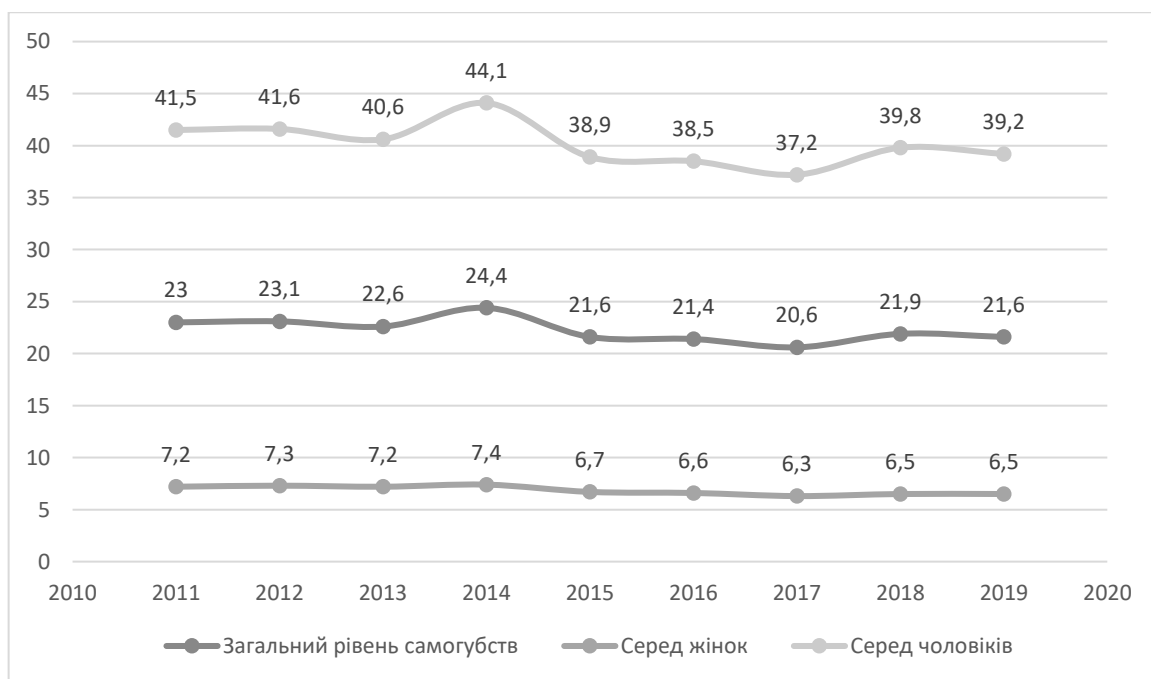

Рисунок 3.11- Динаміка рівня самогубств в Україні за 2011-2019 рік

Джерело: побудовано на основі [96]

Як бачимо, останні дані про рівень самогубств в Україні, які представлені в звіті World Bank, були у 2019 році. Відбувається поступове зменшення рівня самогубства, у 2019 в порівнянні з 2016 йде зниження показника на 6.48%. Проте Україна, на жаль, все ще займає високі позиції в рейтингу країн по рівню самогубств. Найбільший відсоток самогубств серед військовослужбовців та

ветеранів війни. Зрозуміло, що в умовах повномасштабної війни ці показники будуть зростати, адже, війна впливає на психічне здоров'я людей. Тому зараз потрібні активні дії з боку органів державної влади. Питання самогубства серед військовослужбовців для України не нове, почата війна РФ проти України триває вже 9-й рік. З одного боку агресія РФ призвела до економічних, політичних та соціальних невизначеностей, люди зіштовхнулися з жахливими реаліями війни, без належної допомоги та підтримки, ймовірно, психологічний стан людей погіршиться настільки, що це все призведе до зростання самогубства. Хоча з іншого боку, досить реальна ситуація, що відданість, віра в Україну, бажання захистити її суверенітет зупинить поширення самогубства серед деяких людей. Тому необхідно зробити все, щоб нівелювати можливі загрози. На стан психологічного здоров'я впливає не тільки війна, показники рівня самогубства були високими навіть до 14 року, на це впливає пострадянське сприйняття психічного здоров'я, недовіра до психологів. Показник рівня самогубства вищий у чоловіків, адже, суспільство нав'язує всім стереотип поведінки, що чоловік має бути сильним і звернутися за допомогою – це прояв слабості. Тому необхідно розробити нові підходи для вирішення цієї проблеми. По-перше, проблема в регулюванні психотерапевтичної та психологічної допомоги, та вимог до професійних навичок. У наказі МОЗ №199 ще й досі не визначені методи надання допомоги, в ньому зазначені такі методи як: навіювання і гіпноз. [97] Тому доступ до надання допомоги мають некомпетентні люди.

У 2018 році розпочалась реформа галузі психічного здоров'я, тодішня виконувачка обов'язків міністерки охорони здоров'я Уляна Супрун допомогла створити лінії допомоги самогубцям, які в США вже працюють близько п'ятдесяти років. LifeLine Ukraine показує максимальну ефективність. З жовтня 2019 «Лайфлайн Україна» отримали близько 14 тисяч дзвінків або повідомлень. [98] З 24 лютого до 20 квітня 2022 року вони відповіли більше, ніж на 2 тисячі дзвінків, вони допомагають біженцям, дають поради про те, як подолати панічні атаки від сирен та звуків літаків, надають допомогу військовослужбовцям або ветеранам, які планують вчинити самогубство. Під час війни кількість абонентів збільшилась і на

допомогу прийшли лінії емоційної підтримки Литви та Ізраїлю. Логічно стверджувати, що попит на лінії підтримки в Україні є, потрібно розширювати об'єм можливої наданої допомоги. Проте є велика проблема фінансування цього проєкту. На жаль, держава не фінансує цю програму і їм доводиться постійно шукати спонсорів, основними спонсорами є організації, компанії, меценати та благодійні внески звичайних людей. Так, програма може працювати і знаходити кошти за межами бюджету України, але під час війни і після неї необхідно створювати програми по відновленню психічного здоров'я, які будуть фінансуватися за рахунок бюджетних коштів, і не будуть в постійному пошуку фінансів.

Сьогодні відбувається і здебільшого відбулась, абсолютна трансформація соціального капіталу в Україні. Військова агресія РФ проти України згуртувала суспільство і зробила тим самим нас ще сильнішими. Люди вмотивовані отримати перемогу над агресором і роблять все можливе для цього, створюються нові зв'язки, рівень довіри стрімко зріс, ні в одній країні немає такого рівня довіри до армії як в Україні, близько 96%. В порівнянні з показниками довіри 2021 року, ми бачимо абсолютне зростання у 2022. Незважаючи на те, що скоріше за все індекс щастя впаде у 2022 році, ми маємо дуже багато економічних проблем, такої якості соціального капіталу в Україні ніколи не було. Проте, поряд з тим є багато інститутів, які потрібно реформувати, щоб не знизити цей рівень. Велика біда об'єднала нас в одну велику родину, стріються всі міжгрупові поділи і закладається нова єдність, що ми всі українці.

3.3 Обґрунтування трендів управління людським розвитком в Україні

На сьогодні, суспільство і економіка надзвичайно тісно пов'язані, проте підхід до людського розвитку в Україні залишається незмінним. Змінюється розуміння людини самої себе та пов'язаність з суспільством. Своїм дослідження ми хотіли б вплинути на важливість розуміння людського розвитку і виокремити людину, як центральну цінність країн, та звернути увагу на багатогранність її розвитку.

У попередніх розділах ми провели оцінку людського та соціального капіталів, зараз на основі того аналізу, ми окреслимо наше розуміння моделі людського розвитку.

Щоб побудувати нову модель трансформації економіки Світовий банк представив стратегію розвитку, на основі цієї стратегії, ми зробили стратегію, яка б була можлива для адаптації в Україні:

- Покращення інституційної, правової та законодавчої баз, необхідно провести судову, правову та політичну реформи, які б ставили в пріоритет захист прав людей, справедливість, захист власності і авторських прав, і що найбільш важливо для імплементації норм міжнародного в Україні, зробити цей процес прозорим. Демократична система має відповідати всім існуючим характеристикам: свобода для людей, для ЗМІ, право вибору, виборча система, дієвість законодавчої бази. Відкритість законів і державних проєктів для людей, які б враховували базові потреби.
- Інвестиції в людський та соціальний капітал, заради покращення його стану:
 - Змінити підхід до навчання в базовій та середній освіті. В українських умовах ведення війни забезпечити дітям можливість навчатися.
 - Реструктуризація вищої освіти, створення інноваційної системи для НДДКР, збільшити залученість до наукових досліджень.
- Покращити систему фізичної інфраструктури зв'язку та транспорту.
- Підвищити попит на інноваційні та високотехнологічні продукти.

- Створення нових програм електронного уряду, спростити схему отримання державних послуг, оптимізація кількості енергії і ресурсів, які витрачають.

Для того, щоб виділити саме показники людського та соціального капіталу і їх вплив на людський розвиток, подаємо це у вигляді схеми:

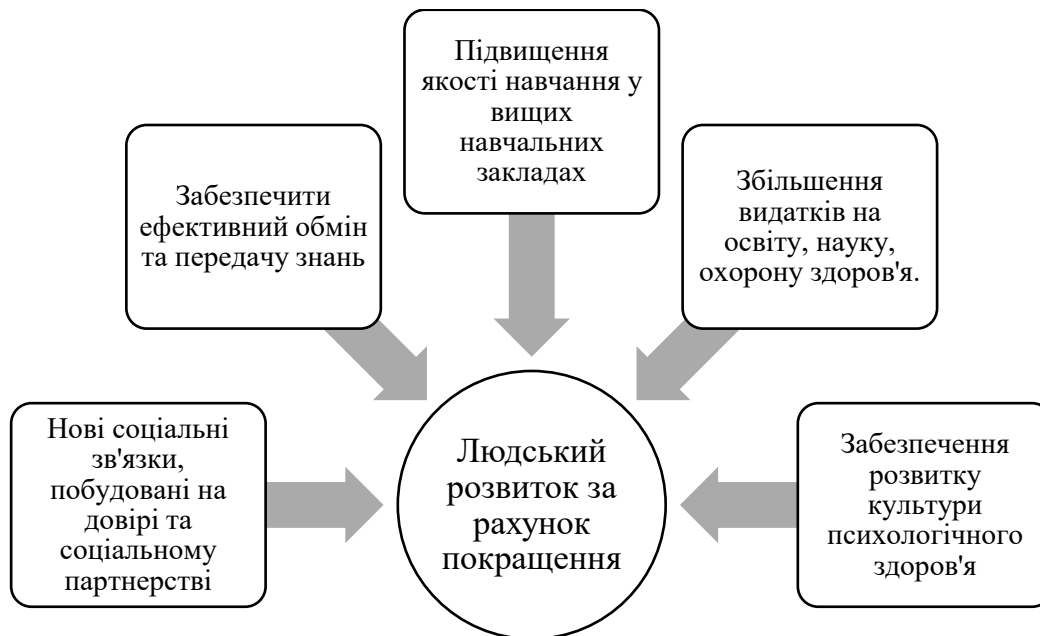

Рисунок 3.12 – Складові людського розвитку за рахунок показників людського та соціального капіталів

Джерело: сформовано автором

Як бачимо з цієї схеми, основним завдання є побудова суспільства, в якому буде довіра на високому рівні не тільки до влади, ЗМІ, уряду, але перш за все довіра між людьми. Відбувається зміна цінностей у суспільстві, при майже повній довірі до держави і державних установ ми можемо підкріплювати встановлені зв'язки. Під час війни люди об'єдналися заради однієї мети, рівень альтруїзму і взаємодопомоги надзвичайно високий. Можна вважати, що ціла країна сформувала одне об'єднання з новими цінностями, і ці цінності поширились за межі нашої країни. Потрібно зберегти це об'єднання і використати під час повоєнного відновлення України. Проте важливо не зруйнувати цей рівень довіри, шляхом неправильно прийнятих рішень, збереженні корупційних схем з боку держави і соціальних установ, як це було до війни.

Основою для людського розвитку є соціальна згуртованість, без цього ми не зможемо вирішити жодні проблеми. Сьогодні ми бачимо бум соціальної

згуртованості в Україні, ми доводимо свою стійкість та згуртованість вже 9 місяць війни. В умовах війни ми тільки нарощуємо соціальний капітал, люди готові допомагати навіть незнайомим людям, приймати їх вдома, надавати житло, евакуювати з небезпечних територій, всі націлена на допомогу. Збори коштів на допомогу армії закриваються в переважній більшості за максимально короткий час. Люди діляться контактами, обмінюються допомогою, при цьому ми нарощуємо соціальний капітал не тільки в середині країни, а і за її межами, для прикладу, поляки, американці і ще багато іноземців готові допомагати українцям, об'єднуються в волонтерські організації, в перші дні війни люди звозили гуманітарну допомогу до складу в Польщі з різних куточків Європи, займалися волонтерством, приймали українських біженців.

В межах зростання соціального капіталу ми можемо поглянути на людський розвиток через соціальні здібності, реалізація цих здібностей залежить від солідарності між людьми, ця солідарність може бути заснована на довірі, на теплих, дружніх відносинах між людьми. Ми дуже залежні від соціальної солідарності, можливість реалізувати власні здібності або наміри залежать від інших людей. Частина людських можливостей залежить від того чи зможемо ми працювати з іншими, допомагати іншим, любити інших, співпрацювати та обмінюватися з іншими. Українці довели, що рівень соціальної солідарності у нас надзвичайно високий і ми готові мобілізувати всі свої здібності задля перемоги та допомоги один одному. Проте як основна із загроз, коли ми можемо втратити цей рівень соціальної солідарності це повернення до тих реалій життя, які були до війни: високий рівень корупції, неправильні рішення, які не будуть сприйняті суспільством або неправильна подача цих рішень, руйнування довіри влади та зростання напруження між регіонами України. Основною причиною втрати довіри до влади може бути початок переговорів з РФ, зрозуміло, що будь-яка війна закінчується певними домовленостями, але необхідно врахувати, що суспільство буде сприймати, як «перемогу» і що, як «зраду», та погоджуватися на такі умови, які б не зруйнували національну стійкість, згуртованість та солідарність.

Знизити соціальне напруження між регіонами України, припинити поділ українців на «своїх» чи «чужих» за мовою та за регіональною приналежністю. Сьогодні, питання мови стоїть занадто гостро, на нашу думку, необхідно вирішити більш нагальні проблеми, насильне насаджування мови приведе тільки до зростання напруженості в суспільстві, українізація має бути поступовою і трішки розтягнутою в часі.

Забезпечення ефективного обміну та передачу знань, як один із способів передачі знань та обміну. Щоб зберегти біженцям доступ до української школи, в очному режимі, можна створити спільний проєкт, з країнами, де найбільше наших переселенців, а саме Польща, Німеччина та Чехія, який буде в себе включати відкриття українських класів в цих країнах. Ми точно не можемо сказати скільки буде тривати війна, тому з часом можливе відкриття і шкіл, друк підручників української мови, щоб наші діти могли відновити доступ до стандартної української школи. Особливо це важливо для дітей в початковій школі, адже, вони досить швидко вливаються в звичаї та культуру інших країн, якщо реально поглянути на ситуацію, то шанс того, що такі діти повернуться в Україну досить низький.

В умовах війни ми можемо покращувати лише дистанційну програму у вищих навчальних закладах. Досить реально розширювати штат працівників українських університетів закордонними викладачами. Залучати їх для створення дистанційних програм, які б відповідали вимогам сьогодення та надавали практичні навички.

Останнім пунктом, який ми зазначили, йде створення культури психологічного здоров'я, яка на сьогоднішній день вже набуває певних обрисів і реалізується.

Ми можемо говорити про значний негативний вплив війни на людський капітал, не тільки на його кількісне значення, а і на якісне. Акбутом-Юкселем проведено аналіз впливу на дітей у Другій світовій війні та В'єтнамі, війна згубно впливає на освіту, психічне та фізичне здоров'я, та вплив на стан ринку праці навіть через десятиліття після конфлікту. Урядам країн, які перебувають у стані війни,

необхідно зосередитися на мінімізації впливу, створити відповідну соціальну інфраструктуру та зменшити вплив психологічного тягаря на дітей, які переживають війну або зазнали насилля.

На сьогодні, ми вже маємо одну інноваційну програму «Перша психологічна допомога: курс підвищення кваліфікації для освітян». [99] Цей курс навчає педагогічних працівників технікам першої психологічної допомоги дітям, які перенесли на собі весь жах війни: втратили домівку, батьків, здоров'я, зазнали насилля, перенесли бомбардування і стали біженцями. Це надзвичайно актуальне питання надання психологічної допомоги на перших етапах реабілітації після завданих психологічних травм, адже, тільки за допомогою батьків, психологів і вчителів діти зможуть пройти цей етап з мінімізацією наслідків. Проте цей проєкт розширюється і навчитися надавати першу психологічну допомогу можуть і батьки, адже це онлайн курс, який включає 30 семінарів. Відповідно до отриманих даних, за перші місяці роботи надійшло 2 829 475 заявок щодо навчання.[99]

Для того, щоб покращити економіку та будувати її на основі знань необхідно створити дієвий механізм системи людського розвитку. Досить використовуваним інструментом аналізу є SWOT-аналіз, за допомогою нього можна виявити внутрішні фактори, а саме: слабкі і сильні сторони будь-якого об'єкту дослідження, в нашому випадку управління людським розвитком; та зовнішні фактори: загрози та можливості. За його допомогою можна розробити стратегію управління людським розвитком на довготривалий і короткочасний періоди. Проте SWOT-аналіз досить суб'єктивний метод аналізу, адже залежить від глибини знань того, хто використовує цей метод і проводить аналіз. Ми спробували здійснити оцінку людського розвитку та створити SWOT-аналіз:

Таблиця 3.8 - SWOT-аналіз людського розвитку України

<u>Сильні сторони</u> 1. Посилення національної ідеї та згуртованість. 2. Абсолютне зростання соціального капіталу через нові соціальні зв'язки. 3. Україна має вагомий вплив на міжнародній арені. 4. Високий попередньо сформований рівень освіти. 5. Більшість науковців залишились в Україні та продовжують свою наукову діяльність. 6. Створена ще під час пандемії COVID-19 система дистанційного навчання. 7. Кампанія вступу до вищих навчальних закладів, яка не зупинилась навіть під час війни. 8. Задовільний рівень освіченого населення.	<u>Слабкі сторони</u> 1. Стрімке скорочення кількості населення. 3. Неготовність системи освіти швидко відповідати на виклики, які пов'язані з війною. 4. Освіта і наука не дають належний рівень знань та досліджень, які вимагає економіка. 5. небезпека для життя, пов'язана з війною проти рф. 6. Велика кількість біженців, які залишили країну і можуть не повернутися. 7. Відсутність прозорості майже на всіх рівнях управління. 8. Молодь не зацікавлена в розвитку науки, відсутня мотивація. 9. Державна політика не відповідає запитам сьогодення в області науки і освіти. 10. Фінансова нестійкість. 11. Відсутність верховенства права. 12. Скорочення свободи ЗМІ. 13. Скорочення трудових ресурсів, «відтік мізків» або перерозподіл людей з цивільного сектору до військового.
<u>Можливості</u> 1. Створювати проєкти розвитку ІТ, навчання людей на безоплатній основі, задля розширення частки ІТ в ВВП, постачальник ІТ продукції в США та Європу. 2. Покращення дистанційної системи за рахунок створення спільних проєктів з спеціалістами з-за кордону. 3. Виділення видатків з бюджету на освіту та охорону здоров'я, які б відповідали забезпеченню людських прав. 4. Використати наявний високий рівень соціального згуртування задля побудови нової чесної та відкритої системи розвитку економіки України. 5. Зменшення відсотку тіньової економіки. 6. Створення проєктів психологічної допомоги під час та після війни на основі досвіду країн-сусідів. 7. Покращення системи освіти в Україні, на основі досвіду, який отримують наші діти за кордоном. 8. Відбудова модернізованих міст 9. Україна як центр безпеки для Європи, захист від рф.	<u>Загрози</u> 1. Війна України з рф, яка може затягнутися надовго. 2. Диспропорції економічного та соціального розвитку. 3. Різниця в якості запропонованого дистанційного навчання українськими університетами та іноземними, пріоритет абітурієнтів буде віддаватися іноземним вузам. 4. Наука займає досить не престижний рівень серед молоді, старіння науковців. 5. Проблема розповсюджена психічних хвороб після війни. 6. Економічний колапс. 7. Залишаться системи соціального ліфту за знайомством. 8. Влада своїми неправильними рішеннями, які будуть відповідати суспільним інтересам рівень довіри суспільства. 9. Розчарування людей в системі, коли не сходяться очікування з реальністю. 10. Скорочення свобод людини, які гарантовані Конституцією України. 11. Колапс демографічного стану України, за рахунок міграції та вбитих українців державою-терористом рф.

Джерело: сформовано автором

Отже, найперша загроза, яку ми маємо подолати це війна, але наскільки довгою вона буде, які будуть кінцеві втрати, це питання часу. На сьогодні, ми маємо досить багато проблема, насамперед, в освіті, які потребують нагального

вирішення. Уряд зменшує видатки на освіту та охорону здоров'я, проте це одні із найважливіших аспектів формування людського капіталу. Ми маємо акумулювати всі свої можливості, щоб не понести ще більших втрат в майбутньому, не інвестуючи сьогодні в освіту та медицину, ми отримаємо більші втрати, ніж ми отримуємо від війни. Зрозуміло, що видатки на оборону зростають і необхідно десь їх скорочувати, але на наш погляд, не варто це робити за рахунок людського капіталу. Держава під час формування бюджету не має забувати про важливість людського капіталу в майбутньому. Соціальний капітал зараз на найвищому рівні, люди об'єднані заради перемоги, але випадки корупції та схем все ще наша буденність. Якщо не буде змінено системи призначення на посади «своїх людей» рівень довіри до уряду, президента знову почне падати, відбуватимуться негативне явище скорочення соціального капіталу. Необхідно створити нову систему державного управління, яка була б побудована на чесних і відкритих взаємозв'язках з населенням.

Якщо держава не може на сьогодні інвестувати в людський капітал, можна розробити таку політку, яка б відкривала можливість і стимулювала б окремих осіб інвестувати у свій капітал. Це можуть бути як фіскальні, так і не фіскальні стимули, для прикладу спростити доступ до перепідготовки, покращити ринки праці і створити можливі покращення умов праці, задля підвищення якості життя. Насамперед, післявоєнне відновлення України буде залежати не тільки від повернення біженців, відновлення інфраструктури та ринків, але і від того, чи зможуть держава та інституції виправдати той рівень довіри людей, який є на сьогодні, і чи зможе уряд зберегти рівень згуртованості суспільства.

На сьогодні, Польща створила проєкт Child-Friendly Spaces , який вона проводить у 6-ти містах Польщі. Цей проєкт передбачає проведення інтеграційних, освітніх закладів, надають психологічні консультації для українських родин. Основним завданням цього проєкту є допомога українським сім'ям, які втекли до Польщі від війни. Цей проєкт також допомагає дітям інтегруватися в новий соціум, вивчити мову, надати допомогу, проводить неформальну освіту, а також є можливість надання опікунів. Цей проєкт фінансується Ісландією, Ліхтенштейном

та Норвегією. [100] Ми можемо використати досвід та оцінити ефективність таких програм, для подальшої інтеграції в Україні та створення схожих проєктів для внутрішньо переміщених осіб, особливо дітей. Адже, посттравматичний стресовий розлад в умовах війни призводить спочатку до психо-соматичних проблем, а з часом, якщо не лікуватися до проблем з фізичним здоров'ям.

Також враховуючи те, що нам потрібно буде відбудовувати міста та знищену інфраструктуру ми пропонуємо будувати «розумні міста». Виходячи, з визначення людського розвитку, що це процес розширення свобод і покращення їх добробуту, важливо будувати міста, які б відповідали вимогам сьогоdnішнього стійкого розвитку. Необхідно відбудовувати мікрорайони, які б могли задовільнити потреби людей в межах 15-ти хвили, основні послуги мають бути розташовані близько до місця, де приживають люди. Це потрібно для того, щоб навіть вразливі люди мали змогу вирішити свої проблеми досить швидко: знайти їжу, отримати медичну допомогу, соціальні послуги та послуги, які стосуються взаємин між людьми. Люди переїжджають до міст заради того, щоб отримати вищий рівень освіти, роботи, культури та безпеки. Зрозуміло, що всі включені блага покращують добробут та розвивають людину, і чим вищої якості будуть надані послуги, тим вище буде людський капітал та соціальний.

Отже, підсумовуючи, ми можемо дати певні рекомендації щодо людського розвитку в Україні, які є найважливішими:

1. Не зупиняти освітній процес: варто відкривати нові школи в більш-менш безпечних районах України та повертатися до очного навчання. Так, важливо підтримувати при цьому і розвивати рівень дистанційного навчання, але коли діти будуть в соціумі можливо мінімізувати психологічні травми шляхом спілкування з однолітками, вчителями та психологами. Варто розглянути ідею створення шкіл-інтернатів для дітей, які постраждали внаслідок військових дій, типу реабілітаційних центрів, під постійним наглядом вчителів та психологів. Відтворити умови стандартного навчання, заходів та розвиваючих програм. Проте постає питання того, наскільки часто зможуть батьки контактувати з дітьми і чи буде можливість їх відвідувати.

У вищій освіті підтримувати продовження навчання, створити можливість перенесення годин на наступні семестри навчання, щоб закінчити успішно навчання з оптимізацією навчального часу. Створити певні програми з боку держави, задля фінансування навчання закордоном, але з умовою повернення в Україну, провести конкурс для отримання грантів на навчання.

2. Інтеграція досвіду країн, які відновлювались після війни або ж будували свою економіку виключно на людському капіталі, знаннях, інноваціях.

3. Змінити систему державного управління, зробити всі процеси максимально відкритими, почати процес викорінення корупції з усіх рівнів економіки.

4. Підтримувати незахищені верстви населення, максимізувати рівномірність розподілу доходів, контролювати ситуацію з розкраданням гуманітарної допомоги, щоб допомога доходила туди, де її потребують.

5. Забезпечити відбудову України та інфраструктури вже з напрямом на інноваційність, створювати «розумні міста», задля підвищення показнику якості життя.

6. Змінити ставлення людей, особливо чоловіків, до психологів. Розвивати культ психологічного здоров'я. Особливо в післявоєнний час це необхідно для можливості продовження якісного життя кожного з нас, а в деяких випадках це гостре питання нашої безпеки.

Ці кроки допоможуть реалізувати закладений людський потенціал кожного українця. Завдяки цьому можна найперше це зберегти людський та соціальний капітал під час війни, та в майбутньому покращити його стан. На жаль, війна позбавляє нас не тільки від інфраструктури, нафти, газу, пшениці, а забирає найцінніше – молодих, освічених і амбітних людей.

Неможливо відкладати на потім питання людського розвитку, ми несемо людські втрати через війну, і щоб нівелювати кількісні втрати, ми маємо створювати якісно новий людський капітал шляхом людського розвитку зараз.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Людина та її розвиток має бути основним завданням на національному та міжнародному рівнях. Основною метою є людський розвиток, а економічне зростання країни виключно засіб досягнення цієї мети.

Відбувається негативна тенденція скорочення населення України та процес старіння нації, у 2021 році відбувається скорочення населення на 1.01%. ВВП на душу населення зріс у 2021 році на 29,8% в порівнянні з 2020 році, в абсолютному вимірі це зростання на 1108,7 доларів. Проаналізувавши кількість населення, померлих і живонароджених, ми прийшли до висновку, що наша країна має жахливу демографічну проблему, проте, в цьому аналізі не врахований вплив війни.

За останніми проаналізованими нами даними жовтень 2022 року в Україні відбувається стрімке скорочення населення за рахунок біженців, майже 7,8 мільйонів осіб офіційно зареєстровані в Європі та Азії, також ми маємо втрати серед військових та цивільних, проте можливості підрахувати точні числа на сьогодні немає. За нашими підрахунками кількість населення скоротилось до 33,3 мільйонів.

Від рівня освіти в Україні залежить рівень розвитку людського капіталу, та від її якості майбутнє економічне відновлення. Окрім проблем під час COVID-19, коли почали закриватися школи і ми отримали зниження показників в освіті, на сьогодні, українські діти стикаються з проблемою війни. Війна змушує людей втікати до сусідніх країн. Оцінивши видатки на освіту та охорону здоров'я, ми прийшли до висновку, що відбулось велике урізання видатків, уряд не передбачив ніяких коштів для створення нових програм, щоб адаптуватися до викликів пов'язаних з війною. війна в Україні призводить до стрімкого скорочення людського капіталу: смерть населення, поранення, руйнівний вплив на фізичне та психологічне здоров'я, переміщення населення та стрімке його скорочення, цей вплив може суттєво впливати на майбутній людський капітал,

Соціальний капітал стрімко збільшується за рахунок поширення волонтерства та благодійної допомоги. Раніше ми мали досить слабкі зв'язки, низьку довіру, структурні діри, які перетворились на об'єднуючий соціальний

капітал, створені нові горизонтальні і сильні зв'язки, рівень довіри на неймовірно високому рівні.

Ми провели опитування для того, щоб виявити залежність між рівнем освіти та релігійною приналежністю. Після проведеного нами опитування, можна зробити висновок, що серед нашої вибірки просліджується динаміка малої приналежності і занурення в будь-яку релігію, проте, якщо повторити це опитування на більш широкі маси чи отримаємо ми такі ж дані, напевно, ні. Україна досить релігійна країна і вплив православної церкви дуже великий. З лютого 2022 року ми спостерігаємо абсолютний бум в області благодійної діяльності. Супроводжується це укріпленням зв'язків на горизонтальному та вертикальному рівні, активне використання і створення нових соціальних зв'язків. Також ми проаналізували індекс щастя за основними його показниками та порівняли з деякими країнами. Прийшли до висновку, що українці відчували себе щасливими людьми, проте, на загальний показник мали вплив корупція, очікувана тривалість здорового життя, довіра до уряду, які мали досить низькі значення.

Досить важливим, але складним питанням, на сьогодні є рівень самогубств в Україні. Найбільший відсоток самогубств серед військовослужбовців та ветеранів війни. Питання самогубства серед військовослужбовців для України не нове, почата війна РФ проти України триває вже 9-й рік. Без належної допомоги та підтримки, ймовірно, психологічний стан людей погіршиться настільки, що це все призведе до зростання самогубства. Нами досліджено основні варіанти вирішення цієї проблеми, але основною перешкодою є те, що держава не фінансує програми психологічної допомоги та досить малоактивна.

У третьому розділі ми схематично представили наше розуміння, як можна розвивати людський розвиток, через розвиток соціального та людського капіталу. Представлені основні пропозиції щодо зміни управління людським розвитком та створено SWOT-аналіз людського розвитку в Україні. Підсумовуючи, ми можемо дати певні рекомендації щодо людського розвитку в Україні, які є найважливішими:

- Не зупиняти освітній процес та максимально його модернізувати, у відповідності з викликами сьогодення.
- Інтегрувати досвід країн, які відновлювались після війни або ж будували свою економіку виключно на людському капіталі, знаннях, інноваціях.
- Покращувати систему державного управління.
- Підтримувати незахищені верстви населення.
- Забезпечити відбудову України та інфраструктури вже з напрямом на інноваційність, створювати «розумні міста», задля підвищення показнику якості життя.
- Розвивати культ психологічного здоров'я

Отже, зазначені нами кроки будуть сприяти максимально ефективній підтримці рівня соціального та людського капіталу, який ми маємо на сьогодні, та в майбутньому дадуть поштовх до швидкої і найголовніше ефективної відбудови знаннєвої економіки України після нашої перемоги.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі було оцінено людський, соціальний капітал та управління його розвитком в Україні, та запропоновані подальші аспекти його розвитку під час війни. На основі цього дослідження зроблені такі висновки:

1. Людський розвиток - це середовище, в якому люди могли б повністю розвивати свій потенціал та вести продуктивне, здорове життя, з повною свободою вибору, яким має бути це життя. Для того, щоб оцінити рівень людського розвитку ми розглянули методологію виміру його за допомогою ІЛР та ІЛРН. Визначили його основні виміри та оцінки. Також проаналізовано концепція людського розвитку в сучасному світі. Виділено, що на людський розвиток також впливають екологічні зміни та сталий розвиток, рівень соціального капіталу, добробут людини та розвиток особистості, цифрова трансформація та глобалізація. Також ми створили схему, в якій охарактеризували вплив інвестицій в освіту, охорону здоров'я та соціальну підтримку задля подальшого розвитку людини та зростання економіки. Отже, людський розвиток має включати не тільки природничі, медичні та технічні знання, але і включати в себе екологічні, соціальні та гуманітарні.

2. Розкрито визначення людського капіталу капітал - це запас здоров'я, набутті вміння та знання, творчий підхід, інноваційна діяльність, які сформовані під час навчання і трудової діяльності людини. Представлена концепція формування та накопичення людського капіталу. Визначені основні показники оцінки людського капіталу.

3. Досліджено історичний розвиток концепції соціальний капітал. Розкрито його визначення, це сукупність зв'язків між людьми, які підкріплені довірою, нормами взаємності та соціальними мережами. Представлені форми, типи та основні компоненти соціального капіталу.

4. Досліджено основні підходи до оцінки людського капіталу, а саме: показниковий, вартісний та дохідний, сформовано та представлено це в вигляді таблиці з основними прикладами досліджень, вимогами до даних та плюсами і мінусами кожного з підходів. Представлена методика оцінювання людського капіталу Барро і Лі. Також охарактеризовані основні компоненти, індикатори та

методика виміру Індексу розвитку людського капіталу Всесвітнього економічного форуму та представлено в вигляді таблиці, та описана методика перетворення даних у загальну метрику для можливості рейтингування країн за цим показником. Охарактеризовано індекс людського капіталу та методику розрахунку, та вимірювання людського капіталу за методологією ОЕСР.

Отже, оцінка людського капіталу є надзвичайно важливою, частина показників індексу людського капіталу включені в показник індексу людського розвитку, тому можна стверджувати, що присутня кореляція між показником людського капіталу та людського розвитку, що є важливим при дослідженні людського розвитку.

5. Громади, які мають більш розвинену соціальну структуру краще реагують на кризи. Ми проаналізували основні дослідження людського капіталу та визначили їх компоненти, та методику виміру, подали це в вигляді таблиці. Проаналізовані основні дослідження: огляд світових та європейських цінностей, індекс соціального капіталу Патнема, загальне соціальне дослідження, глобальний огляд соціального капіталу та дослідження Всесвітнього банку по соціальному капіталу. Виокремлені основні індекси, якими, на нашу думку, може характеризуватися соціальний капітал, та наведені останні статистичні дані. Розглянута методика зведеного Індексу соціального капіталу, який є субіндексом Глобального індексу сталої конкурентоспроможності. Також розглянутий вплив релігії на норми та правила в суспільстві. Соціальний капітал досить складний в плані економічного виміру, досить складно підібрати один індекс, який би включав всі аспекти соціального капіталу, та побудувати економетричну модель, задля встановлення рівня кореляції з людським розвитком.

6. Людський та соціальний капітал знаходяться в тісній взаємозалежності та використовуються для вирішення проблем людського розвитку. Ми виділили людський капітал в людському розвитку та основні його показники. Проаналізували методику Індексу людського розвитку від UNDP та оцінили останні статистичні дані за період 2017-2021 років. У 2021 році відбувається скорочення всіх показників, які враховує цей індекс, але в порівнянні з 2017 роком

значення зростає, на це впливає зростання показника ВВП на душу населення за ПКС, адже, суттєва зміна відбувається саме через його зростання на 10.9% в порівнянні з 2017. Також наведені основні причини смертності в Україні. Оцінено поширення нерівності в Україні, але на нашу думку, ці показники є не досить вірними, адже, в Україні досить високий рівень тіньової економіки. Проведена оцінка соціального капіталу в Україні у 2021 році. Обравши правильний підхід до управління людським розвитком ми можемо наростити людський та соціальний капітал в Україні.

7. Людина та її розвиток має бути основним завданням на національному та міжнародному рівнях. Проведений аналіз статистичних показників, які характеризують стан людського капіталу та визначені основні аспекти впливу війни на його розвиток. Представлена таблиця ВВП на душу населення, яка характеризує абсолютний та відносний до попереднього року приріст ВВП на душу населення, відносний приріст населення, за цими даними зроблено висновок, що відбувається негативна тенденція скорочення населення України та процес старіння нації. Розрахована чисельність людей під час війни за останніми офіційними даними зареєстрованих біженців в Європі та Азії, та кількості вбитих та поранених, за нашими підрахунками на сьогодні, в Україні залишилося близько 34.5 мільйонів людей, але це без врахування вбитих та поранених військових. Оцінили рівень освіти в Україні: кількість закладів освіти, кількість здобувачів за рівнями освіти. Проаналізували видатки бюджету України на освіту та науку, та охорону здоров'я, у 2022 році видатки скорочуються. Проведена оцінка якості життя в Україні за 2021 рік. Охарактеризований показник Глобального індексу знань. Та представлені останні статистичні дані показника Індексу людського капіталу, в порівнянні з 2010 роком значення індексу не змінилося, що показує досить негативну тенденцію. Віддача від інвестицій в людський капітал помітна не відразу, ми закликаємо ці інвестиції в дітей, з розрахунком отримати віддачу в майбутньому. Якщо ми не змістимо пріоритети і не зрозуміємо, що капітал необхідно формувати, то це призведе до скорочення людського капіталу.

8. Соціальний капітал в Україні стрімко збільшується за рахунок поширення волонтерства та благодійної допомоги. Оцінено рівень довіри до соціальних інститутів, найбільший рівень довіри, на сьогодні, до ЗСУ, адже, своїм героїзмом вони заслуговують той безпрецедентний рівень довіри. Також ми помітили, що рівень довіри до церкви вищий, ніж рівень довіри до університетів. З цього ми зробили висновок, що релігія переважає над знаннями, саме на основі цього ми вирішили провести опитування, щоб виявити залежність між рівнем освіти та релігії. Важливо також було оцінити рівень емпатії за допомогою Індексу благодійності, Україна входить в топ 10 країн за цим індексом. Все частіше для визначення прогресу використовують оцінку рівня щастя, цей показник допоміг оцінити рівень задоволеності від життя, щоб розробити більше ефективну політику. Цей індекс включає не тільки індекс щастя, а і ВВП на душу населення, соціальну підтримку, очікувану тривалість життя, свобода робити життєві вибори, пожертвування, сприйняття корупції, негативний та позитивний вплив та довіру до уряду. Також, на нашу думку, важливо зараз оцінити рівень самогубств та наявність програм, які б попереджували самогубство. Отже, соціальний капітал знаходиться зараз на найвищому рівні. Велика біда об'єднала нас в одну велику родину.

9. Своїм дослідженням ми хотіли б вплинути на важливість розуміння людського розвитку та виокремити людину, як центральну цінність країн, та звернути увагу на багатогранність її розвитку. Ми розробили, на основі моделі трансформації економіки від Світового банку, стратегію розвитку економіки України. Також виділили складові людського розвитку за рахунок показників людського та соціального капіталів. Виділили важливість соціальної згуртованості та основні проблеми українського суспільства, на сьогодні. Виокремили важливість розвитку психологічних знань та створення нових програм, задля нівелювання впливів війни на дітей та дорослих. Здійснили оцінку людського розвитку та створили SWOT-аналіз. Також запропонована ідея відбудови "розумних міст" для післявоєнного періоду. І в підсумку надали рекомендації щодо людського розвитку в Україні під час та після війни.

Отже, проаналізувавши всі аспекти людського розвитку, ми прийшли до висновку, що людський капітал та соціальний капітал відіграє досить важливу роль в повоєнному відновленні України, адже, людський та соціальний капітал в Україні на високому рівні. Важливо забезпечити розвиток людей і під час війни, створюючи всі можливості для реалізації людського потенціалу, який закладений у кожній людині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арістотель*. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с. — ISBN 966-500-037-3
2. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт., 2018. — 722 с.
3. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall., 1997. — 320 с.
4. Sen A. Development as Capability Expansion. In: Fukuda-Parr S, et al Readings in Human Development. New Delhi and New York: Oxford University Press ; 2003. URL: <https://livelihoods.net.in/wp-content/uploads/2020/05/DEVELOPMENT-AS-CAPABILITY-EXPANSION.pdf>
5. UNDP Human Development Report 1990 N. Y. : Oxford University Press, 1990. — 116 р. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents//hdr1990encompletenostatpdf.pdf>
6. UNDP Human Development Report 2001. New York: Oxford University Press. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2001>
7. Шаульська, Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України. — 2005. — 386 с.
8. Центр гуманітарних технологій, 2006-2021. Індекс людського розвитку. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index>
9. Музичук В. Індекс розвитку людського капіталу як індикатор ефективності соціальної орієнтації економіки. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2011. - №4. - С. 698-703 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2011_4_146
10. UNDP (United Nations Development Programme). 2010. Human Development Report 2010. New York: Oxford University Press. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents//human-development-report-2010-complete-english.human-development-report-2010-complete-english>
11. UNDP (United Nations Development Programme). 2010. Human Development Report 2015. New York: Oxford University Press. URL: <https://hdr.undp.org/content/what-human-development>
12. Розмови про переосмислення людського розвитку створено Міжнародною науковою радою в рамках спільної ініціативи Міжнародної наукової ради та Програми розвитку ООН. URL <https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/Conversations-on-Rethinking-Human-Development.pdf>
13. Coastal Communities Network “The ocean is finally getting the attention it deserves at COP25 URL: <https://www.communitiesforseas.scot/the-ocean-is-finally-getting-the-attention-it-deserves-at-cop25/>
14. Сантош Кумар Мішра «Міжнародна наукова рада та Програма розвитку ООН» URL <https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/Conversations-on-Rethinking-Human-Development.pdf>
15. Schultz T.W.. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. New York: National Bureau of Economic Research. 1972. 83 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6908045.pdf>

16. Беккер Г.С. Поведінка людини: економічний підхід. Вибрані роботи з економічної теорії. М.: ГУ - ВШЕ, 2003. С. 39.
17. Becker, G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis . *Journal of Political Economy*. 1962. Vol.70. No.5. Part 2. С. 9-49. URL: <https://www.jstor.org/stable/1829103>
18. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика* . 2014. № 1. С. 34.
19. Антонюк В. Головні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2006. №2. – с. 39-47
20. Головай Н.М. Вкладення в людський капітал і заробітна плата: обліковий аспект . *Формування ринкової економіки: Зб. наукових праць. Спец. Вип.. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики*. К. : КНЕУ, 2007. – Т. 1., Ч. 1. – 520 с.
21. Мигуль В. Роль людського капіталу в управлінні людським розвитком. II Міжнародна студентська наукова конференція «КОНЦЕПТ НАУКИ XXI: СТРАТЕГІЇ, МЕТОДИ ТА НАУКОВІ ІНСТРУМЕНТИ»
22. Прушківська Е.В, Переверзева А.В «Людський капітал : проблеми і перспективи». *Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. ст. Економічні науки*. – Запоріжжя, 2009. №1(4) С. 155-160.
23. Конституція Всесвітньої організації охорони здоров'я від 25 жовтня 1960 року. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901977493>
24. Квак М. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. - 2008. - Вип. 1. - С. 29-36. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26747/1/Квак%20М..pdf>
25. Лех Т.А. Концепція формування та відтворення людського капіталу. *Ефективна економіка*. - 2012. - № 2, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=925>
26. Центр Разумкова «Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ 2018» URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
27. Розмови про переосмислення людського розвитку створено Міжнародною науковою радою в рамках спільної ініціативи Міжнародної наукової ради та Програми розвитку ООН. URL <https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/Conversations-on-Rethinking-Human-Development.pdf>
28. Loury, G. (1977), «A dynamic theory of radical income differences», *Women? Minorities and Employment Discrimination*, Lexington, pp. 153—185.
29. Robert D. Putnam. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster. p. 19. ISBN 978-0-7432-0304-3.
30. Coleman JS. 1988. Social capital in the creation of human capital. *Am. J. Sociol.* 94: S95–120
31. Bourdieu, P. (1986) “The Forms of Capital” in Richardson, J. G. (ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press, Pp. 241–258. (248)

32. Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
33. Lin, N. (2001) *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. OECD (2001) *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. Paris: Office of Economic Cooperation and Development (OECD) URL: <https://www.oecd.org/education/innovation-education/1870573.pdf>
35. World Bank (2007) "Social Capital for Development". URL: <http://www1.worldbank.org/prem/poverty/scapital/>.
36. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: етап відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 251 с.
37. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія. Львів : Вид-во «Червона Калина», 2002. 275 с
38. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку : автореф. дис. 08.01.01. Київ, 2002. 36 с.
39. Берман, Шері. 1997. "Громадянське суспільство і крах Веймарської республіки". *Світова політика* 49 (квітень): 401-29.
40. Dasgupta, Partha [editor]; Serageldin, Ismail [editor]. *Social capital : a multifaceted perspective (English)*. Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/663341468174869302/Social-capital-a-multifaceted-perspective>
41. Barro, Robert J., and Jong-Wha Lee. 2013. "A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950–2010." *Journal of Development Economics* 104: 184–98.
42. Kraay, Aart. 2019. "The World Bank Human Capital Index: A Guide." *World Bank Research Observer* 34 (1): 1–33.
43. Samans, Richard, Saadia Zahidi, Till Alexander Leopold, and Vesselina Ratcheva. 2017. *The Global Human Capital Report 2017: Preparing People for the Future of Work*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
44. Kendrick, John W. 1976. *The Formation and Stocks of Total Capital*. New York: National Bureau of Economic Research.
45. Jorgenson, Dale W., and Barbara M. Fraumeni. 1989. "The Accumulation of Human and Nonhuman Capital, 1948–84." In *The Measurement of Saving, Investment, and Wealth*, edited by Robert E. Lipsey and Helen Stone Tice, 227–86. Chicago: University of Chicago Press.
46. Jorgenson, Dale W., and Barbara M. Fraumeni. 1989. "The Accumulation of Human and Nonhuman Capital, 1948–84." In *The Measurement of Saving, Investment, and Wealth*, edited by Robert E. Lipsey and Helen Stone Tice, 227–86. Chicago: University of Chicago Press.
47. Barro, Robert J. and Jong-Wha Lee. 2021. "Barro-Lee Educational Attainment Dataset." <http://www.barrolee.com/> (accessed February 17, 2022)
48. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/in-full/section-2-human-capital/>

49. The World Bank Human Capital Project URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
50. World Economic Forum The Human Capital Report 2013 URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf
51. «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS) URL: <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html>
52. Robert Putnam Social Capital: Measurement and Consequences Kennedy School of Government, Harvard Universit URL: <https://www.oecd.org/innovation/research/1825848.pdf>
53. General Social Survey NORC URL: <https://gss.norc.org/>
54. GMCVO Social Capital URL: <https://www.gmcvo.org.uk/system/files/publications/Social%20Capital%20-%20An%20Overview.pdf>
55. The World Bank MEASURING KNOWLEDGE URL: <https://web.worldbank.org/archive/website01360/WEB/IMAGES/ANNEX1A.PDF>
56. Capra, C. Monica and Lanier, Kelli and Meer, Shireen, (2008), «Attitudinal and Behavioral Measures of Trust: A New Comparison», URL : <https://www.gate.cnrs.fr/IMG/pdf/Capra.pdf>
57. World Value Survey (2012), «World Value Survey wave 6» URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>
58. Putnam, R. D. (2001). Social capital Measurement and consequences. Canadian Journal of Policy Research, 2, 41-51
59. The CAF World Giving Index 2022 URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022.pdf
60. World Happiness. Report 2022 URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2022/WHR+22.pdf>
61. The Global Sustainable Competitiveness Index – SolAbility URL: <https://solability.com/solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/the-index>
62. Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster
63. Conversations on Rethinking Human Development URL: <https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/Conversations-on-Rethinking-Human-Development.pdf>
64. Conversations on Rethinking Human Development URL: <https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/Conversations-on-Rethinking-Human-Development.pdf>
65. Рейтинг Індексу людського розвитку URL: <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>
66. Статистичний збірник «Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя» 2019 URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_tabl_nar_2019.pdf

67. IndexMundi GINI index (World Bank estimate) URL: <https://www.indexmundi.com/facts/ukraine/indicator/SI.POV.GINI>
68. Statista CEE: GTCI score 2021 URL: <https://www.statista.com/statistics/1090240/cee-gtci-score/>
69. Cost of Living Quality of Life Index by Country 2021 URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2021
70. ВВП. Сайт Індексу Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
71. Чисельність населення Сайт Індексу Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/>
72. The World Factbook Темпи росту населення. Порівняння країн. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2021/>
73. Мінфін Смертність в Україні 2021 URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/deaths/2021/>
74. Державна служба статистики України Кількість живонароджених, померлих по регіонах у 2021 році URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/kjp_reg/arh_kjp_reg2021_u.html
75. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій URL: <https://www.pfu.gov.ua/2151251-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenih-misyachnyh-pensij-standom-na-01-01-2022/>
76. OHCHR Ukraine: civilian casualty update 5 December 2022 URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/10/ukraine-civilian-casualty-update-31-october-2022>
77. Проект Закону про Державний бюджет України на 2023 рік від 14.09.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>
78. Демографічна та соціальна статистика. Освіта. Кількість закладів освіти. Сайт Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/osv.htmhttp://ukrstat.gov.ua/
79. Інститут модернізації змісту освіти. НУШ ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ URL: [Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf](https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzheta-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku)
80. Демографічна та соціальна статистика. Освіта. Кількість здобувачів освіти. Сайт Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/osv/vush_osv/vush_osv_19.xls
81. The World Bank Ukraine and the World: The Future we (Re)build Together URL: <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2022/07/23/ukraine-and-the-world-the-future-we-re-build-together>
82. Бюджет України- 2019 Статистичний збірник Міністерства фінансів. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_\(for_website\)%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_(for_website)%20(1).pdf)
83. Держбюджет на 2023 рік: видатки на освіту та науку URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzheta-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku>
84. Cost of Living Quality of Life Index by Country 2022 URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2021

85. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-вересні 2022 року URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infodata/09_sytyaciya_na_rp_ta_diyalnist_ds_z_2022_.pdf
86. Europe and Central Asia Economic Update, Spring 2022: War in the region URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268>
87. Astrov, Vasily, Mahdi Ghodsi, Richard Grieveson, Mario Holzner, Artem Kochnev, Michael Landesmann, Olga Pindyuk, Robert Stehrer, and Maryna Tverdostup. 2022. "Russia's Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and Financial Impact in the Short and Medium Term." URL: https://www.researchgate.net/profile/Kochnev-Artem/publication/360367248_Russia's_Invasion_of_Ukraine_Assessment_of_the_humanitarian_economic_and_financial_impact_in_the_short_and_medium_term/links/627290cf107cae291988d41c/Russias-Invasion-of-Ukraine-Assessment-of-the-humanitarian-economic-and-financial-impact-in-the-short-and-medium-term.pdf
88. ILO, International Labor Organization. 2022. "The Impact of the Ukraine Crisis on the World of Work: Initial Assessments." ILO Brief, URL: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—europe/—ro-geneva/documents/briefingnote/wcms844295.pdf>
89. The Global Knowledge Index 2022 URL: <https://www.knowledge4all.com/country-profile?CountryId=1112>
90. World Bank Human Capital Project (HCP) URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
91. Разумков центр «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії» URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>
92. Lawrence Harrison, The Cental Lival Truth: how politics can change a culture and save it from itself / New York: Oxford University Press, 2008, p 127
93. Інститут миру США Роль релігії у війні Росії проти України URL: <https://www.usip.org/publications/2022/03/role-religion-russias-war-ukraine>
94. The CAF World Giving Index 2022 URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022.pdf
95. World Happiness Report 2022 URL: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2022/WHR+22.pdf>
96. MacroTrends Ukraine Suicide Rate 2000-2022 URL: <https://www.macrotrends.net/countries/UKR/ukraine/suicide-rate>
97. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text>
98. Lifeline Ukraine Suicide Prevention support, call us URL: <https://lifelineukraine.com/news/vidkrutuy-l%D1%96st-vid-zasnovnuka-lifeline-ukraine>

99. Інститут модернізації змісту освіти. НУШ Освіта України в умовах воєнного стану URL: [Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf](https://mon.gov.ua/sites/default/files/2022-03/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf) (mon.gov.ua)
100. Polska Misja Medyczna stworzyła w Polsce *Przestrzenie Przyjazne Dzieciom* URL: <https://pmm.org.pl/tworzymy-przestrzenie-przyjazne-dzieciom>
101. Statista Ukraine civilian war casualties 2022 URL: <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/>
102. Мінфін Видатки державного бюджету України 2018-2022 URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
103. Проєкт Numbeo «Оцінка якості життя в Україні» URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Ukraine
104. Зайняте населення за видами економічної діяльності URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця - Кількість померлих за найбільш поширеними причинами смерті в Україні за 2021 рік

Причина смерті	Кількість	Відсоток від кількості
Хвороби системи кровообігу	36724	64,15%
COVID-19	4494	7,71%
Новоутворення	5777	10,09%
Хвороби органів дихання	1992	3,48%
Хвороби органів травлення	2249	3,93%
Інфекційні та паразитарні хвороби	483	0,84%
Зовнішні причини смерті	2478	4,33

Джерело: побудовано на основі [101]

Кількість біженців з України, які зареєстровані в Європі та Азії з лютого по
жовтень 2022 року

Країна	Кількість біженців
Росія	2852395
Польща	1469032
Німеччина	1008935
Чехія	455731
Італія	171546
Іспанія	150460
Туреччина	145000
Велика Британія	140300
Франція	118994
Словаччина	99393
Молдова	95473
Румунія	87853
Австрія	85415
Нідерланди	79250
Литва	69317
Швейцарія	68086
Естонія	61276
Бельгія	58537
Ірландія	56333
Болгарія	55016
Португалія	52970
Швеція	47690
Латвія	40442
Фінляндія	38588
Данія	36736
Угорщина	31290
Норвегія	30989
Чорногорія	28639
Грузія	26793
Сербія і Косово	21706
Греція	19997
Хорватія	18990
Республіка Беларусь	16195
Кіпр	14523
Словенія	8404
Люксембург	6756

Північна Македонія	6200
Азербайджан	3925
Албанія	2622
Ісландія	1766
Мальта	1603
Вірменія	489
Ліхтенштейн	407
Боснія і Герцеговина	133

Створено: на основі [76]

Таблиця - Видатки державного бюджету як % від ВВП в Україні

	Видатки як % від ВВП				
	2018	2019	2020	2021	2022
Освіта	2,29	4,81	4,1	4,28	2,32
Охорона здоров'я	4,50	3,59	9,7	11,44	7,30

Джерело: сформовано автором на основі [102]

Таблиця - Індекс якості життя за показниками включеними до цього індексу за 2022 рік

Індекс	Значення	Рівень
Індекс купівельної спроможності	38,24	Дуже низько
Індекс безпеки	53,87	Помірний
Індекс охорони здоров'я	55,22	Помірний
Кліматичний індекс	70,69	Високий
Індекс вартості життя	25,71	Дуже низько
Співвідношення ціни на нерухомість та доходу	12018	Високий
Індекс часу на поїздку	37,79	Помірний
Індекс забруднення	62,17	Високий
Індекс якості життя	112,79	Низький

Джерело: побудовано на основі [103]

Таблиця – Кількість економічно активного населення у віці 15-70 років

Роки	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб
2013	20851,2
2014	20824,6
2015	19920,9
2016	18097,9
2017	17955,1
2018	17939,5
2019	18066
2020	17589,5
2021	17321,6

Джерело: побудовано на основі [104]

КОРОТКИЙ ЗВІТ ПОДІБНОСТІ

Дата звіту 11/22/2022
Дата редагування —

Звіт не був оцінений.

метадані

Заголовок

Мигуль В.С. Комплексне оцінювання людського та соціального капіталу в управлінні людським розвитком.docx

Автор

Науковий керівник

Мигуль В.С.

Кудінова А.В.

підрозділ

кафедра економічної теорії

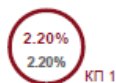
Перелік можливих спроб маніпуляцій з текстом

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		11
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		44

Обсяг знайдених подібностей

Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

КП 1

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

КП 2

22491

Кількість слів

КЦ

165409

Кількість символів

КОПІЯ ТЕЗ ДОПОВІДІ

II Міжнародна студентська наукова конференція «КОНЦЕПТ НАУКИ XXI: СТРАТЕГІЇ, МЕТОДИ ТА НАУКОВІ ІНСТРУМЕНТИ»

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ РОЗВИТКОМ

Мигуль Вікторія Сергіївна, здобувач вищої освіти факультету економіки та управління

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Україна*

Концепція людського розвитку набула певних нарисів ще в роботах класичної економічної теорії. У своїй роботі А. Сміт розглядав людину не тільки як джерело, але як і частину суспільного багатства, «людину, яка вивчила будь-яку професію, з використання часу та праці, можна порівняти з дорогою машиною» [1]. А. Маршал в роботі «Принципи економічної науки» поєднав багато ідей стосовно ролі людини в економіці та пов'язав накопичення багатства з розвитком людини [2].

Загалом, протягом довгого часу, під час індустріальної трансформації, економічна думка знаходилась під впливом матеріальних процесів, вважалось, що накопичення капіталу та матеріально-речових засобів діяльності це базовий фактор прогресу. Проте, факторний аналіз джерел зростання матеріального багатства привів вчених до зміни значення ролі людини в економіці.

Вважається, що економічна думка прийшла до людського розвитку через визначення поняття «людського капіталу». У своїй роботі Т.Шульц «Людський капітал: питання політики і можливості дослідження» визначив певну залежність між інвестиціями в освіту та охорону здоров'я та рівнем розвитку економіки. Поняття людський капітал включає в себе професійні навички, освіту та можливості, які б покращували рівень добробуту окремих індивідів. 3/4 від загальної величини сукупного продукту, виробленого в суспільстві, йде на накопичення людського капіталу [3].

На думку Г. Беккера «людський капітал формується шляхом інвестицій у людину, серед яких: навчання, кваліфікація на виробництві, витрати на охорону здоров'я, доступ до інформації та географічна мобільність». Особливість людського капіталу полягає в тому, що його неможливо відділити від носія, а вкладення відображаються в певній людині [4].

Виходячи з визначень людського капіталу, можна сформулювати власне, але додати поняття «доданої вартості» та «вартості капіталу», оскільки базове розуміння капіталу – це вартість, яка приносить дохід. Отже, людський капітал – це запас здоров'я, набутті вміння та знання, творчий підхід, інноваційна діяльність, які сформовані під час навчання і трудової діяльності людини, які використовуються працедавцем в формі орендування, задля залучення працівника до виробництва.

Поняття «людський капітал» на сьогодні має досить важливе значення, не тільки для економістів, а і для окремих підприємств та економіки держав.

Для того, щоб в державному управлінні використовувати концепцію управління людським розвитком необхідні певні показники, індикатори, які б могли відобразити динаміку людського розвитку. Для цього використовують індекс людського розвитку – це комплексний показник рівня життя людини в різних країнах. Він містить в собі три складові людського розвитку : індекс очікуваної тривалості життя, індекс освіти та індекс рівня життя [5].

ІЛР України за трьома основними показниками наведено в таблиці в порівнянні з середньосвітовим показником (табл. 1).

Таблиця 1

Індекс людського розвитку за основними показниками в Україні та світі

Показник	Рівень в Україні					Зміна 2021/2017	Середньосвітовий рівень
	2017	2018	2019	2020	2021		2021
ІЛР	0,75	0,75	0,778	0,775	0,773	Зменшення на 2,98%	0,732

Очікувана тривалість життя, років	71,8	72	72,01	72.6	71.6	Зменшення на 0,28%	71,4
Середня кількість років навчання	11,4	11,4	11,4	11.1	11.1	Зменшення на 2.70%	12,8
ВВП на душу населення, за ПКС, дол.	11 943	12 716	13 442	12 718	13 256	Збільшення на 10,9%	16 752

Джерело: сформовано автором на основі [6].

Аналіз таблиці 1 показника ІЛР показав, що він має в 2021 році тенденцію до зниження, але досить повільну в порівнянні з іншими країнами. У 2021 році показник більший, ніж середньосвітовий, високе значення показника забезпечується за рахунок високих показників освіти, але негативний вплив має економічний добробут, рівень ВВП на душу населення майже на 27% менший, ніж показник в інших країнах. Порівнюючи з іншими роками, відставання від середньосвітового показника зникло, за рахунок зниження середньосвітової очікуваної тривалості життя, це можна пояснити впливом COVID-19. Очікувана тривалість життя в Україні дещо вища, ніж середньосвітовий показник, але відбувається зниження показника на 1.4% в порівнянні з 2020 роком, показник має тенденцію до спадання.

Проте, на сьогодні, ми не маємо показників за 2022 рік, після вторгнення РФ в Україну та розпочатої повномасштабної війни очікувано, що ІЛР України матиме тенденцію до зниження. Через повномасштабну війну відбувається скорочення очікуваної тривалості життя, знищуються заклади освіти, руйнується інфраструктура, ми маємо загострення демографічної проблеми.

Отже, інвестиції в людський капітал є важливим чинником задля людського розвитку та економічного зростання держави. Людина – це невичерпний запас економічного зростання, який використовували країни, які не мають природних багатств, а також країни зруйновані під час другої світової війни. Необхідно переймати досвід таких країн і інтегрувати в повоєнну відбудову України, основний акцент державної політики має бути зміщеною на людський розвиток. Основа людського розвитку полягає в розвитку освіти, охорони здоров'я науки,

рівного доступу для незахищених верств населення, покращення трудових відносин та умов праці, всебічний розвиток людини.

Список використаних джерел:

1. Smith A. Wealth of Nations. Modern Library, 1977.
2. Marshall A. Principles of Economics. Palgrave Macmillan, 2013. 759 p.
3. Schultz T.W.. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. New York: National Bureau of Economic Research. 1972. 83 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6908045.pdf>.
4. Becker, G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis . *Journal of Political Economy*. 1962. Vol.70. No.5. Part 2. C. 9-49. URL: <https://www.jstor.org/stable/1829103>.
5. Human Development Report 2021–2022. United Nations Development Programme (UNDP). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index>.
6. HUMAN DEVELOPMENT INSIGHTS. United Nations Development Programme(UNDP).URL: <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>.